

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ПАЗІЗІНА СОФІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 339.56.055

**ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В СИСТЕМІ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ
ВИРОБНИЦТВА ТА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні
відносини

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Савельєв Євген Васильович
д.е.н., професор

Тернопіль – 2012

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1 Теоретичні засади імпортозаміщення в системі структурних зрушень виробництва та зовнішньої торгівлі	
1.1 Економічна сутність імпортозаміщення як чинника структурних зрушень економіки країни.....	10
1.2 Проблеми щодо розвитку імпортозаміщення у відкритій економіці.....	25
1.3 Взаємозв'язок між імпортозаміщенням і структурними зрушеннями виробництва та зовнішньою торгівлею країни.....	39
Висновки до розділу 1.....	51
Розділ 2 Аналіз процесів імпортозаміщення в системі структурних зрушень виробництва та зовнішньої торгівлі України	
2.1 Методологія та методи дослідження імпортозаміщення в системі структурних зрушень в економіці.....	53
2.2 Аналіз структури виробництва, зовнішньої торгівлі та рівня імпортозалежності України.....	70
2.3 Механізми щодо розвитку імпортозаміщення у процесі структурних зрушень в економіці України.....	89
2.4 Світовий досвід реалізації політики імпортозаміщення у трансформаційних економіках.....	109
Висновки до розділу 2.....	127
Розділ 3 Концепція імпортозаміщення в контексті подолання структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі України	
3.1 Концептуальна модель імпортозаміщення в процесі структурних зрушень виробництва та зовнішньої торгівлі України.....	131
3.2 Поглиблення механізмів стимулювання імпортозамінного виробництва.....	149
3.3 Напрями розвитку імпортозаміщення в процесі подолання структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі України.....	167
Висновки до розділу 3.....	185
Висновки.....	189
Список використаних джерел.....	193
Додатки.....	219

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Наслідки світової фінансово-економічної кризи в більшості країнах світу із відкритою економікою спричинили надмірний дефіцит зовнішньоторговельного балансу та поглибили структурні дисбаланси у виробництві. В цих умовах імпортозаміщення відіграє важливу роль у зменшенні імпортової залежності та забезпеченні економічної безпеки країни.

Диспропорційність вітчизняного виробництва негативно вплинула на структуру зовнішньої торгівлі. Випереджаюче зростання темпів приросту товарного імпорту над експортом, боргове нарощення споживчого попиту призвели до зростання дефіциту зовнішньої торгівлі України. Посилилась імпортозалежність країни від продукції, яку країна виробляла і традиційно експортувала. У зв'язку з цим розробка концепції імпортозаміщення набуває особливої актуальності для наукового обґрунтування рекомендацій щодо подолання структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі України. Розвиток імпортозаміщення в післякризовий період є також важливим для більшості країн СНД, для окремих країн ЄС та США, що відзначаються затяжною заборгованістю і значним дефіцитом торговельного балансу.

Теоретичні аспекти дослідження імпортозаміщення переважно представлено іноземними фахівцями, такими як: А. Амін, П. Баран, Р. Грабовскі, В. Лахманн, Н. Ленг, С. Ліндер, Р. Пребіш, Т. Сантос, А. Хен, Л. Хоффманн, Х. Ченері. Питанням імпортозаміщення та основ міжнародної торгівлі, оптимізації експортно-імпортних товарних потоків між країнами присвячені праці вітчизняних та іноземних вчених: І. Бураковського, І. Дунаєва, Я. Жаліло, П. Кадочникова, О. Кирєєва, П. Кругмана, К. Лебедева, А. Мазаракі, Т. Мельник, М. Назарчука, Т. Остапенко, Ю. Полякової, І. Пузанова, Є. Савельєва, О. Старовойтова, А. Філіпенка.

Проблеми структурних зрушень у національній економіці досліджують такі науковці, як О. Амоша, С. Аптекарь, В. Геєць, О. Горська, С. Дорогунцов, Б. Кваснюк, Ю. Кіндзерський, С. Кузнець, А. Мельник, В. Онищенко, О. Сохацька, І. Школа, М. Якубовський.

Проте, незважаючи на наявність значного наукового доробку в економічній літературі, фрагментарно висвітлено питання розвитку імпортозаміщення в процесі подолання структурних дисбалансів виробництва та зовнішньої торгівлі в умовах відкритої економіки. Недостатнє теоретичне обґрунтування взаємозв'язку між імпортозаміщенням і зовнішньою торгівлею, відсутність комплексної оцінки процесів імпортозаміщення та невизначеність його концептуальних засад потребують подальших досліджень у цьому напрямі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з виконанням наукових досліджень, передбачених НДР Тернопільського національного економічного університету, у межах таких наукових тем: «Теоретико-методологічні основи і практичні підходи формування нового економічного порядку та забезпечення національних інтересів України» (номер державної реєстрації 0111U001038), зокрема у підготовці розділу «Розроблення доктрини національних інтересів України в контексті новітньої парадигми нового світового економічного порядку» та «Новітні тенденції розвитку світової економіки (номер державної реєстрації 0107U012233), а саме у підготовці розділу «Відкритість національних економік країн світу в напрямку підвищення їх ефективності».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад формування концепції імпортозаміщення в контексті подолання структурних дисбалансів виробництва і зовнішньої торгівлі України та вироблення практичних рекомендацій для її реалізації.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

– розкрити сутність імпортозаміщення, як одного із чинників

структурних зрушень в економіці, і на основі цього провести уточнення понятійного апарату;

– виявити основні проблеми, що можуть уповільнювати процеси імпортозаміщення в умовах відкритої економіки та лібералізації зовнішньої торгівлі з метою запобігання негативних наслідків;

– обґрунтувати взаємозв'язок імпортозаміщення із структурою виробництва та зовнішньої торгівлі та поглибити методологічні підходи щодо аналізу процесів імпортозаміщення, що дозволить визначити напрями його розвитку;

– виявити структурні дисбаланси з метою подальшої оптимізації структури виробництва та зовнішньої торгівлі;

– проаналізувати процес імпортозаміщення та механізми його реалізації для визначення інструментарію розвитку імпортозамінного виробництва;

– проаналізувати світовий досвід політики імпортозаміщення у трансформаційних економіках з метою застосування його в Україні;

– обґрунтувати пропозиції для побудови концептуальної моделі імпортозаміщення в процесі подолання структурних дисбалансів;

– поглибити механізми розвитку імпортозаміщення, застосування яких дасть можливість збільшити обсяги національного виробництва;

– визначити напрями розвитку імпортозамінного виробництва для подолання структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі.

Об'єктом дослідження є процеси імпортозаміщення у відкритій економіці.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади імпортозаміщення у виробництві та зовнішній торгівлі.

Методи дослідження. В процесі дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи: індукції і дедукції (при дослідженні категорії «імпортозаміщення» та його уточнення); синтезу та порівняльного аналізу (для дослідження теорій щодо імпортозалежності); історико-логічний

(при аналізі світового досвіду застосування політики імпортозаміщення); статистичного і якісного порівняння (при аналізі динаміки зовнішньої торгівлі та структури виробництва); індексного аналізу (для розрахунків рівня імпортозалежності країни і структурних зрушень у виробництві та зовнішній торгівлі); логічно-теоретичний (при побудові структурно-логічної схеми дослідження проблеми імпортозаміщення); статистичні та економіко-математичні методи (при аналізі процесів імпортозаміщення за видами економічної діяльності); метод кореляційного аналізу (для виявлення взаємозв'язку між імпортом, експортом та ВВП, імпортом і обмінним курсом, сальдо зовнішньої торгівлі та зовнішнім боргом); узагальнення та синтезу (при визначенні пріоритетних напрямів державного стимулювання імпортозамінного виробництва).

Інформаційну базу дослідження складають офіційні публікації та аналітичні матеріали Державної служби статистики України та міжнародних статистичних організацій, Державної Митної служби України, Міністерств та відомств України, інших країн, статистичної організації Європейської Комісії – Євростат, зарубіжні фундаментальні праці, фахові видання, а також результати власних досліджень та розрахунків автора, що пов'язані із дослідженнями імпортозаміщення в Україні та інших країнах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методологічних засад імпортозаміщення, виробленні на цій основі концепції імпортозаміщення в контексті структурних зрушень виробництва і зовнішньої торгівлі та розробці рекомендацій для її реалізації. Основні наукові результати, які розкривають особистий внесок автора у розв'язанні поставлених завдань, полягають у тому, що:

вперше:

– запропоновано концептуальну модель імпортозаміщення в системі структурних зрушень виробництва та зовнішньої торгівлі з окресленням принципів її запровадження, мети (врівноваження торговельного балансу, зменшення імпортозалежності країни за рахунок розвитку імпортозамінного

виробництва), інструментів (грошово-кредитних, бюджетно-фіскальних, валютно-курсових, структурно-промислових, зовнішньоторговельних) та механізмів транснаціонального виробництва (аутсорсингу, офшорингу), ресурсного забезпечення (виробничих, технологічних, фінансових, організаційних, наукових ресурсів), посилення коопераційних зв'язків та розширення сучасних форм міжнародного співробітництва (стратегічні альянси, транснаціональні мережі), а також очікуваних результатів (зменшення надмірного дефіциту торговельного балансу та зовнішньої заборгованості країни, нарощування виробництва конкурентоспроможних замінників із можливістю подальшого їх експорту, зростання зайнятості);

удосконалено:

– методологічні підходи до оцінювання процесів імпортозаміщення та імпортозалежності країни за видами економічної діяльності, що дає можливість обґрунтувати потребу у розвитку імпортозамінного виробництва за секторами промисловості;

– механізми стимулювання імпортозамінного виробництва, які передбачають застосування інструментів грошово-кредитної, фіскальної, зовнішньоторговельної, структурно-промислової політики та альтернативне залучення фінансових ресурсів (первинне розміщення цінних паперів у формі відкритого лістингу на міжнародних фондових біржах, кредити спільних інвестиційних інститутів);

дістали подальшого розвитку:

– тлумачення «імпортозаміщення», яке трактується як процес нарощування національного виробництва конкурентоспроможних замінників імпорту через реалізацію політики структурних зрушень, що відповідає потребам внутрішнього ринку і сприятиме зменшенню дефіциту зовнішньої торгівлі товарами;

– теоретичні положення стосовно імпортозаміщення, що ґрунтуються не лише на основі класичних теорій порівняльних переваг, а й також на основі новітніх теорій міжнародної торгівлі, що передбачають застосування

набутих факторів виробництва: знання, рівня кваліфікації робочої сили, науково-технічного потенціалу та просторового розташування, враховуючи ефект від масштабу виробництва; обґрунтування взаємозв'язку між імпортозаміщенням та структурою виробництва і зовнішньої торгівлі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості застосування практичних та методичних підходів до розробки Державних програм імпортозаміщення на галузевому і регіональному рівнях, у аналітичній роботі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, у діяльності торгово-промислових палат при створенні умов для стимулювання імпортозамінного виробництва.

Рекомендації щодо створення сприятливих умов розвитку імпортозамінного виробництва та його перспективних напрямів використовуються при розробці стратегії імпортозаміщення управлінням зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка № 318-1/01-10 від 20.06.2012 р.). Пропозиції щодо формування виробничо-інноваційної інфраструктури, стимулювання підприємств, що здійснюють реалізацію імпортозамінної продукції, застосовуються в діяльності Волинської торгово-промислової палати (довідка № 19-22/01-3/473 від 22.08.2012 р.). Дисертаційне дослідження, основні теоретичні положення концепції імпортозаміщення використовуються у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Міжнародна економіка», «Міжнародна торгівля», «Міжнародні стратегії економічного розвитку» у Тернопільському національному економічному університеті (довідка №126-06/1829 від 19.06.2012 р.). Результати дослідження щодо світового досвіду застосування політики імпортозаміщення використані при написанні рекомендацій і аналітичної записки Міжнародної наукової конференції «Глобальні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються» (м. Пафос, Кіпр) – (довідка № 126-03/2182 від 07.10.2010 р.). Рекомендації щодо напрямів оптимізації структури виробництва та зовнішньої торгівлі України використані при

написанні рекомендацій і аналітичної записки Підсумкової міжнародної наукової конференції «Реформи у глобальній економіці та Україна» (м. Гувес, о. Крит, Греція) – (довідка № 126-29/56 від 11.01.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до розвитку імпортозаміщення в Україні в процесі структурного реформування економіки.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію та отримали схвалення на міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: «Глобальні світоцивілізаційні процеси та економічна політика країн, що розвиваються» (м. Пафос, Кіпр, 2010 р.), «Україна в системі міжнародної економіки» (м. Тернопіль, 2010 р.), «Бізнес та умови його розвитку: національний та міжнародний дискурси» (Донецьк-Познань, 2010 р.), «Глобалізаційні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються» (м. Тернопіль, 2010 р.), «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах економічної нестабільності» (м. Тернопіль, 2010 р.), «Реформи у глобальній економіці та Україна» (м. Гувес, о. Крит, 2011 р.), «Глобальна економіка в посткризовий період та Україна» (м. Тернопіль, 2011 р.), «Посткризовий розвиток світової економіки та Україна» (м. Тернопіль, 2012 р.).

Публікації результатів дослідження. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових праць загальним обсягом 5,2 д.а., у тому числі 6 публікацій у фахових наукових виданнях загальним обсягом 3,7 д.а., 5 в інших виданнях загальним обсягом 1,0 д.а. і 1 міжнародна публікація (0,5 д.а.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 250 найменувань на 23 сторінках, 20 додатків на 40 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 255 сторінок, із них 192 сторінки основного тексту, що містить 12 таблиць на 9 сторінках та 25 рисунків на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В СИСТЕМІ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ ВИРОБНИЦТВА ТА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

1.1 Економічна сутність імпортозаміщення як чинника структурних зрушень економіки країни

Однією з найважливіших особливостей розвитку сучасного світу є посилення глобалізаційних процесів. Заналом глобалізацію можна охарактеризувати як посилення взаємозалежності національних економік, взаємовплив і взаємозв'язок різних сфер і процесів у світовому господарстві. Економічна відкритість національних економік зумовлює поглиблення та урізноманітнення економічних форм, розширення обсягів його взаємодії із зовнішнім світом. Невідповідність структури виробництва потребам внутрішнього ринку призводить до надмірного зростання імпорту товарів, нераціональної структури зовнішньої торгівлі, що відповідно зумовлює посилення імпортозалежності країни. В цих умовах імпортозаміщення є одним із чинників впливу на структурні зрушення національного виробництва. Саме тому особливо важливим є розкриття гносеології імпортозаміщення в процесі трансформації економіки країни.

Розкриття феномена імпортозаміщення потребує поєднання його із поняттям імпортозалежності. Імпортозаміщення виникає в той період, коли країни, що розвиваються, здійснювали політику індустріалізації, визначивши за мету подолати економічну імпортозалежність від промислово розвинутих країн.

У зв'язку з цим доречно висвітлити деякі ретроспективні аспекти, пов'язані із проблемою економічної залежності, що пізніше спонукало уряди багатьох країн до впровадження політики імпортозаміщення.

Історично сформулювалися такі форми залежності:

– колоніальна залежність, де існує монополія колоніальної влади на торгівлю, землю та трудові ресурси;

– фінансово-промислова, яка утвердилась у кінці ХХ ст. і характеризується домінуванням великого капіталу у «гегемоністських» центрах і їхньою експансією у країни, що розвиваються. За визначенням Г. Мурдаля, такі економіки отримали назву «експортні економіки», а за визначенням Економічної комісії Латинської Америки (ЕCLA) – країни з «іноземно орієнтованим» розвитком [1];

– промислово-технологічну залежність, яка утворилася у поствоєнний період і пов'язана з діяльністю мультинаціональних корпорацій, які почали інвестувати кошти у промисловість, орієнтовану на внутрішні ринки слаборозвинених країн [2, с. 42–43]. У 70–90-ті рр. ХХ ст. формуються концепції, автори яких однозначно негативно оцінюють економічну діяльність ТНК розвинених країн щодо решти світу. Це, зокрема, теорія залежності І. Уоллерштайна [3, с. 23].

Традиційно існують дві теорії залежності: марксистська, яка була розроблена П. Бараном, та латиноамериканський структуралізм. П. Баран стверджував, що розвиток промисловості на периферії, як правило, заснований іноземцями часто в поєднанні з місцевими інтересами і під захистом митних тарифів, краще описує досвід Латинської Америки, ніж країни Східної Азії. Іноземний капітал прагне контролювати внутрішні ринки, і тоді периферія входить в монополістичну фазу капіталістичного розвитку. Разом з тим, прибуток, отриманий монополістичним капіталом, переважно не реінвестується у виробничу діяльність цієї країни. П. Баран вважав, що єдиним способом вирішення цієї циклічної залежності є політична революція [4, с. 175].

У новій версії неомарксистської теорії залежності природа залежності країни розглядається як соціополітична, при якій залежність країни може співіснувати з її розвитком (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Порівняння класичних і «нових» неомарксистських теорій залежності*

	Класична залежність	«Нова» залежність
Подібності:		
Фокус дослідження	Розвиток країн третього світу	
Рівень дослідження	Національний	
Основні поняття	Центр, периферія, залежність	
Політичні наслідки	Залежність шкідлива для розвитку	
Відмінності:		
Методологія	Високий рівень абстракції, зосередження уваги на загальному характері залежності	Історико-структурний, зосередження уваги на конкретній ситуації залежності
Ключові фактори	Особлива увага на зовнішні ринки: нерівний обмін, колоніалізм	Особлива увага на внутрішні ринки: класовий конфлікт, держава (внутрішній розвиток)
Природа залежності	Здебільшого економічна	Здебільшого соціо-політична
Залежність і розвиток	Взаємовиключені (веде тільки до відсталості)	Можуть співіснувати (розвиток часткової залежності)

* [5, с. 138]

Концепції залежності або залежного розвитку розроблено на основі досвіду країн Латинської Америки і лише пізніше розповсюджено на «третій світ» [6, с. 208].

Більшість країн, що розвиваються, для подолання імпортозалежності при переході до індустріального розвитку впроваджувала політику імпортозаміщення. На сьогодні її активно застосовують і країни із трансформаційною економікою. Отже, політика імпортозаміщення є основним інструментом у подоланні імпортозалежності.

Політична імплементація та теоретичні принципи імпортозаміщення беруть свій початок з теорії торгівлі. Так, меркантилістська теорія і практика XVI–XVIII ст. відстоювали національне виробництво та імпортозаміщення. Основою американської школи, яка була впливовою силою впродовж індустріалізації XIX ст., стала теорія імпортозаміщення. Представник цієї школи, перший міністром фінансів США О. Гамільтоном розробив Економічну програму США. У Звіті про промислові товари економічну самодостатність США він вбачає у забезпеченості її промисловими

товарами [7]. На основі його поглядів було сформовано концепцію економічного розвитку США.

Теоретичною основою політики імпортозаміщення є модель Зінгера–Пребіша. Згідно з моделлю, метою імпортозаміщення є не усунення торгівлі, а піднесення її до вищого рівня – експорту товарів доданої вартості, які не такі чутливі до економічних коливань, як корисні копалини. У 1950 р. Р. Пребіш висунув гіпотезу про те, що у довгостроковій перспективі експортні ціни на сировину зменшуються швидше, ніж імпортні ціни на імпортовані готові промислові вироби. Інакше кажучи, співвідношення експортних цін на сировину і імпортних цін на готові товари змінюється на користь готових товарів і відбувається стабільне погіршення так званих умов торгівлі (terms of trade). За таких обставин економічне становище країн-експортерів сировини (країн, що розвиваються) поступово погіршується. Гіпотеза Р. Пребіша ґрунтувалась на емпіричних фактах.

Промислове імпортозаміщення, яке приводить до зміни структури виробництва, проголошувалось як одна з цілей економічного розвитку в теоретичних моделях, розроблених такими представниками неокейнсіанської школи, як Х. Ченері, М. Бруно, А. Страуг, П. Енштейн, Н. Картер та ін. [8]. Запропонована модель з двома дефіцитами дала змогу трактувати економічний розвиток не тільки як поступове витіснення зовнішніх джерел фінансування внутрішніми, а й як поступове витіснення імпортних товарів.

На думку іншого представника теорії залежності С. Аміна, слаборозвиненість країни спричинено наданням пріоритету розвитку зовнішньому ринку порівняно з внутрішнім. Він зазначає, що розвиток капіталізму в сільському господарстві периферії гальмується не традиційними виробничими відносинами, а орієнтацією на експорт. Науковець уявляє можливість нової «міжнародної спеціалізації», в рамках якої країни, що розвиваються, стануть постачальниками промислових товарів [9, с. 103]. Це можливо здійснити в результаті розвитку імпортозамінної

індустріалізації, що змінить структуру виробництва та приведе до розширення внутрішнього ринку.

В теорії нееквівалентного обміну в центрі уваги перебуває проблема антагонізму у відносинах між індустріальними країнами і країнами, що розвиваються. Конфліктний характер цих взаємовідносин розглядається як наслідок несприятливого становища країн третього світу в системі міжнародного поділу праці, що визначається погіршенням умов торгівлі, зростаючим фінансовим боргом та імпортом товарів. Стратегія імпортозаміщуючої індустріалізації загострила ці процеси і стала причиною подальшої радикалізації економічної думки (А. Еммануель, Ш. Беттхельхейм, А. Франк, І. Валлерштайн та ін.) [10, с. 38]. Радикалізм концепції полягає у прагненні автора довести, що основою добробуту Західної цивілізації є присвоєння значною мірою здобутків праці народів капіталістичної периферії. Низька заробітна плата є джерелом нееквівалентного обміну та збагачення країн Заходу.

Проблема подолання імпортозалежності країн також розглядається у теорії дуалістичної економіки шляхом структурних зрушень у структурі виробництва. Згідно з цією теорією, представниками якої є неокласики У. Льюїс, Дж. Фей, Г. Ранис, Д. Йоргенсон, С. Окаві та інші науковці, зменшення імпортозалежності країн, що розвиваються, вирішується шляхом подолання дуалізму економіки [11, с. 145]. На їхній погляд, розвиненість економіки визначається двома компонентами: традиційним сільськогосподарським і сучасним промисловим секторами. Розвиток країни, згідно з їхньою теорією, розуміють як подолання дуалізму між традиційною економікою і сучасною, між доіндустріальною та індустріальною, між натуральною (бартерною) і ринковою економікою.

Варто звернути увагу на те, що доцільність проведення політики імпортозаміщення неоднозначно оцінюється в наукових колах. У кейнсіанців витіснення та скорочення імпорту є основним інструментом врегулювання платіжного балансу. За цим механізмом у них діє передусім політика

підтримки вітчизняного виробника як шляхом субсидування, так і через підвищення митних тарифів, застосування адміністративних бар'єрів, квотування імпорту та інші протекціоністські заходи. Протилежні ідеї властиві теоріям монетаристів, що виступають за вільний рух товарів, капіталів та послуг, наслідуючи принципи лібералізму у торгівлі або, інакше кажучи, фритредерства.

Отже, необхідність імпортозаміщення оцінюється по-різному: одні стверджують, що правильне його застосування дає змогу досягти значних результатів, тоді як інші вважають політику імпортозаміщення шкідливою та неефективною.

На сьогодні дискутуються питання не лише щодо доцільності застосування політики імпортозаміщення, а й щодо зв'язку і взаємодоповнюваності її з політикою стимулювання експорту. Серед науковців не має єдиної думки щодо зв'язку між взаємовиключними, на перший погляд, моделями економічного розвитку – імпортозаміщенням і стимулюванням експорту. За традиційними статистичними моделями торговельної політики, вважається неможливим одночасне застосування політики імпортозаміщення і політики просування експорту. Політика заміщення імпорту обов'язково орієнтована на внутрішній ринок, має негативний вплив на економічне зростання. Політика стимулювання експорту (зовнішньо орієнтована), яка досягається завдяки лібералізації торгівлі, навпаки, приводить до економічного зростання. Це спонукало свого часу Д. Грінуейя і К. Мілнера дійти такого висновку: «Якщо для досягнення економічного розвитку необхідна політика стимулювання експорту, то одним із найбільш ефективних шляхів досягнення цієї мети може бути проста зміна відносних стимулів, тобто лібералізація імпорту» [12, с. 212].

Р. Грабовські – прихильник динамічних моделей, який стверджує, що під час економічного розвитку країна проходить як через політику імпортозаміщення, так і стимулювання експорту. Він вважає, що політика імпортозаміщення є передумовою для стимулювання експорту, тобто

спочатку необхідно здійснювати політику імпортозаміщення, захищаючи внутрішній ринок, що дасть змогу стимулювати зростання попиту за окремими галузями темпами, які випереджатимуть внутрішнє споживання [13, с. 540].

Н. Ленг припускає можливість одночасної реалізації стратегії заміщення імпорту і стимулювання експорту. Він класифікує торговельну політику таким чином:

- типова стратегія стимулювання експорту, де стимулювання експорту здійснюється з одночасною лібералізацією імпорту;

- стратегія стимулювання експорту з елементами протекціонізму, де одночасно стимулюється як заміщення імпорту, так і стимулювання експорту. При цьому національний виробник є захищеним на внутрішньому ринку, але одночасно створюються умови найбільшого сприяння для експорту та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на зовнішньому ринку;

- стратегія де-факто стимулювання імпорту, де існують одночасні обмеження щодо стимулювання експорту та заміщення імпорту. Ця стратегія запроваджується на позичковому капіталі, здійснюється вимушено та не може бути підтримана у довгостроковій перспективі;

- типова стратегія заміщення імпорту, де імпорт і експорт обмежені;

- стратегія вільної торгівлі, де торговельні стимули мають нейтральний характер [14, с. 452].

У дослідженнях Р. Співака зазначено, що ці вищеподані стратегії за певних економічних умов можуть створювати ефект синергії. Автор стверджує, що обидві стратегії несумісні з політикою вільної торгівлі через ефект викривлення цін і структури витрат. Основною метою як політики заміщення імпорту, так і стимулювання експорту є відмова від спеціалізації на основі порівняльних переваг у напрямку захисту та заохочення конкретних галузей з метою отримання довгострокових вигод [15, с. 83].

Аналізуючи різні точки зору, погоджуємося з тим, що стратегічним орієнтиром політики імпортозаміщення має бути стимулювання експорту.

Водночас слід зазначити, що реалізація цієї стратегії можлива лише при виробництві конкурентоспроможних замінників імпорту.

Таким чином, у наукових колах існують різні підходи щодо трактування сутності імпортозаміщення, але при цьому загальним є те, що це один з основних чинників у процесах структурних трансформацій економік країн. До теоретичного обґрунтування можливостей розвитку імпортозаміщення потрібно застосовувати синергетичний підхід, який ґрунтується на взаємодії в країні наявних природних ресурсів, чинників виробництва та розвинених чинників, що пов'язані з рівнем освіти, кваліфікацією робочої сили, науково-технічним потенціалом.

В економічній літературі існують різні визначення поняття «імпортозаміщення». У загальному розумінні імпортозаміщення розуміють як заміщення імпорту вітчизняною продукцією.

П. Кадочников процес імпортозаміщення розуміє як «...збільшення виробництва і внутрішнього споживання вітчизняних товарів при зниженні споживання імпортованих товарів (у фізичному вимірі)» [16, с. 105]. На думку Д. Зайцева, імпортозаміщення можна розуміти як «...відносне зменшення або зупинку ввозу в країну відповідного товару у зв'язку з організацією виробництва того самого або аналогічного товару на місці» [17, с. 280].

Е. Назарчук акцентує увагу на якісній характеристиці імпортованих замінників. За його визначенням, імпортозамінна продукція – це продукція вітчизняних товаровиробників, яка витісняє з ринку імпортований аналог через свої більш привабливі споживчі властивості [18, с. 50]. У дослідженнях Я. Жаліло та В. Гацько імпортозаміщення розглядається як політика, спрямована на зменшення потреби національної економіки країни в імпорті певних видів товарів завдяки збільшенню частки реалізації на внутрішньому ринку товарів, вироблених на її території. Таке визначення, на погляд авторів, дає змогу абстрагуватися від конкретних інструментів забезпечення імпортозаміщення, а також оперувати поняттями зміни співвідношення імпорту та товарів національного виробництва на конкретних ринках,

уникаючи дискретності «імпорт/національне виробництво», що впливає з терміна «заміщення» [19].

За визначенням Х. Ченері, імпортозаміщення існує тоді, коли зменшується частка імпорту у вітчизняній загальній пропозиції. У разі зростаючої економіки імпортозаміщення також може спостерігатись при абсолютно зростаючому імпорті [8].

Німецький економіст К. Верт імпортозаміщення поділяє на:

- натуральне (природне) як результат структурних змін в умовах вільної торгівлі, що зумовлено міжнародним зрушенням умов пропозиції і попиту;
- політико-економічне, індуційоване імпортозаміщення, яке реалізується різними стратегіями, в першу чергу, в країнах, що розвиваються [20].

При цьому деякі із дослідників пропонують розрізнити імпортозаміщення (*import substitution*) – заміну імпорту товарами, які вже виробляються всередині країни, та імпортозаміну (*import replacement*) – заміну імпорту товарами, які країна може виробляти для власних потреб [21].

А. Хен поділяє імпортозаміщення на відносне і абсолютне [22, с. 49]. При відносному (релятивному) імпортозаміщенні імпорт заміщається лише частково вітчизняною продукцією. Однак частка імпорту має бути нижчою, ніж частка виготовлених у середині країни товарів. При абсолютному імпортозаміщенні імпортовані товари повністю заміщаються вітчизняними. З одного боку, це відбувається в результаті зміни структури виробництва, яка відбувається під впливом зміни міжнародного попиту і пропозиції («природне» імпортозаміщення). З іншого боку, це є економічним заходом, який зумовлює імпортозаміщення.

Зіставляючи різні точки зору авторів, можна виділити два основних підходи до вивчення економічної категорії «імпортозаміщення». За першим – розглядається імпортозаміщення як нерегульований процес. В другому підході використовується широкий функціональний погляд, що дає змогу розглянути імпортозаміщення як певний тип економічної стратегії і політики держави, спрямованої на заміну імпорту товарами національного виробництва.

Отже,, можна вважати, що всі вищенаведені визначення терміна «імпортозаміщення» не є суперечливими і характеризують його у різних аспектах, доповнюючи один одного. Однак слід уточнити це поняття в контексті впливу його на структурні зрушення в економіці країни. У нашому визначенні поняття «імпортозаміщення» – це процес нарощування національного виробництва конкурентоспроможних замінників імпорту через реалізацію державної політики структурних зрушень, що відповідають потребам внутрішнього ринку та дають змогу нарощувати експорт з високою доданою вартістю і врегулювати платіжний баланс країни.

Система класифікаційних ознак імпортозаміщення є теоретичним підґрунтям при виборі стратегії. Рівень реалізації стратегії може здійснюватися на макро-, мезо- та мікрорівні (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Система класифікаційних ознак імпортозаміщення*

*Розроблено автором на основі [23, с. 316]

Стратегія імпортозаміщення може бути орієнтована на зовнішній, внутрішній ринок або комбінована.

Запропоновано розширення системи класифікаційних ознак імпортозаміщення за значимістю імпортозамінної продукції – критичне, стратегічне, соціальне. До критичного імпортозаміщення віднесено продукцію, яка не виробляється в країні і в найближчому часі не буде вироблятися, до соціального спрямування – продукцію харчової і легкої промисловості, до стратегічного імпортозаміщення – інноваційну продукцію.

Розроблено структурно-логічну схему, яка відображає причинно-наслідковий характер імпортозаміщення (рис. 1.2). На розвиток імпортозаміщення впливають напрями зовнішньоекономічної, грошово-кредитної, фіскальної, структурно-промислової політики. Відповідно імпортозаміщення безпосередньо впливає на рух торговельних потоків (послаблюючи або стимулюючи), що відображається на сальдо платіжного балансу, а також на структуру виробництва. Залежно від визначеної мети імпортозаміщення щодо ступеня обмеження імпорту певного виду товарів встановлюється відповідний рівень мита. Політика імпортозаміщення визначає застосування відповідних механізмів валютного контролю.

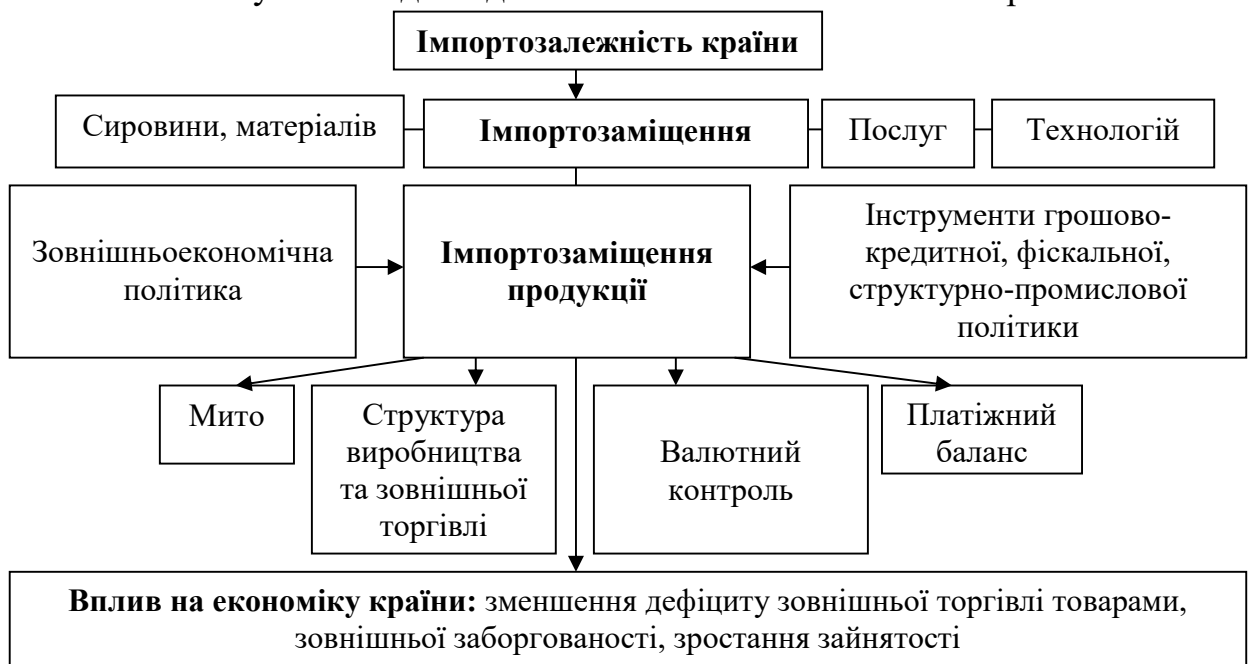

Рис. 1.2. Структурно-логічна схема імпортозаміщення *

*Складено автором

Особливий науковий інтерес представляє теоретичне обґрунтування можливостей розвитку імпортозаміщення. Традиційний підхід, поширений серед вітчизняних науковців, базується на тому, що доцільність імпортозамінного виробництва ґрунтується на наявних у країні ресурсах і чинниках виробництва, тобто на принципі порівняльних переваг.

Не заперечуючи цих поглядів, потрібно зазначити, що в сучасних реаліях це не єдиний аргумент щодо можливості розвитку імпортозаміщення. Так, розвиток ендогенних підходів привів до суттєвої корекції концепції статичних порівняльних переваг і обґрунтування динамічних порівняльних переваг, які формуються під впливом технологічного прогресу. В цьому контексті імпортозаміщення в сучасних умовах може розвиватися на основі набутих порівняльних переваг. Слід зазначити, що класичні підходи спеціалізацію країни на виробництві того або іншого товару обґрунтовують на основі порівняльних переваг, що зумовлено, наприклад, наявністю природних ресурсів, певних чинників виробництва.

В умовах посилення інтеграційних процесів дедалі більшу роль починають відігравати «набуті» чинники виробництва, до яких належать: рівень освіти, кваліфікація робочої сили, наявність науково-технічного потенціалу, рівень розвитку інфраструктури. Крім того, на дію принципу порівняльних переваг впливає наявність монополізованих ринків, що приводить до множинності світових цін. Особлива роль у цих ускладнюючих механізмах щодо впливу на порівняльні переваги належить процесам транснаціоналізації виробництва, створенню і розвитку ТНК, які при внутрішньокорпораційному обміні застосовують трансфертні ціни. Останні встановлюються не екзогенно світовими товарними ринками, а ендогенно – під впливом стратегії розвитку компанії.

Це певною мірою є поясненням того, що багатьом країнам, які проводили політику імпортозаміщення, через відсутність розвинутих чинників виробництва так і не вдалося здійснити індустріалізацію.

Відомим є і те, що спад вітчизняного виробництва призводить до зростання імпорту, а це відповідно спонукає до виробництва його замінників. Виробництво конкурентоспроможних аналогів імпорту необхідно здійснювати в умовах зростаючого ефекту масштабу. Зазначимо, що класичні і неолібералістські моделі виходять із припущення наявності досконалої конкуренції. Проте в сучасних реаліях здебільшого існує недосконала конкуренція, що має низку виявів до викривлення принципу порівняльних переваг [24]. Серед одних із таких виявів важлива роль належить ефекту від зростання масштабів виробництва, який залежить від багатьох чинників (рівня технологічності, продуктивності праці, кваліфікації робочої сили).

Отже, можливість розвитку імпортозаміщення є виявом ефекту синергії, який ґрунтується на взаємодії наявності в країні природних ресурсів, чинників виробництва та розвинених чинників.

Реалізація політики імпортозаміщення є одним з інструментів щодо впливу на трансформаційні процеси в країні. В цьому контексті низка дослідників політику імпортозаміщення розуміють як «...стратегію економічного розвитку, що передбачає зростання національного виробництва промисловості, часто за допомогою імпортного протекціонізму, використовуючи тарифні та нетарифні обмеження» [25] або «...політику стимулювання внутрішнього виробництва товарів, які в іншому випадку імпортуватимуться» [26].

Імпортозаміщення часто називають «імпортозамінною індустріалізацією», зважаючи на те, що заміна імпортованих товарів на вітчизняні у більшості випадків передбачає розвиток виробництв чи навіть галузей, які вироблятимуть аналоги імпортних товарів.

Імпортозамінна індустріалізація – це стратегія країн, що розвиваються, спрямована на прискорення індустріального розвитку. Політика імпортозаміщення у виробництві, як зазначає Дж. Стігліц, може забезпечувати як результати, так і наслідки, які виявляються у наступному:

1) в країнах, що розвиваються, переважно наявний великий і відкритий внутрішній ринок. Введення в дію політики імпортозаміщення приводить до зменшення ризику щодо формування ринку. Це означає, що ринки збуту для товарів-замінників вже існують і не потрібно створювати нові. Відповідно це зумовлює зростання зайнятості і зменшення рівня безробіття. Крім того, скорочуються транспортні витрати, обсяги транспортування, з якими пов'язано певною мірою вирішення екологічних проблем навколишнього середовища;

2) внаслідок недостатньо розвинутого менеджменту застосування неефективних технологій і політики протекціонізму імпортозамінна промислова продукція найчастіше не є високоякісною або відзначається високою собівартістю. Відсутність або зменшення іноземної конкуренції може призвести до зниження стимулу застосування інновацій і зумовити підвищення ефективності виробництва. Водночас втрачаються шанси отримувати вигоду від доходів, зумовлених зростанням масштабів виробництва [27, с. 125–126].

В. Лахманн характеризує стратегію імпортозаміщення з позиції її негативних наслідків впливу на економічний стан країни. Із застосуванням цієї стратегії він пов'язує високий рівень інфляції. Через скорочення імпорту на внутрішньому ринку може виникати дефіцит пропозиції товарів, що призведе до підвищення цін [28, с. 173].

Л. Гоффманн проводить порівняння стратегії, спрямованої на диверсифікацію експорту, із стратегією імпортозаміщення [29, с. 41]. Експортні вітчизняні товари, на відміну від імпортозамінних, на зовнішньому ринку конкурують з іноземними, тоді як імпортозамінні на внутрішньому ринку можуть бути захищені торговельними бар'єрами від конкуренції іноземних товарів. Науковець вважає, що стратегія імпортозаміщення є більш небезпечною порівняно із стратегією диверсифікованого експорту. Це може бути спричинено неефективним розподілом ресурсів (алокації) в процесі виробництва імпортозамінників.

Головним і уніфікованим правилом політики імпортозаміщення є спроба скоротити імпорتنу залежність економіки країни шляхом власного виробництва продукції промисловості за рахунок національного або іноземного інвестування для внутрішнього та іноземного споживання [30, с. 123]. Слід зазначити, що імпортозаміщення не означає повного вилучення імпорту. Не завжди високоякісну імпорتنу продукцію доцільно замінити вітчизняною через недостатній розвиток або відсутність національних технологій. Крім того, досягнення зовнішньоекономічної безпеки у довгостроковій перспективі не має негативно впливати на споживачів якісної імпортової продукції у короткостроковому періоді. Тому у процесі імпортозаміщення у початковому періоді необхідно орієнтуватися на заміщення імпортової продукції невисокої якості, а у наступному – створювати імпортозаміщуючі виробництва, які здатні замінити високоякісну продукцію.

Характеризуючи імпортозаміщення з точки зору позитивного впливу на економіку, визначено основні його цілі:

- сприяння секторам економіки, які здатні у довготривалому періоді ефективно розвиватися, насамперед індустріальному сектору;
- надання шансів розвитку для «молодих» секторів промисловості, продукція яких у короткостроковому періоді може поступатися іноземній, однак у довгостроковому здатна стати конкурентоспроможною на зовнішньому ринку;
- покращення стану платіжного балансу;
- вплив імпортозаміщення через вплив мультиплікатора і акселератора на національний дохід і економічне зростання.

Концептуально політика імпортозаміщення поділяється на зовнішню і внутрішню спрямовану. При зовнішньому спрямуванні відбувається стимулювання експорту, як наприклад, у більшості країн Азії, особливо у Південній Кореї. Внутрішню спрямовану політику імпортозаміщення без особливих зв'язків із світовим ринком більш характерна для країн

Латинської Америки. Як при внутрішньо, так і при зовнішньо орієнтованій політиці імпортозаміщення зовнішня конкуренція на внутрішніх ринках країн зменшується за рахунок застосування торговельних бар'єрів (мита, нетарифних бар'єрів), девальвації національної валюти та інших чинників.

Таким чином, у наукових колах існують різні підходи щодо трактування сутності імпортозаміщення, але при цьому загальним є те, що це один із основних чинників у процесах структурних трансформацій економік країн. До теоретичного обґрунтування можливостей розвитку імпортозаміщення потрібно застосовувати синергетичний підхід, який ґрунтується на взаємодії в країні наявних природних ресурсів, чинників виробництва та розвитку, які пов'язані із рівнем освіти, кваліфікацією робочої сили, науково-технічним потенціалом.

1.2 Проблеми щодо розвитку імпортозаміщення у відкритій економіці

Наукового значення набуває виявлення основних проблем, які здатні уповільнювати процеси імпортозаміщення в умовах відкритої економіки. Тим більше, що свого часу прагнення багатьох країн, що розвиваються, застосувати політику імпортозаміщення в процесі індустріалізації не увінчалось успіхом. Тому критичне осмислення цих проблем може слугувати теоретичним підґрунтям при розробці заходів щодо розвитку імпортозаміщення в сучасних реаліях.

Проведені дослідження свідчать, що в процесі реалізації політики імпортозаміщення в умовах трансформаційних змін можуть виникати проблеми, пов'язані із зростаючою відкритістю національних економік, лібералізацією міжнародної торгівлі, неефективною спеціалізацією країн, відсутністю досконалих ринкових інституцій та іншими чинниками [31, с. 76].

Одним із аспектів цієї проблеми є неефективна спеціалізація країн. Спеціалізація країн, що розвиваються, на сировинних ресурсах для більшості з них не вирішила проблем, пов'язаних з індустріалізацією. Пошук ефективної спеціалізації країн був однією з головних проблем зовнішньоекономічної політики, відповідь на яку шукали багато економістів, починаючи з А. Сміта і Д. Рікардо. Країни, що розвиваються, традиційно були експортерами сировинних ресурсів, що дало їм змогу використовувати порівняльні переваги у працемістких товарах і забезпечувало ринок для окремих товарів, які в іншому разі не знайшли б збуту на зовнішньому ринку.

Виправдання сировинного експорту узгоджується з твердженням теоретиків (теорія Гекшера–Оліна) про те, що країна має спеціалізуватися на тих товарах, у виробництві яких вона інтенсивно використовує найбільш розвинутий сектор виробництва. За рахунок експорту, який має переважно сировинний характер, вони заробляють іноземну валюту для придбання імпортованих товарів, у виробництві яких використовуються великі обсяги капіталу та інші дефіцитні ресурси [32]. Відповідно до цієї теорії країни, що розвиваються, виграють від зростання національних економік розвинутих країн.

Наведене обґрунтування зазнало критики і викликало сумнів щодо того, що політика вільної торгівлі сировинними ресурсами є кращим засобом досягнення економічного розвитку та трансформаційних змін у країні. Країни, що розвиваються, по мірі накопичення основного капіталу з часом здатні виробляти певні промислові товари, особливо ті, виробництво яких потребує великих затрат праці, сировини і матеріалів. Вигоди від торгівлі для країн, що розвиваються, можуть бути обмежені, якщо об'єкти (шахти або підприємства) належать іноземним компаніям. Разом з тим, вигоди від торгівлі переважно обмежуються лише додатковою заробітною платою, яка, як правило, є низькою. Крім того, як засвідчила світова практика, існує низька еластичність попиту на сировину. Відповідно зростання доходів

дедалі менша їхня частка витрачається на подібні товари. Водночас існує тенденція до високої еластичності попиту на імпорتنі промислові товари за доходом. Такий попит у країнах, що розвивається, швидко зростає із зростанням доходів. Цінові коливання, які пов'язані з низькою ціновою еластичністю попиту і пропозиції на сировинні товари, створюють велику невизначеність для їхніх експортерів.

Оцінюючи невдалий досвід застосування політики імпортозаміщення в країнах, що розвиваються, зроблено спробу виявити основні причини, що гальмували реалізацію політики імпортозаміщення в процесі структурного реформування економіки.

До основних із них слід зарахувати:

– в країнах у більшості випадків не створювалися необхідні умови (забезпеченість основним, людським капіталом і інфраструктурою тощо) для розвитку імпортозаміщення;

– можливість підвищення ціни на основні засоби виробництва через скорочення імпорту часто ставала причиною підвищення цін на вітчизняні товари, що призводило до зниження їхньої конкурентоспроможності;

– обмеженість фінансових ресурсів країн не завжди давала можливість створити відповідний інвестиційний клімат для залучення іноземних інвестицій, що було необхідним для розвитку імпортозамінного виробництва.

Отже, довгострокові тенденції щодо міжнародної торгівлі країн-експортерів сировини створили три проблеми: експорт зростав повільно, швидше збільшувався імпорт, умови торгівлі змінювалися не на їхню користь.

Вплив зростаючої відкритості національних економік на процеси імпортозаміщення простежується в теорії ендогенного розвитку. В моделях Ф. Ривера-Батиса країни із зовнішньоорієнтованою стратегією розвитку досягають вищого рівня добробуту, ніж ті, що обрали протекціоністські підходи у торгівлі [33, с. 31]. В результаті економічного зростання економіки цих країн є більш самодостатніми і менше залежать від імпорту товарів.

Тобто це приводить до «автоматичного» імпортозаміщення. В працях Р. Балдвіна зазначено, що у довгостроковому періоді лібералізація зовнішньої торгівлі позитивно впливає на економічне зростання [34, с. 162]. Він вважає, що під впливом зовнішньої торгівлі в умовах відкритості економіки посилюється конкуренція з боку іноземних товарів, що відповідно стимулює інноваційне зростання і зменшує імпорт високотехнологічної продукції. Вищенаведені аргументи, по суті, є протилежними порівняно із положеннями теорії стратегічної торгівлі.

Протилежної думки щодо лібералізації зовнішньої торгівлі дотримується Н. Фостер [35]. Він вважає, що зовнішня орієнтація може потенційно перешкоджати темпам зростання країни, зокрема, якщо порівняльні переваги сконцентровані на певних товарах. Це відповідно може спонукати до відкритості для імпорту товарів. Перелив знань у країни, що розвиваються, на його погляд, не є важливою детермінантою зростання, оскільки засвоєння знань залежить від таких умов, як економічна стабільність, високий рівень освіти, високий рівень інвестицій. Інтерпретуючи це з точки зору процесів імпортозаміщення, можна передбачити, що вони будуть уповільнюватися.

Відкритість національних економік, з одного боку, може сприяти економічному зростанню, а з іншого – гальмувати процеси імпортозаміщення, створювати умови для формування економічної залежності (рис. 1.3).

Відкрита економіка сприяє кооперації з іншими країнами, дає можливість реалізувати конкурентні переваги на зовнішньому ринку, розширює доступ вітчизняних товарів до світового ринку. Водночас, неефективна відкритість може створювати певні загрози економічній безпеці, зокрема експансію внутрішнього ринку іноземними товарами, посилення конкуренції з боку іноземної продукції.

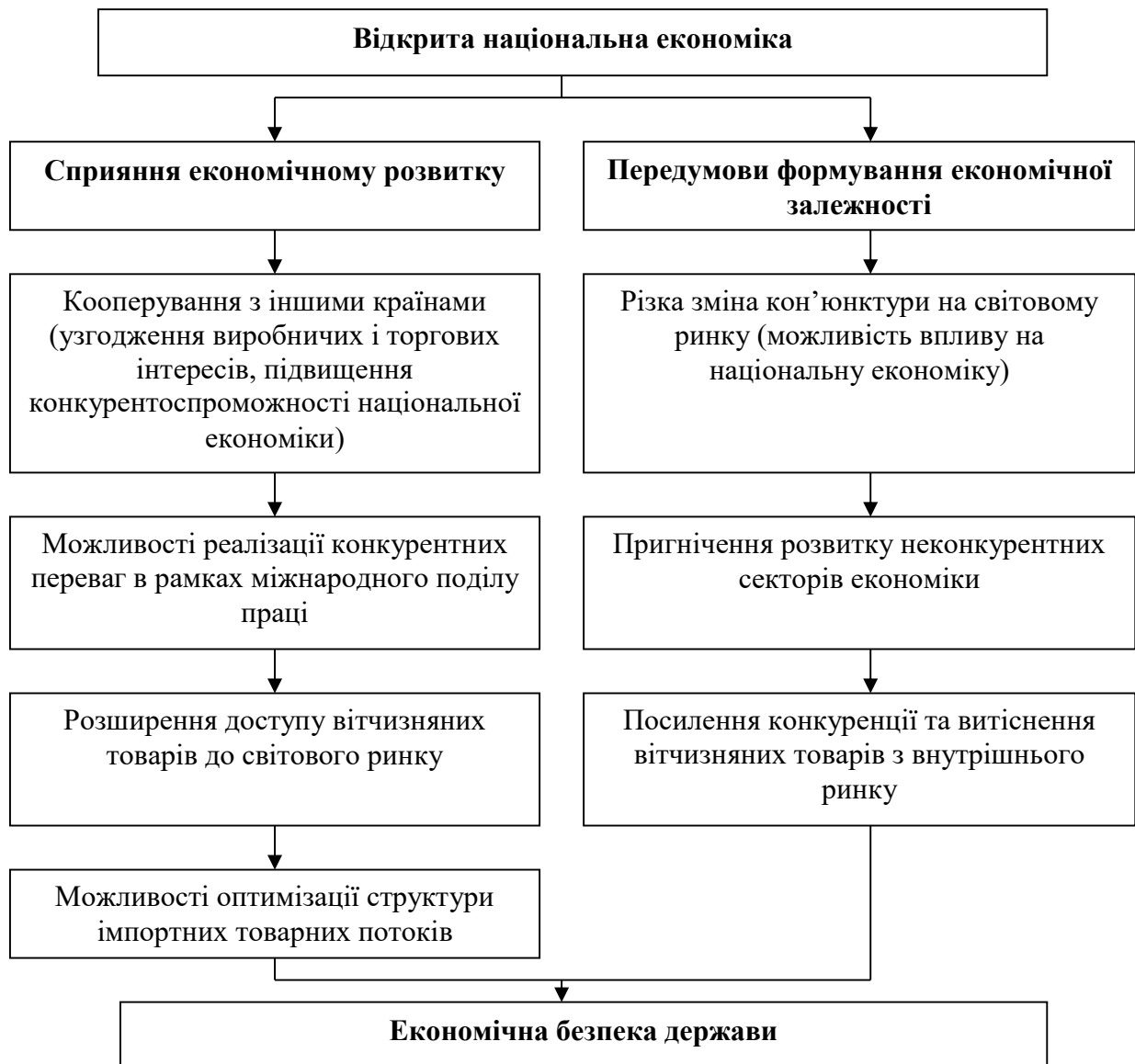

Рис. 1.3. Вплив відкритої національної економіки на економічну безпеку країни*

*Складено автором на основі [36, с. 14]

Отже, лібералізація міжнародної торгівлі в умовах зростаючої відкритості національних економік може асиметрично впливати на економічну безпеку і самозабезпеченість країни. У довгостроковій перспективі лише ті країни здатні досягти успіху, які, враховуючи власні ресурси, в умовах зовнішньоторговельної лібералізації спроможні виробляти конкурентоспроможну продукцію і тим самим створювати умови для розвитку внутрішнього ринку.

Однією з причин, що не дає змоги країні визначати самостійно ті або інші напрями зовнішньоекономічної політики, є членство у міжнародних організаціях. У науковій літературі дискутується питання щодо наслідків членства країн у міжнародних організаціях у контексті втрати їхнього суверенітету, можливості самостійно за власними «правилами гри» вирішувати національні проблеми. Світовий досвід свідчить, що лібералізація торговельних режимів після вступу країн до Світової організації торгівлі мала неоднозначні наслідки для їхньої торговельної незалежності. Як відомо, вступ країни у СОТ передбачає лібералізацію зовнішньої торгівлі та одночасно розширення доступу імпорту до внутрішнього ринку.

Посилення впливу міжнародних економічних організацій (насамперед ГАТТ/СОТ, а також МВФ та Світового банку, які практикували надання програм антикризового урегулювання та підтримки стабільності відповідно до вимог лібералізації внутрішньої економічної політики) суттєво звузило останніми десятиріччями ХХ ст. спектр інструментів політики імпортозаміщення. Практично неможливим для країн-членів СОТ є здійснення протекціоністської політики через підвищення ставок імпорتنих тарифів. Забороненими є вимоги щодо вилучення імпортованих товарів з національного режиму оподаткування та регуляторних норм, прямого чи прихованого субсидування виробників, надання преференцій під час державних закупівель тощо [37, с. 10].

Основні зовнішні ризики для країн від поспішності зі вступом у СОТ полягають у самому характері діяльності цієї організації. Головне завдання СОТ – усунення тарифних і нетарифних обмежень – ґрунтується на теорії порівняльних переваг, відповідно до якої вільна торгівля є оптимальною системою для всіх країн без винятку. Проте у сучасних теоріях економічного розвитку беруться під сумнів ефективність «принципу невтручання» для країн зі слабкими економіками. Прихильники цих концепцій вважають, що вільна торгівля приносить користь лише розвинутим країнам. Цю думку

поділяють окремі фахівці Інституту світової економіки НАН України, які вважають, що СОТ – це певною мірою силова структура. Вони зазначають, що СОТ не є клубом, де в усіх учасників рівні права [38, с. 93].

Для країн з низькою конкурентоспроможністю вітчизняної продукції в умовах зовнішньоторговельної лібералізації торгівлі існує реальна загроза щодо виникнення товарної імпортозалежності. Саме тому в адаптаційний період при членстві країни в СОТ виникає потреба у проведенні ефективної економічної політики, яка була б насамперед спрямована на підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва.

Дискусії відносно наслідків лібералізації торгівлі відбуваються особливо серед громадських організацій фермерів. Так, у своєму зверненні на Конференції із світової продовольчої безпеки у Римі 3 червня 2008 р. Генеральний директор СОТ П. Ламі висунув тезу щодо позитивної лібералізації світових аграрних ринків у подоланні негативних наслідків зростання світових цін на продовольство для країн, що розвиваються. На цю позицію миттєво відреагували громадські організації фермерів та аграрного бізнесу, які підтримували позиції країн, що розвиваються, у переговорному процесі. Їхні аргументи зводяться до наступного:

- лібералізація торгівлі призвела до зростання імпорту субсидованої продукції з розвинутих країн і знижує власне виробництво у країнах, що розвиваються (навіть у таких, що були здатні забезпечувати населення власним продовольством), що в умовах зростання світових цін загрожує їхній продовольчій безпеці;

- заборона або обмеження заходів щодо зменшення залежності від коливань цін на аграрну продукцію, таких як контроль за обсягами імпорту та експорту, підтримка продовольчих запасів, цінова підтримка і контроль за цінами, зменшують можливості урядів пом'якшувати вплив нестабільної кон'юнктури світових ринків для населення;

– Доха-раунд спрямований на посилення позицій транснаціональних корпорацій у сфері агробізнесу за рахунок фермерів і місцевого агробізнесу країн, що розвиваються;

– Доха-раунд не дає змоги вирішити проблему агфляції, оскільки він не розглядає ініціативи щодо контролю над спекулятивними інвестиціями в продовольчий сектор, не пропонує ініціатив щодо ринкових деформацій, пов'язаних з олігополією постачальників нафти (ОПЕС), не узгоджує свою діяльність з ініціативами ООН щодо захисту довкілля, не має ініціативи щодо вирішення проблеми субсидування виробництва біопалива у країнах США та ЄС, яке призвело до зростання цін на продовольство [39, с. 42].

Узагальнюючи вищенаведене, зазначимо, що політика лібералізації торговельних режимів після вступу в СОТ не для всіх країн може бути вдалою. Для деяких може обернутися втратою самодостатності у забезпеченні населення продовольством, втратою можливостей вживати заходи регулювання внутрішніх цін, унаслідок чого населення цих країн може виявитися беззахисним перед зростанням цін на продовольство. Політика лібералізації зовнішньої торгівлі може спричинити зростання залежності країни від різких змін кон'юнктури світових ринків і зменшити можливості розвитку їхнього власного виробництва.

Процес лібералізації зовнішньої торгівлі разом із прискоренням розподілу суспільства за рівнем отриманих доходів призводить об'єктивно до зростання граничної схильності до імпорту, що означає: придбання додаткової одиниці вартості товару зростає і пов'язано з імпортом [40, с. 67]. Це має значні наслідки для структурної еволюції економіки, пов'язані із змінами умов торгівлі, що визначаються співвідношенням індексів експортних та імпорتنних цін у зовнішній торгівлі. Підвищення граничної схильності до імпорту обумовлено зростаючим попитом на імпортні товари, що відповідно призводить до погіршення умов торгівлі. Внаслідок цього уповільнюються процеси імпортозаміщення.

Одними із вагомих перешкод, що заважають ефективно реалізувати імпортозаміщення, є шоки з боку попиту та пропозиції. Сукупний попит є одним із чинників, що впливає на обсяги виробництва. Зростаючий попит стимулює національного виробника і, таким чином, приводить до скорочення імпорту. В умовах світових фінансових криз зростає вірогідність виникнення шоку з боку попиту внаслідок різкої зміни пропозиції грошей, що веде до зміни їхньої вартості (відсоткових ставок) або швидкості їхнього обігу, що ланцюгово відображається на динаміці інвестицій і виробництві товарів тривалого користування, зростанні урядових видатків, а також на коливанні попиту домашніх господарств і фірм [41, с. 49]. Розповсюдженим шоком пропозиції в період економічних криз є ціновий шок. Цінові шоки, які пов'язані із значним коливанням світових цін на енергоносії, посилюють імпортозалежність економіки України від критичного імпорту.

Відомо, що застосування протекціоністських заходів є одним із інструментів реалізації політики імпортозаміщення. Навколо доцільності захисту новостворених галузей у наукових колах постійно триває дискусія. Захист «молодих» галузей як одного з інструментів сприяння розвитку імпортозамінного виробництва, як показав досвід багатьох країн світу, не завжди був ефективним, що доводиться у дослідженнях В. Сиденко [42, с. 39].

Сутність цього аргументу полягає в тому, що навіть за наявності в країні потенційної відносної переваги щодо виготовлення будь-яких товарів, економіки менш розвинутих країн не здатні використовувати ці переваги в умовах жорсткої конкуренції з виробниками із більш розвинутих країн. У цих умовах тимчасовий протекціонізм може забезпечити менш розвинутій країні час для розвитку відповідних вітчизняних виробництв і підвищення їхньої конкурентоспроможності до міжнародного рівня.

Слід зазначити, що політика протекціонізму була основою тривалого періоду розвитку країн третього світу. Серед них особливе місце займали розробки у галузі теорії економічного розвитку Р. Прєбіша в рамках так

званого «структуралістського» напрямку, представники якого обґрунтовували тезу про те, що міжнародна торгівля не завжди сприяє розвитку менш розвинутих країн [43]. Він вважав, що саме торговельний протекціонізм і політика імпортозаміщення мають стати адекватною політикою самодостатнього розвитку.

У ХХ ст. значення цього підходу підтверджено економічними проривами спочатку Японії, а згодом Кореї, Тайваню, Китаю та Індії [44, с. 200]. У більшості випадків початкові фази розвитку країн, що розвиваються, проходили під підвищеним захистом молодих галузей, який відповідно до досягнення більш високого ступеня зрілості поступово послаблювався.

Застосування захисту галузей ґрунтується насамперед на мотивації недосконалості винятково ринкових механізмів, які в умовах інституційної недорозвиненості не здатні забезпечувати адекватну акумуляцію або передислокацію ресурсів у напрямку потенційно конкурентоздатних виробництв. У цих умовах немає альтернативи введенню захисних механізмів на період до створення основ розвинутих ринкових інститутів і розвинутого ринку капіталу. Це дасть можливість надалі підвищити прибутковість вказаних галузей і зробити їх більш привабливими для довгострокових інвестицій і більш стійкими в конкуренції з іноземними фірмами.

У процесі структурних змін для розвитку імпортозаміщення необхідна зрілість ринкових інституцій і конкурентного середовища, в рамках яких би забезпечувалося: правильне встановлення цін на чинники виробництва, які відображають довгострокові порівняльні переваги відповідних країн; ефективні акумуляції та розподіл ресурсів шляхом їхнього спрямування через ринкові механізми в перспективні галузі. Необхідне правильне визначення пріоритетів загальнодержавної політики, яка незалежна від викривленого впливу приватних інтересів.

Разом з тим, потрібно врахувати ризики, які об'єктивно закладені в політиці, що застосовує захист молодих галузей. Практика розвитку різних

країн підтвердила, що галузі, які захищали, перетворяться у «вічно молоді» і потребуватимуть тривалого захисту від конкуренції [45, с. 295–296]. Як свідчить досвід, підтримка галузей обробної промисловості і захист від іноземної конкуренції у 1950–1960 рр. у багатьох країнах Латинської Америки і Африки не сприяли виробництву конкурентоспроможної продукції. За своїми технічними характеристиками продукція значно поступалася зарубіжним аналогам і мала до того ж більш високі витрати виробництва. Продукція обробної промисловості так і не стала експортоздатною, і країни продовжували, незважаючи на очевидні витрати для споживачів, поставляти на світові ринки свої традиційні товари. Це було певною мірою причиною відмови у 1980-их рр. більшістю вказаних держав від політики імпортозаміщення і переходу до лібералізації своїх торговельних режимів [19].

Політика імпортозаміщення може також створювати ризик певних побічних макроекономічних наслідків, пов'язаних із складністю розвитку експорту через вплив ресурсів з метою антиімпортного розвитку [46, с. 306]. Це відповідно може призвести до поглиблення або збереження дефіциту платіжного балансу за рахунок скорочення експорту.

Зростання витрат для підтримки галузей може зумовити розбалансованість державного бюджету і, як наслідок, порушення внутрішньої макроекономічної рівноваги. Разом із цим, можуть посилюватися інфляційні тенденції через зростання виробничих витрат у початковому періоді розвитку «нових» галузей і подорожчання імпорту. Внаслідок цього у короткостроковому періоді може виникнути макроекономічна розбалансованість, що гальмуватиме досягнення мети імпортозаміщення.

Політика імпортозаміщуючої індустріалізації, з одного боку, захищає вітчизняних виробників від іноземної конкуренції, а з іншого – гальмує стратегічний шлях для створення умов розвитку і зростання конкурентоспроможності. Йдеться про створення і розвиток ринкових

інститутів (ринків капіталу, банків, системи страхування комерційної діяльності тощо), сучасної інфраструктури економічної діяльності і покращення якості чинників виробництва, забезпечення високими нормами накопичення і сучасної системи освіти.

В менш розвинутих країнах існує проблема щодо нарощування виробництва, в тому числі і імпортозамінного, в умовах зростаючого ефекту масштабу. В теоретичному аспекті доцільність просторового розвитку імпортозаміщення можна простежити в «новій теорії торгівлі». Теорія «нової економічної географії» та теорії нерівномірного регіонального розвитку пов'язані з розробками П. Кругмана «нової теорії торгівлі» [47, с. 18].

Формування високотехнологічної спеціалізації є одним із складних завдань для країн з трансформаційною економікою. Для виробництва високотехнологічної інноваційної продукції потрібна державна підтримка. Відсутність можливості фінансової підтримки високотехнологічних галузей гальмує інноваційний розвиток країни. Крім того, виробництво інноваційної продукції потребує застосування знань. Неможливість ефективного використання знань у середині країни обмежує розвиток високотехнологічних галузей і відповідно виробництво конкурентоспроможних замінників імпорту, що є характерним для країн, що розвиваються. В теорії стратегічної торгівлі П. Кругмана міжнародна торгівля аналізується в умовах недосконалої конкуренції і наявності ефекту від зростання масштабу виробництва, а також зростаючої наукомісткості виробництва [48]. Ця концепція «нової теорії торгівлі» зводиться до того, що наявність у країні міцних позицій у високотехнологічних галузях важливе для технологічного прогресу економіки загалом, оскільки високотехнологічні галузі – це джерело дифузії знань, які забезпечують для економіки значні позитивні ефекти (так звані екстерналії). Відповідно до цього доцільним є субсидування галузей, де виробляються знання, які можуть у межах економіки давати кумулятивний ефект, тобто застосування активної

промислової політики має бути спрямовано на стимулювання інновацій. Доцільність стратегічного підходу у підтримці розвитку високотехнологічних галузей пов'язана із характером ринків високотехнологічної продукції і конкуренції на них, що проаналізували Дж. Брандер і Б. Спенсер [49, с. 707]. Науковці зазначають, що під впливом зовнішньої торгівлі в умовах відкритості економіки посилюється конкуренція з боку іноземних товарів, що відповідно стимулює інноваційне зростання, а отже, зменшує імпорт високотехнологічної продукції. Вищенаведені аргументи, по суті, є протилежними порівняно із положеннями теорії стратегічної торгівлі. Водночас існують певні обмеження щодо передачі інноваційних знань. Вплив передачі знань може обмежуватись, якщо внутрішня інноваційна система не здатна їх використовувати. Інновація в соціально-економічній системі є способом ефективного використання ресурсів. Збільшення обсягів виробництва може відбуватися навіть при збереженні існуючої диспозиції чинників виробництва. Так, інноваційна інвестиція є свого роду «ресурсозаощадним» вкладенням у виробництво. Оскільки інновація безпосередньо діє на продуктивність чинників виробництва та способи їх поєднання, вона забезпечує видозміну виробничої функції, що суттєво впливає на формування стратегії економічного суб'єкта [50, с. 23].

Лібералізація руху капіталу певним чином впливає на процеси імпортозаміщення. Серед вчених не має єдиної думки відносно виграшу та ризиків, які пов'язані з лібералізацією. Процес лібералізації руху капіталу пов'язаний із зростаючою інтеграцією міжнародних фінансових ринків. За останні тридцять років значно зросла кількість країн, які дотримуються принципу вільного руху капіталу. На сьогодні це всі країни – члени Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), країни Євросоюзу, а також багато країн, що розвиваються.

Оцінюючи це з позицій імпортозаміщення, можна зазначити, що лібералізація руху капіталу може бути позитивним чинником щодо стимулювання імпортозамінного виробництва.

Це можна пояснити таким чином:

- нестачею внутрішніх фінансових ресурсів для нарощування виробництва імпортозамінної продукції, що спонукає до імпорту капіталу;
- покращенням міжнародного розміщення капіталу, що є важливим в умовах зростаючої транснаціоналізації виробництва;
- поглибленням фінансових ринків у країнах з перехідною економікою, що неможливо без участі іноземних інвесторів [51].

Зазначимо, що обмеження на переказ капіталу ускладнює певним чином повну свободу трансакцій за поточним рахунком. Це призводить до підвищення трансакційних витрат у міжнародній торгівлі і негативно позначається на конкурентоспроможності підприємств, а також накладає на банки додаткове бюрократичне навантаження.

Міжнародна експертна група рекомендує для країн, які розпочали здійснювати лібералізацію, починати це із довгострокових трансакцій, а закінчувати звільненням з-під контролю короткострокових операцій [52]. Для забезпечення успішної лібералізації руху капіталу необхідно вжити певні заходи, а для України – прийняти новий закон щодо валютного контролю.

Слід вказати на внутрішні чинники, що безпосередньо впливають на стратегічні напрями розвитку імпортозаміщення, до яких належать: ринкові чинники (рівень попиту на внутрішньому та зовнішніх ринках, конкуренція в секторі економіки); система державного регулювання експортно-імпортних операцій (рівень захищеності внутрішнього ринку); ємкість внутрішнього ринку; платоспроможний попит; розвиненість інфраструктури і забезпеченість фінансовими ресурсами та людським капіталом.

Таким чином, при реалізації політики імпортозаміщення можуть виникати проблеми, що пов'язані із сучасними світовими тенденціями лібералізації. Водночас політика імпортозаміщення може бути

результативним інструментом у процесі структурних зрушень за умов застосування ефективних механізмів її впровадження.

1.3. Взаємозв'язок між імпортозаміщенням і структурними зрушеннями виробництва та зовнішньою торгівлею країни

Імпортозамінне виробництво є однією із складових суспільного виробництва країни. Зміна виробництва безпосередньо впливає на обсяги вартості випуску продукту в країні, що відповідно зумовлює зміну структури економіки. Лауреат Нобелівської премії С. Кузнець першим виявив вплив структурних зрушень в економіці на економічний розвиток країни [53]. На основі статистичних досліджень багатьох країн він довів, що зміна вартості випуску продукту в країні супроводжується зміною структури економіки, тобто її економічних показників, зокрема, структури виробництва, міжнародних потоків товарів, структури зайнятості; структури доходів, інформації, робочої сили та капіталу [54, с. 66]. Отже, нарощування імпортозамінного виробництва (або, навпаки, скорочення) супроводжується зміною структури виробництва, що безпосередньо впливає на структуру зовнішньої торгівлі країни.

З іншого боку, зовнішня торгівля здійснює вплив на структуру національного виробництва. Зв'язок між зовнішньою торгівлею і структурою виробництва переважно обґрунтовують на основі теорій специфічних чинників виробництва. Згідно з теоремою Самуельсона–Джонса, зовнішня торгівля здійснює вплив на структуру попиту і пропозиції, на чинники виробництва. Зміна структури попиту пов'язана з тим, що сектори, які починають швидко розвиватися, пред'являють попит на додаткові ресурси, а сектори, де виробництво скорочується, будуть ці ресурси звільняти. Під впливом зовнішньої торгівлі відбувається зростання реальних доходів власників надлишкового чинника і, навпаки, зниження реальних доходів власників дефіцитного чинника (теорема Столпера–Самуельсона). В

результаті цього має відбуватися перерозподіл доходів і капіталу на користь галузей «нижнього поверху», структури економіки, тоді як «зверху» мусить бути декапіталізація [55, с. 170].

На основі вищенаведеного можна стверджувати, що між імпортозаміщенням, котре є складовою національного виробництва, та зовнішньою торгівлею існує взаємозв'язок. Отже, імпортозаміщення є одним з основних чинників у системі структурних зрушень виробництва та зовнішньої торгівлі. Таким чином, дослідження теоретичних аспектів структурних змін має наукове значення для розробки концепції імпортозаміщення в контексті подолання дисбалансів в економіці.

Структурні зрушення в економіці проявляються у вигляді змін, які призводять до модифікації основних кількісних та якісних характеристик [55, с. 162]

Забезпечення стійкості національної економіки як складової структурної системи можлива за умови більш-менш збалансованої її структури.

Одним із чинників структурних зрушень в економіці є розвиток структури виробництва, в якому ключову роль відіграє науково-технічний прогрес, науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки, детермінуючі передові зміни в технології. Не менший вплив на структурні зрушення здійснює економічна політика держави.

Структура економіки відображає співвідношення різних елементів економічної системи [57]. Залежно від змісту економічних явищ та характеру елементів, зв'язки між котрими відображаються в пропорціях, на макроекономічному рівні розрізняють такі види структурних співвідношень: відтворювальні, галузеві, зовнішньоекономічні, регіональні, соціальні (рис. 1.4).

У структурній характеристиці економіки особлива роль належить зовнішньоекономічній структурі, яка характеризує пропорції між експортом і імпортом товарів, послуг, капіталів [58, с. 62]. Подолання диспропорцій між

експортом та імпортом товарів дасть змогу зменшити дефіцит торговельного балансу і одночасно зменшити імпортозалежність країни.

Рис. 1.4. Характеристика видів структури національної економічної системи*

* [59, с. 211]

Глибину структурних перетворень можна характеризувати таким чином: трансформацією традиційних виробництв у нові, найбільш перспективні, що приводять до зміни технічного і технологічного базису країни; структурною перебудовою економіки, що має макроекономічний характер і полягає у радикальній зміні макроекономічних пропорцій, передусім за секторальною ознакою; структурними зрушеннями, які характеризують коливання в загальній структурі виробництва, що

принципово не змінюють структуру національної економіки і пов'язані зі змінами економічної кон'юнктури ринку [60, с. 9].

Збільшення ступеня відкритості економіки значно посилює вплив світових структурних зрушень на економічні процеси в середині країни. Подібний вплив виражається в експортно-імпортній структурі зміною структури платіжного балансу.

Відсутність структурної оптимальності зумовлює посилення ознак макроекономічної нестабільності в країні:

- виникнення диспропорцій на товарному та грошовому ринках країни;
- розвиток інфляційних процесів;
- виникнення ВВП-розривів, тобто відмінностей між потенційним значенням ВВП (яке і визначає максимальне споживання економічних ресурсів) і фактичним його розміром;
- порушення основних макроекономічних пропорцій (між імпортом та експортом товарів і послуг, капіталу; між доходами та витратами домогосподарств; між продуктивністю праці та зарплатою тощо);
- виникнення дисбалансу на ринку людських ресурсів (структурного та циклічного безробіття);
- розбалансування платіжного балансу країни, що негативно впливає на валютні резерви національного банку країни, а отже, і на ситуацію на валютному ринку;
- перелив капіталу з сектору в сектор, залежно від зміни рівня прибутковості, а отже, виникнення криз перевиробництва або недовиробництва [59].

Вітчизняні науковці не виробили єдиної думки щодо розуміння структурної політики. Частина науковців розглядає її переважно в галузевому контексті, у зміні співвідношень між окремими секторами економіки; інші схиляються до сприйняття структурної політики у західному варіанті – інституційному (щодо реформування власності, земельних відносин, організації державного управління, підтримки середнього і малого

бізнесу) [61, с. 67]. Відсутність такої єдності в розумінні структурної політики також розділяє дослідників на тих, хто вважає її частиною певного виду політики (промислової, аграрної та ін.), оскільки остання змінює співвідношення між секторами, і тих, хто визначає її як самостійний напрям політики, що трансформує основні інститути суспільства [62].

Слід зазначити, що інституційний підхід до дослідження структурних трансформацій дає змогу по-новому розглянути цей процес: по-перше, за інституційною категорією «структура» системи не повністю відповідає усталеному поділу на сектори та компоненти. Більшою мірою цьому поняттю відповідає категорія «транзакція» (кошти, ціна «транзакції»), що за сутністю є вартісним вираженням відношень між складовими елементами між виробництвом, обміном та споживанням (використанням) товарів. Нерозвиненість сектору транзакції є ознакою недосконалої структури економіки.

В наших дослідженнях розглядаємо імпортозаміщення частково як «природний» процес, коли вітчизняні замітники високої якості за рахунок зростаючого попиту на них витісняють із внутрішнього ринку іноземні товари, а також як регульований процес з боку держави.

Однією з причин структурних зрушень є різні циклічні процеси в економіці. Російські економісти С. Меньшиков і Л. Клименко пов'язують економічні цикли зі структурними кризами і структурними зрушеннями [63, с. 212]. Системний підхід до вирішення трансформаційних процесів щодо формування ефективної структури національної економіки висвітлює наукова праця М. Кондратьєва «Проблеми економічної динаміки», в якій йдеться про необхідність узгодження установок на форсування індустріального розвитку із завданнями розвитку сільського господарства, без чого неможливим є успішне економічне зростання й соціальний розвиток у майбутньому [64, с. 68]. До того ж вчений вважав необхідними активізацію накопичення капіталу; сприяння господарствам, які виробляють товарну продукцію; розвиток легкої промисловості, продукція якої є матеріальним

підґрунтям розвитку інших секторів промисловості. Окрім цього, М. Кондратьєв наголошував на потребі стимулювання праці, збалансуванні платоспроможного попиту населення, наявної маси споживчих товарів, зростання заробітної плати й підвищення продуктивності праці. Означені пропозиції вченого не втратили актуальності і на сучасному етапі ринкових трансформацій в Україні.

У теоретичних моделях розвитку А. Льюїса у центрі уваги перебуває структурна трансформація натуральної споживчої економіки [65, с. 36]. Модель А. Льюїса акцентує увагу на послідовних змінах в економічній, індустріальній та інституціональній структурах, які приводять до заміни традиційного сільського господарства новими галузями промисловості, що, ймовірно, є суттю процесу розвитку [66, с. 25].

Одну з найбільш відомих моделей структурних змін розробив економіст Х. Ченері на основі емпіричного аналізу розвитку багатьох країн з перехідною економікою у післявоєнний період. Емпіричні дослідження структурних зрушень науковця свідчать, що темпи й форми розвитку можуть відрізнятися залежно від внутрішніх і зовнішніх чинників, більшість з яких не підконтрольна окремій країні, що розвивається. Проте, незважаючи на ці розбіжності, прихильники моделі структурних зрушень стверджують, що можна виділити низку напрямів і форм розвитку, спільних майже для всіх країн. Аналіз показує, що на них можна впливати через державну політику, раціональну організацію зовнішньої торгівлі й програми зовнішньої допомоги розвитку. Прихильники структуралістської школи роблять оптимістичний висновок, що «правильний» вибір економічної політики здатний привести до підтримуваного зростання [67, с. 15].

У теорії «великого поштовху», засновником якої був П. Розенштейн-Родан, значні структурні зрушення в країнах, що розвиваються, зумовили розвиток секторів промисловості [68, с. 137]. Це дало можливість у довгостроковому періоді зменшити залежність від імпорту промислових товарів. Модель «великого поштовху» демонструє Китай, де у свій час

відбулися значні структурні зміни в економіці. Проведення ефективної політики імпортозаміщення у виробництві дало змогу перетворити цю країну з імпортозалежної на експортоорієнтовану.

У сучасних моделях Д. Форрестера і Д. Медоуза враховано вплив зовнішніх чинників системи наддержавного регулювання на структурні трансформації національної економіки [69, с. 250].

Дослідження М. Туган-Барановського, Й. Шумпера та їхніх послідовників щодо обґрунтування методологічних засад перебудови економіки актуалізуються ідеєю інноваційного забезпечення структурних трансформацій і їхнім розвитком у новітніх теоріях економічного зростання. В економічній літературі ці теорії представлено неошумпенівськими, які демонструють випередження технологічними змінами інституційних перетворень у державі, що мають потенціал консерватизму та інерції [70].

Аналізуючи погляди вчених, зазначимо, що, незважаючи на різну аргументацію причин і наслідків структурних трансформацій, загальним є те, що всі вони спрямовані на розвиток індустріалізації та подолання економічної залежності.

Продовжуючи дослідження щодо впливу зовнішньої торгівлі на структурні зрушення, потрібно звернути увагу на можливі наслідки лібералізації. Прискорена лібералізація зовнішньої торгівлі в постсоціалістичних економіках може спричинити негативні зміни. Внаслідок лібералізації можуть суттєво змінитись структура виробничих можливостей під впливом різкої зміни відносних цін (подорожчання паливно-сировинних чинників виробництва). Основою таких наслідків, що спричиняють відповідний характер мікроекономічної трансформації, є низка макроекономічних ефектів. Так, під впливом зовнішньої торгівлі відбувається відносне вирівнювання цін на чинники виробництва. Згідно з теоремою Хекшера–Оліна–Самуельсона ціни на відносні надлишкові ресурси зростають, а на відносно дефіцитні – знижуються [71, с. 83]. Проте в країнах із раніше централізованою плановою економікою і відносно розвинутою

економічною структурою ця закономірність виявляється специфічно [42, с. 52]. В таких економіках, як правило, раніше штучно форсувався розвиток сектору обробної промисловості, де спрямовувалося більше капіталу висококваліфікованої праці, внаслідок чого ціни були завищені, тобто вони були квазідефіцитні. З іншого боку, ціни на землю, сировинні ресурси, некваліфіковану працю були відносно занижені і ці чинники були квазінадлишкові. Такий стан підтримувався штучною функціональною ізоляцією від світового ринку, що перешкоджало вирівнюванню цін. В умовах лібералізації зовнішньої торгівлі ціни на перші із названих груп чинників мали відносно знижуватися, а на інші – відносно зростати. Однак насправді за квазідефіцитними і квазінадлишковими «приховується» зовсім інший реальний стан: сировина і некваліфікована робоча сила ставали більш дефіцитні, капітал унаслідок м'якої бюджетної кредитно-грошової політики залишався доступним (надлишковим); це стосується також кваліфікованої робочої сили відносного перевиробництва спеціалістів із вищою освітою. Внаслідок цього виникає стан, протилежний тому, який диктується попитом і пропозицією.

Отже, надмірна швидка лібералізація зовнішньої торгівлі може мати негативні наслідки як для економічного розвитку країни, так і для виробничої структури. Тому принцип тимчасового захисту є більш виправданим для країн з перехідною економікою в процесі реструктуризації.

За класичними теоріями структура виробництва та зовнішньої торгівлі зумовлена наявністю в країні порівняльних переваг (наявність сировини, робочої сили тощо). Принцип порівняльних переваг передбачає міжсекторну торгівлю. Проте на сьогодні більша частина світової торгівлі, особливо в розвинутих країнах, відбувається на основі обміну подібними товарами. Таку внутрішньогалузеву торгівлю неможливо пояснити традиційною теорією торгівлі. За «новою теорією торгівлі» визначено, що відмінності між країнами залишаються важливими причинами торгівлі, однак це виходить за межі традиційного погляду. У новій теорії домінуючими рисами сучасної

економіки, на відміну від теорії порівняльних переваг, вважаються недосконалою конкуренція (*imperfect competition*) і зростаюча віддача. Через існування зростаючої віддачі порівняльні переваги можуть створюватися національною і регіональною владою. Стратегічна торговельна політика здатна змінити модель міжнародної економічної спеціалізації у бажаному напрямі [48]. На основі цього підходу можна зробити висновок, що мотивацією для розвитку імпортозамінного виробництва можна вважати не лише наявність необхідних ресурсів, а й виробництво в умовах зростаючого ефекту масштабу виробництва. Дослідження П. Кругмана дали змогу встановити зв'язок між новою теорією торгівлі і теорією розміщення. Із зниженням транспортних витрат фірми будуть зосереджуватись в одному місці, втілюючи в життя економіку масштабу.

Отже, інструментарій нової економічної географії може бути корисним для врахування дії економічної політики на структуру промисловості, на організацію цілеспрямованого імпортозамінного виробництва та рівень розвитку регіонів.

П. Самуельсон і В. Нордхаус також критично підходять до формування структури виробництва винятково на основі порівняльних переваг і пов'язують це певною мірою з вільною торгівлею [72, с. 615]. На їхній погляд, обмеженість принципу порівняльних переваг виявляється у сфері розподілу доходу. Вони пояснюють це тим, що вільна торгівля збільшує пропозицію товарів, які виробляються конкретними чинниками виробництва або в конкретних регіонах, і ці чинники або регіони можуть у результаті отримати менші доходи, ніж у разі обмеженої торгівлі.

Зазначимо, що недоліки класичних і неоліберальних моделей торгівлі у відкритій економіці мають більш глибоку методологічну основу. Їхній моделі ґрунтуються на заданості структури факторних переваг, які через свою «природність» володіють певною статистичністю. Втручання держави в економіку країни може порушувати цю «природну» заданість. Лібералізація економіки, навпаки, дає можливість розкрити об'єктивно властиві країні

порівняльні переваги. Цей підхід спрацьовує, якщо відбувається розвиток виробництва на основі експлуатації дійсно природних чинників виробництва, які мають географічну локалізацію. Якщо країна володіє певними запасами природних копалин або певними кліматичними умовами в сільському господарстві, то буде апріорно мати порівняльні переваги у розвитку відповідних видів виробництва на своїй території. Проте на сучасному етапі по мірі розвитку світової економіки існує тенденція до прогресуючого зростання частки виробництв, які базуються на штучно створених або штучно розвинутих чинниках виробництва.

Згідно з цим первинна наділеність країни певними ресурсами і чинниками виробництва не повністю характеризує структуру її реально можливих динамічних порівняльних переваг, що зумовлює структуру національного виробництва. Динамічна структура факторних переваг формується ендогенно в результаті цілеспрямованої політики розвитку.

Невідповідність теорії порівняльних переваг реаліям конкурентних переваг на світовому ринку вперше спонукала М. Портера використовувати не поняття порівняльної, а конкурентної переваги у формуванні та розвитку чинників виробництва [73, с. 101–103]. Отже, рівень конкурентоспроможності певних секторів є одним із чинників, що визначає структуру виробництва національної економіки. Серед усіх виявів щодо побудови структури економіки необхідно виділити роль держави, якою нехтували представники класичної та неоліберальної шкіл, надаючи перевагу принципу ринкового саморегулювання. Державна політика, зокрема політика субсидування окремих галузей, може впливати на якість і вартість ресурсів на рівні витрат у виробництві, тобто безпосередньо на структуру виробництва. Крім того, держава не єдиний регуляторний інститут в економіці. В сучасних умовах активний вплив на економіку здійснюють, з одного боку, як багаточисельні недержавні регулюючі організації, які діють всередині окремих країн, так і міжнародні неурядові організації, а з іншого – система дво- і багатосторонніх

міждержавних договорів, міждержавні організації та регулюючі інститути міжнародних інтеграційних об'єднань.

Загалом, складний процес формування структури економіки в сучасних умовах ґрунтується на синергетичній основі. Згідно з цим підходом розвиток є не лише функцією використання виробничих чинників на мікрорівні, а й синергетичним результатом взаємодії структур на різних ієрархічних рівнях (синергетичний лібералізм) [74].

За сучасних реалій, в умовах недосконалої конкуренції, може відбуватися порушення принципу порівняльних переваг [24]. В цьому контексті важливу роль відіграє ефект від зростання масштабу виробництва, що особливо виявляється в умовах лібералізації міжнародної торгівлі і відкритості національних економік. Структура відносних переваг країни значною мірою для тієї або іншої країни залежатиме від можливості масового виробництва певних товарів і наявності для них ринку збуту. Ті галузі, які здатні нарощувати обсяги виробництва, зменшуючи виробничі витрати, будуть мати виробничі переваги. Це означає ефект від зростання масштабу виробництва з точки зору пропозиції, визначає стан виробничого потенціалу галузі, а отже, зумовлює її частку у структурі національного виробництва.

Особливу роль структурних характеристик як у секторальному, так і в територіальному аспектах доведено у кластерному підході. Для ефективного формування кластерів потрібна не лише наявність необхідних ресурсів, а й застосування державної економічної політики для формування сприятливих умов концентрації специфічних видів діяльності. В цих процесах відображено принципи синергетичного економічного розвитку.

На структуру національної економіки певною мірою можуть впливати інтеграційні процеси залежно від рівня її економічного розвитку. В умовах зростаючої глобалізації економіки і розповсюдження процесів міжнародної інтеграції об'єктивно відбувається збільшення ролі зовнішніх чинників економічного зростання. При цьому високотехнологічні сектора, які є

матеріальними носіями розвитку ендogenousного розвитку, одночасно найбільш глобалізовані. Залежно від конкретних структурних характеристик зовнішні чинники як позитивно, так і негативно можуть впливати на модель ендogenousного розвитку.

Позитивний вплив може забезпечуватися за рахунок:

- глобального виграшу (економії) від участі і міжнародного розподілу праці, який створює ресурсну базу для подальшого зростання витрат на НДОКР і освіту;
- посилення конкурентного тиску на національного виробника, який стимулює пошук нетрадиційних джерел економічного зростання, в тому числі і через інвестування у знання та освіту (людський капітал);
- включення країни у глобальні і регіональні інноваційні механізми, в тому числі через входження в мережі передових транснаціональних компаній [75].

Водночас досвід розвитку світової економіки свідчить, що зовнішні чинники можуть перешкоджати ендogenousізації економічного зростання, якщо країна за рівнем економічного розвитку, зокрема інфраструктури, наявністю інвестиційних ресурсів, не здатна конкурувати з розвинутими країнами, що виробляють високотехнологічну продукцію.

В цих умовах, які найбільш характерні для країн, що розвиваються, і країн із перехідною економікою, швидкий темп входження країни в світове господарство і надмірна залежність економіки від експорту можуть стати чинниками спрощення національної структури. Це «явище» спостерігаємо в Україні, яка характеризується неефективною відкритістю економіки із моноекспортною орієнтацією.

Узагальнюючи вищенаведене, можемо стверджувати, що процеси імпортозаміщення та структурних зрушень у виробництвах та зовнішній торгівлі взаємопов'язані. Це є основним положенням при розробці концепції імпортозаміщення в контексті подолання структурних дисбалансів в економіці.

Висновки до розділу 1

Проведені дослідження теоретичних аспектів імпортозаміщення дали змогу зробити такі висновки:

1. Розкрита економічна сутність імпортозаміщення та здійснено уточнення його понятійного апарату в контексті структурних зрушень. Досліджено, що виникнення феномена імпортозаміщення пов'язано із проблемою подолання імпортозалежності в країнах, що розвиваються. Традиційно імпортозаміщення розглядалось, як один з інструментів стратегії подолання імпортозалежності. Виокремлено такі стратегії імпортозаміщення: внутрішньоорієнтована та зовнішньоорієнтована. Серед напрямів політики імпортозаміщення виділено імпортозаміщення попиту (стимулювання споживання вітчизняної продукції); споживчих товарів (продовольчих і непродовольчих) за рахунок розширення обсягу і асортименту; імпортозаміщення виробничих ресурсів, продукції технічного призначення та послуг.

2. У ретроспективному аспекті досліджено теорії, в яких представлено застосування політики імпортозаміщення в процесі трансформаційних зрушень. У «ранніх» теоріях імпортозаміщення розглядалось як основний інструмент у подоланні економічної залежності країн, що розвиваються, в процесі індустріалізації. В сучасних теоріях імпортозаміщення представлено вагомим чинником у процесі трансформаційних змін, що приводить до постіндустріального розвитку країни. Імпортозаміщення є основним інструментом у подоланні структурних дисбалансів, які особливо загострилися в післякризовий період у багатьох країнах із транзитивною економікою. Доведено, що імпортозаміщення ґрунтується не лише на класичних, а й на новітніх теоріях, в яких ефект від масштабу виробництва і економія на трансакційних витратах є головним при організації імпортозамінного виробництва.

3. На теоретичному рівні виявлено основні проблеми, що пов'язані з реалізацією політики імпортозаміщення у відкритих економіках. До них належать: неефективна спеціалізація країн, неоптимальна відкритість економіки, надмірна швидка лібералізація міжнародної торгівлі, обмеженість руху капіталу для більшості країн із перехідною економікою, а також посилення впливу міжнародних організацій, що значно обмежують спектр застосування політики імпортозаміщення.

4. Визначено чинники впливу на ефективність реалізації політики імпортозаміщення, до яких належить державна політика регулювання економіки, інституційне забезпечення, розвиток внутрішнього ринку, платоспроможний попит, залучення інвестицій, застосування інновацій в процесі імпортозамінного виробництва.

5. Встановлено взаємозв'язок між процесами імпортозаміщення і структурними зрушеннями у виробництві та зовнішній торгівлі, що ґрунтується на теоріях специфічних чинників. Це дає можливість науково обґрунтувати концептуальні підходи розвитку імпортозаміщення. Визначено, що прискорена лібералізація зовнішньої торгівлі може спричинити негативні наслідки за рахунок суттєвих зрушень виробничих можливостей під впливом різкої зміни відносних цін на зовнішньому ринку.

6. Досліджено теорії структурних трансформацій, серед яких виділено неошумперівські, що передбачають інноваційний розвиток країни. Проаналізовано моделі структурних трансформацій, що обґрунтовують причини дисбалансів економіки і шляхи до їхнього подолання, критичне осмислення яких дає змогу виділити ті, які можуть бути адаптовані до сучасних реалій.

Основні положення розділу 1 висвітлено у [6; 30; 31].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В СИСТЕМІ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ ВИРОБНИЦТВА ТА ЗАВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

2.1 Методологія та методи дослідження імпортозаміщення в системі структурних зрушень в економіці

Методологічною основою дослідження є обґрунтування взаємозв'язку між імпортозаміщенням і структурою виробництва та структурою зовнішньої торгівлі, що здійснюється на основі теорій специфічних чинників виробництва Столпера–Самуельсона, Самуельсона–Джонса.

Визначення ступеня імпортозалежності країни потребує розкриття методичних підходів до аналізу товарної та регіональної структури потоків імпорту, оцінки імпортозаміщення та імпортозалежності країни, зв'язку із індикаторами економічної безпеки країни.

Методологію дослідження представлено у структурно-логічній схемі, в якій комплексно відображено зв'язок завдань дослідження, новизни і отриманих результатів (рис. 2.1).

На основі динаміки зовнішньої торгівлі та індексів структурних зрушень у виробництві виявлені структурні дисбаланси. Визначення ефективності процесів імпортозаміщення здійснено на основі показників сальдо зовнішньої торгівлі; рівня залежності України (імпортозалежності) за певними товарами, скорочення зовнішнього боргу. Запропонована концептуальна модель, яка передбачає створення передумов для розвитку імпортозаміщення та формування механізмів стимулювання виробництва замінників імпорту.

Один з основних аспектів методології імпортозаміщення полягає у виявленні економічних ефектів, що виникають у цьому процесі. Внаслідок імпортозаміщення можуть виникти ефект заміщення і ефект доходу (рис. 2.2).

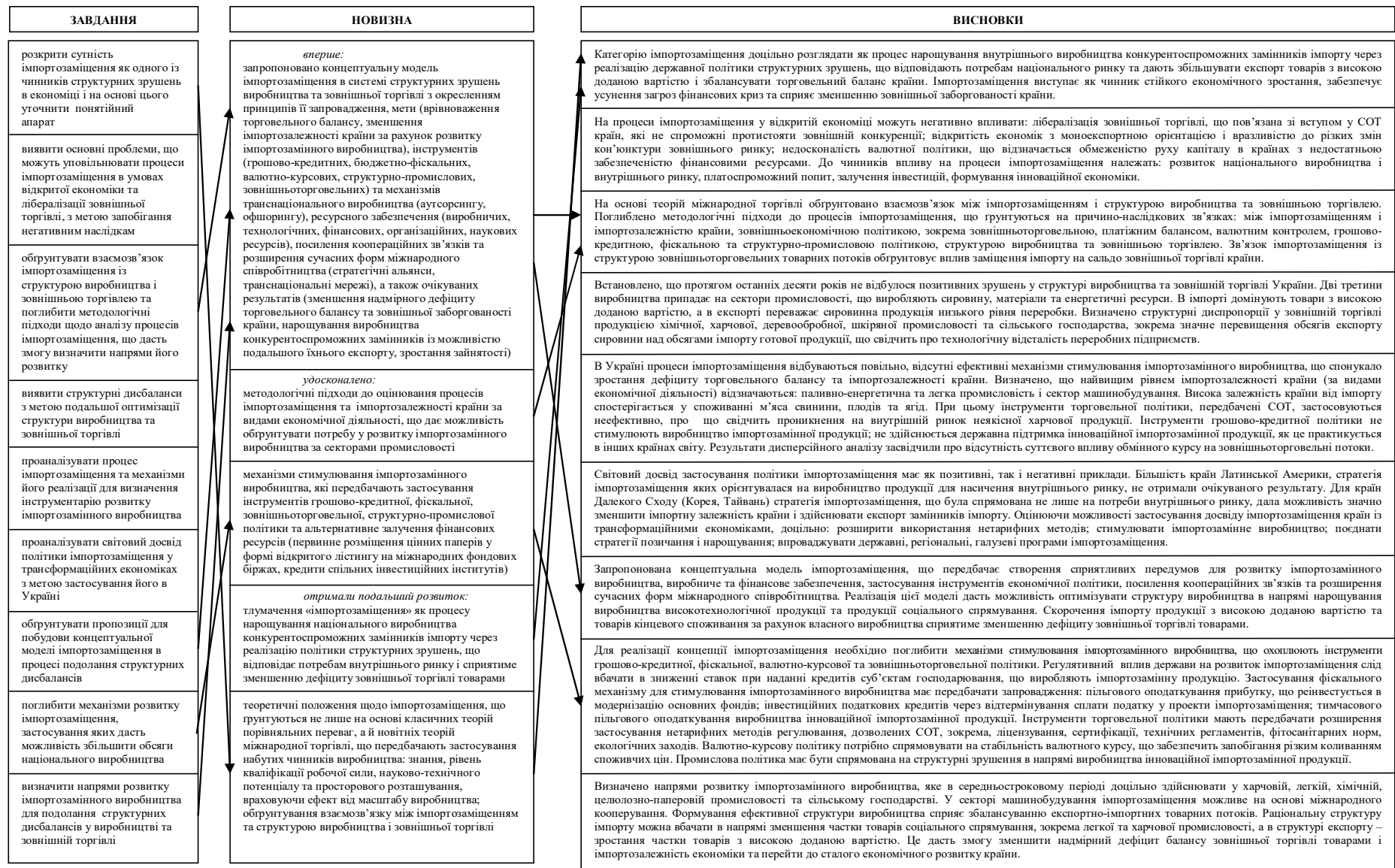

Рис. 2.1. Методологія дослідження імпортозаміщення *

* Складено автором

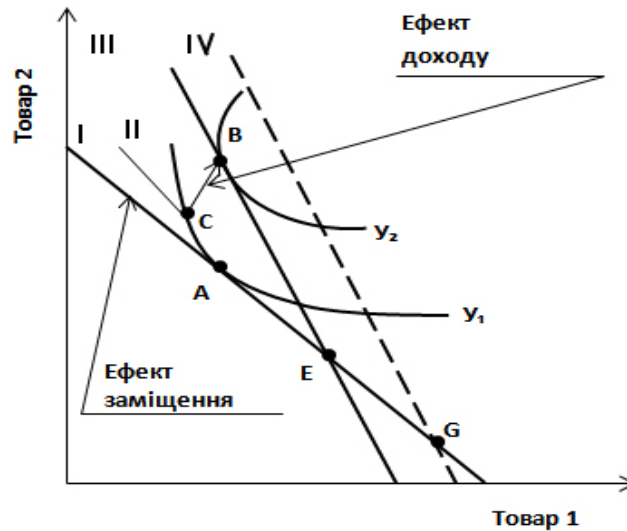

Рис. 2.2. Ефект заміщення і ефект доходу*

* [55, с. 139]

Ефект заміщення (substitution effect) полягає в тому, що при зміні попиту на товари (переміщення по кривій байдужості) споживачі надають перевагу вітчизняним або імпортним товарам; а ефект доходу (income effect) – наскільки реальні доходи можуть впливати на попит обох товарів. Це класичне уявлення про заміщення імпортних товарів вітчизняними в економічних реаліях може викривлюватися внаслідок дії різних протекціоністських заходів.

Імпортозаміщуюче зростання може приводити до покращення умов торгівлі країни щодо до її торговельних партнерів (рис. 2.3).

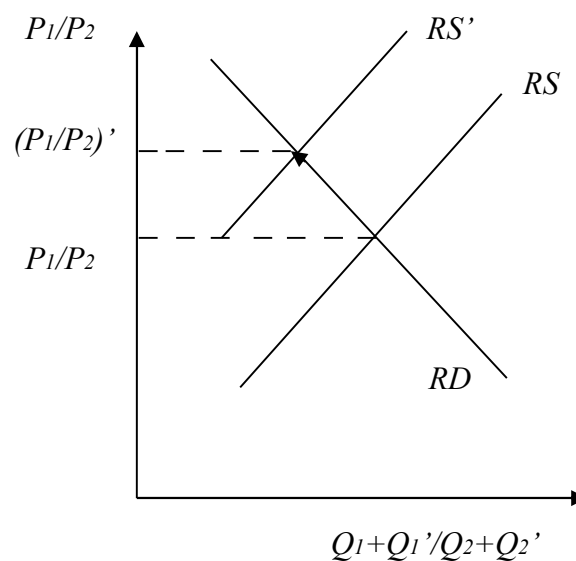

Рис. 2.3. Імпортозаміщуюче зростання

* [55, с. 141]

Імпортозамінне зростання визначається зростанням виробництва в кожній із країн товарів, які конкурують з імпортом, – в цьому разі товару 2 в першій країні і товару 1 у другій країні. Зростання їхнього внутрішнього виробництва приводить до збільшення відносних цін на експорт і зменшення відносних цін імпорту, оскільки кожна країна імпортує дедалі менше традиційно імпортних товарів, які виробляються в середині країни. При зниженні попиту на імпорт зменшуються ціни на імпортні товари, відповідно імпорозаміщуюче зростання веде до покращення умов торгівлі цієї країни і до їхнього погіршення в країнах – торговельних партнерах.

Вищенаведена аргументація щодо позитивного впливу імпортозаміщення на економічне зростання може підтверджуватися за умов виробництва конкурентоспроможних замінників імпорту, зростаючого попиту в середині країни і з подальшим їхнім експортом на зовнішні ринки.

Традиційним методом оцінювання імпортозалежності країни від зовнішнього ринку є зміна сальдо зовнішньої торгівлі за певними товарними групами (або окремими товарами). Разом із тим, важливою є оцінка рівня імпортозалежності за видами економічної діяльності, який визначається як частка імпортової продукції у загальній товарній пропозиції. Це дає можливість обґрунтувати доцільність заміщення імпорту.

Т. Циганкова для визначення та обчислення залежності країни від зовнішнього ринку використовує коефіцієнт імпортової залежності цієї країни, що відображає відношення обсягу імпорту певного товару до обсягу його споживання в країні як:

$$Z(i, j) = I(i, j) / P(i, j), \quad (2.1)$$

де $Z(i, j)$ – коефіцієнт імпортової залежності країни, $I(i, j)$ – обсяг імпорту i -го товару в країну j , $P(i, j)$ – обсяг споживання (реальна місткість ринку) i -го товару в країні j . Обсяг споживання відповідно розраховується за формулою:

$$P(i, j) = Q(i, j) + I(i, j) - E(i, j), \quad (2.2)$$

де $Q(i, j)$ – обсяг виробництва i -го товару в країні j ; $I(i, j)$ – обсяг імпорту i -го товару в країну j ; $E(i, j)$ – обсяг експорту i -го товару з країни j . Значення розрахованого коефіцієнта розміщують у межах від 0 до 1, при цьому чим більше показник наближений до нуля, тим позитивніше його значення і відповідно менша залежність країни від імпорту [76, с. 54].

При розрахунках імпортозалежності за видами економічної діяльності як обсяги вітчизняного виробництва застосовуються обсяги реалізованої промислової продукції власного виробництва, що запропонувала Н. Коваленко.

Імпортозалежність країни за видами економічної діяльності визначається як [77]:

$$Q_{im} = \frac{Im}{(ОРПП + Im)} \times 100\%, \quad (2.3)$$

де Q_{im} – рівень імпортозалежності (частка імпортової продукції у загальній товарній пропозиції), грн.;

Im – обсяг імпорту, грн.;

$ОРПП$ – обсяг реалізованої промислової продукції власного виробництва, грн.;

$ОРПП + Im$ – загальна товарна пропозиція, грн.

Іноземні фахівці швидкість проникнення імпорту (PA) на внутрішній ринок пов'язують із конкурентоспроможністю товарів.

Швидкість проникнення імпорту (PA) визначається за співвідношенням M/D :

$$PA = M/D = M(Y - X + M), \quad (2.4)$$

де Y – обсяги промислового виробництва країни; X – обсяги експорту;

M – обсяги імпорту; D – внутрішній попит; $D = Y - X + M$.

Якщо в даній країні Y_n та Y_f відповідно дорівнюють виробництву вітчизняних і зарубіжних підприємств, а X_n та X_f – експорту вітчизняних і зарубіжних підприємств, то ефективне проникнення (PE) товарів іноземних фірм на внутрішній ринок визначається за формулою [78, с. 41].

$$PE = (Y_f - X_f + M)/D. \quad (2.5)$$

Ступінь проникнення іноземних товарів на внутрішній ринок може бути переоцінено, якщо більша частина виробництва іноземних філій здійснюється за рахунок імпорту, який введено в його загальні обсяги. Розмір країн також відіграє важливу роль. Рівень проникнення імпорту переважно більший у малих країнах, оскільки вони є більш відкритими для світової економіки.

Узагальнюючи вищеподане, можемо зазначити, що застосування методів визначення імпортозалежності є підґрунтям при визначенні доцільності стимулювання імпортозаміщення за конкретними видами продукції.

Новий методичний підхід щодо обґрунтування доцільності імпортозаміщення ґрунтується на основі оцінки перерозподілу витрат ВВП на вітчизняні товари і на закупівлю імпорту.

Для аналізу процесів імпортозаміщення за секторами економіки використано ступеневу функцію виду [79]:

$$y = a_0 x_1^{a_1} x_2^{a_2} \quad (2.6)$$

де y – обсяг ВНД, x_1 – обсяги імпорту певного виду продукції, млн; x_2 – обсяги реалізованої вітчизняної продукції того самого виду, млн; a_0 – коефіцієнт пропорційності; a_1 , a_2 – параметри виробничої функції, які одночасно є коефіцієнтами еластичності.

Виробничі функції використовували для визначення потреби в одному з ресурсів (імпорту) при заданих обсягах результативного показника та величині іншого ресурсу (власного виробництва). Валовий національний дохід розподіляється на витрати, пов'язані із споживанням імпорту (у вартісному виразі) та вітчизняної продукції (обсяги реалізованої продукції). Так, якщо задати зміну обсягу ВНД і зміну обсягу імпорту, можна визначити зміну обсягу реалізованої вітчизняної продукції таким чином:

$$x_2 = \sqrt[a_2]{\frac{y}{a_0 x_1^{a_1}}}. \quad (2.7)$$

Якщо k – відносна зміна ВНД; k_1 – відносна зміна обсягів імпорту цього виду продукції; k_2 – відносна зміна обсягів вітчизняної продукції того самого, то отримаємо такі співвідношення:

$$\begin{aligned} y &= a_0 x_1^{a_1} x_2^{a_2}; \\ y_1 &= k y = a_0 (k_1 x_1)^{a_1} (k_2 x_2)^{a_2}; \\ \frac{y_1}{y} &= \frac{k y}{y} = \frac{a_0 (k_1 x_1)^{a_1} (k_2 x_2)^{a_2}}{a_0 x_1^{a_1} x_2^{a_2}} = \frac{a_0 k_1^{a_1} x_1^{a_1} k_2^{a_2} x_2^{a_2}}{a_0 x_1^{a_1} x_2^{a_2}}; \\ k &= k_1^{a_1} k_2^{a_2}; k_2 = \left(\frac{k}{k_1^{a_1}} \right)^{\frac{1}{a_2}}; k_2 = \sqrt[a_2]{\frac{k}{k_1^{a_1}}}. \end{aligned} \quad (2.8)$$

Ефективність імпортозаміщення на стадії виробництва визначається співвідношенням ефекту, отриманого в результаті економії ресурсів у грошовому виразі при використанні у виробництві імпортозаміщуючого елементу з врахуванням обсягів виробництва в рамках тимчасового інтервалу планування (порівняно з ресурсами, які витрачаються на придбання імпортних аналогів) та інвестиційних витрат на організацію його виробництва. Застосування цього методу дає можливість певною мірою обґрунтувати потребу у розвитку імпортозаміщення за секторами промисловості (за видами економічної діяльності).

Важливим показником здатності вітчизняної продукції здійснювати заміщення імпорту є рівень її конкурентоспроможності. На зміну першості протекціоністських заходів прийшли пріоритети стимулювання національних підприємств до виробництва продукції, що є аналогом та не поступаються за рівнем якості імпортним товарам. Якщо раніше імпортозаміщення ототожнювалося з терміном «протекціонізм», то нині з терміном «конкурентоспроможність».

Визначення рівня конкурентоспроможності продукції на основі порівняльних переваг буде свідчити про можливість заміщення імпорتنих товарів вітчизняними.

Для визначення виявленої порівняльної переваги застосовували формулу, розроблену Дослідницьким центром прогнозування і міжнародної інформації, яку використовує сектор ринкового аналізу Міжнародного торгового центру UNCTADWTO [80, с. 63]:

$$RCA = \frac{1000}{(X_j^t + M_j^t)} \times \left[(X_{ij}^t - M_{ij}^t) - (X_j^t - M_j^t) \times \frac{(X_{ij}^t + M_{ij}^t)}{(X_j^t + M_j^t)} \right], \quad (2.9)$$

де X_{ij}^t – експорт товарів сектору (j) країни (i) до групи інших країн, взятих для аналізу; M_{ij}^t – імпорт товарів сектору (j) країни (i) з групи інших країн, взятих для аналізу; X_j^t – загальний експорт країни (i) до групи інших країн, взятих для аналізу; M_j^t – загальний імпорт країни (i) з групи інших країн, взятих для аналізу.

Якщо $RCA > 1$, це підтверджує, що країна (i) має порівняльну перевагу в секторі (j), тобто сектор (j) більш важливий у структурі експорту країни (i), ніж у структурі експорту інших узятих для аналізу країн (*ref*).

Подана методика розрахунку дає змогу відобразити виявлену порівняльну перевагу країни порівняно з групою інших залучених до аналізу країн.

Коефіцієнт еластичності зовнішньоторговельного обороту характеризує темпи зростання зовнішньої торгівлі, а також темпами зростання промислового виробництва або валового внутрішнього продукту. Це відносний показник, що характеризує співвідношення темпів приросту зовнішньоторговельного обороту, експорту або імпорту країни щодо темпу зростання промислового виробництва або валового внутрішнього продукту. При цьому, як зазначає в дослідженнях І. Пузанов, цей показник має економічний сенс лише у тому разі, якщо темпи зростання зовнішньої

торгівлі за аналізований період розраховуються в порівнянних (незмінних) цінах [81, с. 282].

Відсутність чіткого розмежування товарного імпорту щодо критеріїв його впливу на економічний розвиток ускладнює визначення адекватних інструментів державної підтримки імпортозамінних промислових програм. Враховуючи ці обставини, здійснено розподіл імпорту на конкуруючий, стимулюючий і критичний, що дає можливість диференційовано підходити до доцільності розвитку тих чи інших імпортозамінних виробництв (рис. 2.4).

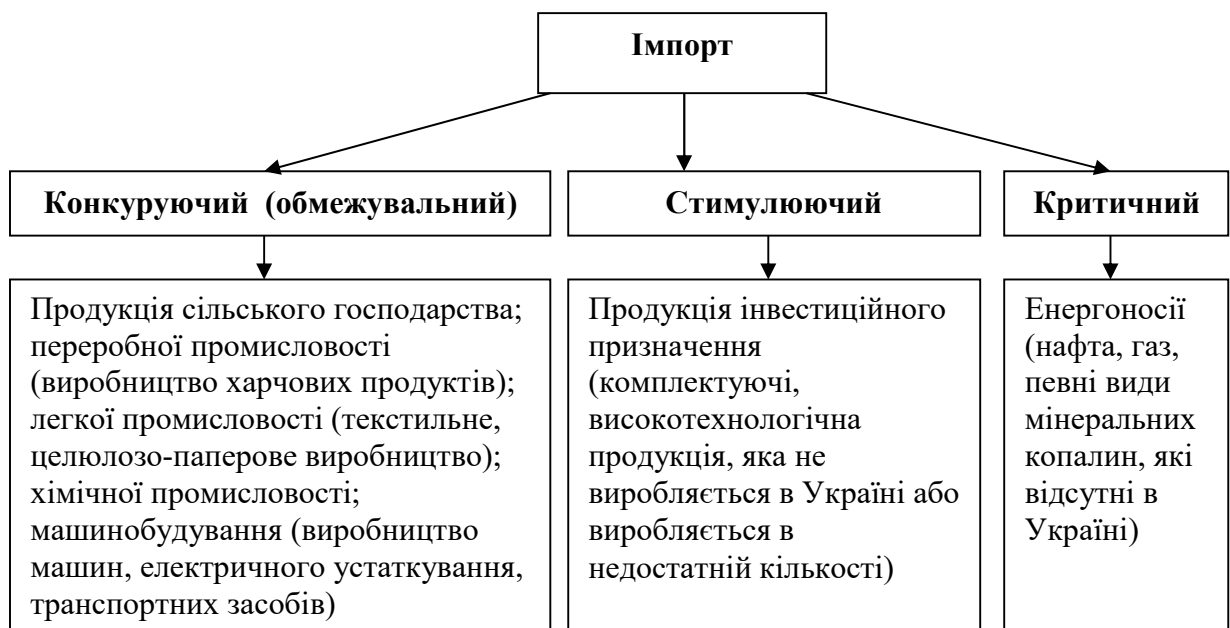

Рис. 2.4. Розподіл імпорту за критерієм впливу на економічний розвиток України *

*Розроблено автором

Відповідне розмежування імпорту певною мірою є умовним і організація імпортозамінного виробництва потребує враховувати виробничі та фінансові можливості підприємства і можливості участі у транснаціональному виробництві.

Алгоритм реалізації імпортозаміщення на макrorівні складається з попереднього аналізу рівня імпортозалежності країни за певними товарними групами, вибору стратегії та механізмів стимулювання розвитку імпортозамінних виробництв (рис. 2.5).

Визначення напрямку розвитку імпортозаміщення залежатиме від стратегічних цілей, з'ясування потенційно імпортозамінних виробництв, вибору ефективних механізмів щодо стимулювання його виробництва.

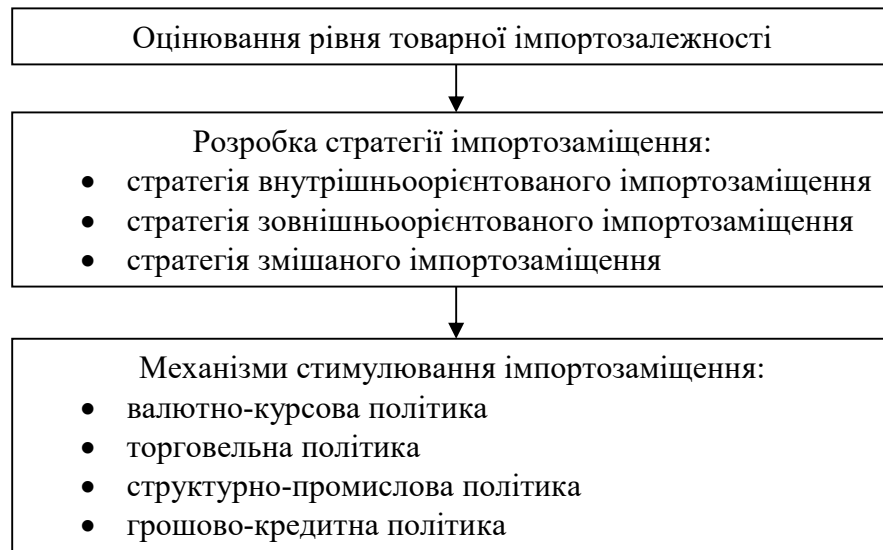

Рис. 2.5. Алгоритм реалізації імпортозаміщення*

*Розроблено автором

Методика оцінювання структурних зрушень, зокрема у виробництві, ґрунтується на визначенні базового кількісного показника структурних зрушень в економіці (маса структурних зрушень), що становить кількість виробничих ресурсів, які припадають на той чи інший елемент економічної системи у відносному вираженні [56, с. 162–163]:

$$M_d = D_1 - D_0, \quad (2.10)$$

де M_d – маса структурного зрушення в економіці у відносному вираженні;

D_1 – частка структурного показника в поточному періоді;

D_0 – частка структурного показника в базовому періоді.

При дослідженні структурних зрушень в економіці постійно виникає необхідність їхнього зіставлення. При розрахунку відносних показників структурних зрушень в економіці широко застосовується індексний метод, зокрема, індекс структурних зрушень. Він відображає динаміку економічної структури та дорівнює відношенню маси структурного зрушення до базового значення економічного показника за визначений проміжок часу, яке виражене в частках чи процентах.

У загальному вигляді індекс структурного зрушення розраховується за формулою:

$$I_1 = \frac{P_1 - P_0}{P_0} = \frac{M}{P_0}, \quad (2.11)$$

де I_1 – індекс структурного зрушення;

P_1 – значення економічного показника в поточному періоді;

P_0 – значення економічного показника в базовому періоді;

M – маса структурного зрушення в досліджуваному періоді.

Наступною характеристикою, безпосередньо пов'язаною з масою та індексом структурних зрушень в економіці, є їхня швидкість, яка відображає зміни структурного показника за одиницю часу. Вона розраховується як відношення маси або індексу структурного зрушення до відрізка часу його дії і відображає зміни структурного показника за одиницю часу, наприклад, за рік:

$$V = \frac{M}{T} \text{ або } V = \frac{I_1}{T}, \quad (2.12)$$

де V – швидкість структурного зрушення в економіці;

M – маса структурного зрушення за досліджуваний проміжок часу;

I – індекс структурного зрушення;

T – час перебігу структурного зрушення.

Швидкість структурних зрушень в економіці є нерівномірною у різних проміжках часу. Можливе як прискорення структурних зрушень, так і їхнє уповільнення. За інших рівних умов прискорення характерне для етапу економічного зростання, уповільнення – для етапу рецесії та депресивного розвитку.

Рівень імпортозалежності безпосередньо пов'язаний з економічною безпекою країни (табл. 2.1). При цьому в методиці розрахунків рівня економічної безпеки України не передбачено розрахунок показників щодо визначення граничного рівня імпортозалежності за основними товарними групами. Варто зазначити, що за економічним змістом товарна імпортозалежність країни агрегує у собі: конкретоспроможність продукції,

співвідношення попиту і пропозиції на товарних ринках, купівельну спроможність населення.

Таблиця 2.1

Індикатори експортної та імпорتنної безпеки України*

Показник	Критичне значення (норматив)	Методика розрахунку	Пояснення
Імпортна безпека, %	не менше 65	$B_i = \left(1 - \frac{I}{ВВП}\right) \cdot 100\%$	B_i – імпортна безпека, %; I – обсяг імпорту, млн грн.; $ВВП$ – валовий внутрішній продукт, млн грн
Експортна безпека, %	не менше 65	$B_e = \left(1 - \frac{I}{ВВП}\right) \cdot 100\%$	B_e – експортна безпека, %; I – обсяг експорту, млн грн.; $ВВП$ – валовий внутрішній продукт, млн грн.

*[82, с. 153]

На даний час відсутня єдина система показників економічної безпеки. Так, наприклад, Л. Абалкин зазначає, що для економічної безпеки важливими є не самі показники, а їхні порогові значення. Для оцінювання зовнішніх загроз він пропонує використовувати гранично допустимий рівень державного боргу, залежність національної економіки і її дуже важливих секторів від імпорту іноземних технологій, комплектуючих виробів, сировини [83, с. 48–49]. С. Єзерська у своїй методиці виділяє 22 основних показники. Серед них: ВВП, частка обробної промисловості в промисловому виробництві, обсяги інвестицій у процентах до ВВП, витрати на наукові дослідження, тривалість життя населення, рівень безробіття, рівень інфляції, обсяги внутрішнього і зовнішнього боргу тощо [84].

В Україні існують лише окремі граничні показники, що характеризують імпортозалежність за окремими товарами. Так, граничний показник споживання імпортних продуктів харчування перебуває в межах 30–35% [85, с. 103]. На думку В. Ситай, потреба в імпортозаміщенні виникає в тому разі, якщо щорічний приріст обсягу імпорту перевищує 25% у вартісному виразі [86]. Крім того, існуючі показники, такі як відношення обсягів імпорту до ВВП, дають узагальнену оцінку залежності від імпорту товарів. Тому виникає потреба у диференційованому підході у визначенні відповідних показників. Це

стосується насамперед споживчих товарів (продуктів харчування, товарів широкого вжитку), які Україна здатна виробляти.

Досліджуючи проблему імпортозаміщення, потрібно вказати на позитивні ефекти імпорту. На сьогодні важливим для України є інвестиційний і критичний імпорт.

У вітчизняній літературі існують різні погляди щодо впливу імпорту на економічний розвиток. Значення імпорту можна розглянути і через його вплив на окремі елементи економічної системи. За такого підходу виявляються чотири основні види ефектів імпорту:

- дохід, отриманий країною безпосередньо у грошовій формі, а також у вигляді економії ресурсів;
- досягнуте завдяки імпорту зростання ВВП;
- підвищення ефективності функціонування національної економіки, що забезпечується завезенням у країну високотехнологічного устаткування, а також інтенсифікацією конкуренції;
- розширення споживання за рахунок завезених у країну продуктів.

Згідно з теорією внесок, наприклад, імпортованих енергоносіїв в економічний розвиток країни може бути визначений за допомогою виробничої функції, яка дає змогу встановити залежність конкретного обсягу продукції від використання виробничих ресурсів. За теорією виробничих функцій виробництво трактується як процес трансформації ресурсів у продукти. Таким чином, виробничі функції дають можливість визначити частку ВВП, створену за участю імпортованих енергоносіїв. Це демонструє стандартна формула виробничої функції у вигляді нелінійного рівняння:

$$Y = A \times X_1^{a_1} \times X_2^{a_2} \dots X_n^{a_n}, \quad (2.13)$$

де Y – обсяг ВВП, A – коефіцієнт пропорційності, X_n – затрати n -го виду ресурсу, a_n – коефіцієнт еластичності обсягу виробництва за затратами ресурсу.

Оскільки імпортовані енергоносії є одним з ресурсів, що використовуються, то формула (2.13) дає змогу визначити величину продукту, створеного за їхньою участю. «Чистий» вигравш від такої операції можна вираховувати як різницю між вартістю продукту, отриманого таким чином, та вартістю імпорту. Це ілюструє така формула:

$$V = W - I, \quad (2.14)$$

де V – чистий продукт, W – вартість продукту, отриманого завдяки використанню імпортного ресурсу, I – вартість імпорту.

Підсумовуючи усі вищезгадані позитивні ефекти імпорту, можна обрахувати загальну фінансову ефективність цього процесу за формулою:

$$E(i) = P(i) - A(i) \times K + M(i), \quad (2.15)$$

де $E(i)$ – фінансовий ефект імпорту i -го товару, $P(i)$ – ціна виробника i -го товару всередині країни, $A(i)$ – зовнішня торговельна ціна i -го товару, K – курс гривні до іноземної валюти, $M(i)$ – імпортні мито та інші податки, отримані від i -го товару [87, с. 34–35].

В основу визначення фінансової ефективності імпорту закладено зіставлення витрат на виробництво вітчизняних і придбання іноземних товарів.

Відкритість національної економіки характеризує певною мірою зовнішньоекономічну діяльність України. Для визначення рівня відкритості існують показники, подані в табл. 2.2. До показників, що безпосередньо визначають рівень імпортозалежності країни, належить імпортна квота.

Загальноприйнятий метод розрахунку відкритості економіки країни дає змогу визначити загальну, усереднену оцінку ступеня відкритості економіки країни, нівелюючи різні її рівні за окремими секторами економіки. Диференційований підхід до оцінювання рівня відкритості економіки за секторами економіки, який був застосований, дає можливість оцінити «участь» кожного із секторів у зовнішньоекономічній діяльності.

В Україні як показники відкритості економіки застосовують зовнішньоторговельну, експортну, імпортну квоти.

Таблиця 2.2

Кількісні показники відкритості економіки*

Показники, джерело	Порядок розрахунку показників	Примітки
1	2	3
Зовнішньоторговельна відкритість		
Зовнішньоторговельна квота, %	Співвідношення суми експорту та імпорту товарів і послуг щодо обсягу ВВП країни на рік	Не можуть бути агрегованим показником, оскільки відображають лише зовнішньоторговельну відкритість економіки. Потрібно також врахувати експорт та імпорт капіталу
Експортна квота, %	Співвідношення обсягу експорту товарів та послуг щодо загального обсягу ВВП країни на рік	
Імпортна квота, %	Співвідношення обсягу імпорту ВВП країни на рік	
Частка експорту у виробництві	Співвідношення обсягу експорту товарів щодо загального обсягу промислового виробництва продукції у країні на рік	Відображає відносну експортну залежність вітчизняного виробництва, але не вказує на вплив експорту на формування структури виробничої та невиробничої сфер
Частка імпорту у внутрішньому споживанні товарів та послуг	Співвідношення обсягу імпорту товарів і послуг щодо загального обсягу внутрішнього споживання товарів та послуг у країні на рік	Відображає відносну імпортну залежність споживчого ринку країни
Абсолютний рівень зовнішньоторговельного обігу на душу населення млн дол. США/осіб	Обсяг зовнішньоторговельного обігу країни на рік щодо загальної чисельності населення країни	Якщо зовнішньоекономічні зв'язки починають стимулювати економічне зростання та оновлення виробництва, відкритість економіки швидко збільшується

*[88, с. 16; 89]

Ці показники дають узагальнене уявлення про відкритість національної економіки і не дозволяють характеризувати її за секторами економіки. Враховуючи ці обставини, для оцінки відкритості варто розраховувати індекс відкритості сектора i в країні j [90, с. 88]:

$$O_{ij} = \frac{EX_{ij} + IM_{ij}/2}{VA_{ij}}, \quad (2.16)$$

де O_{ij} – індекс відкритості сектору (галузі) i в країні j ; EX_{ij} – обсяги експорту країни j у секторі (галузі) i ; IM_{ij} – обсяги імпорту країни j у секторі (галузі) i ; VA_{ij} – додана вартість країни j у секторі (галузі) i .

Диференційований підхід дасть можливість оцінити рівень відкритості секторів економіки i , враховуючи товарну структуру, запропонувати заходи щодо розвитку імпортозамінного виробництва.

В економічній науці зроблено різні акценти щодо відкритості економіки. Так, А. Сухоруков, Л. Шемаєва зазначають, що критерієм відкритого характеру економіки вважається коефіцієнт еластичності зовнішньоторговельного обороту щодо ВВП. Коефіцієнт еластичності попиту на імпорт за доходами свідчить, наскільки зростає імпорт у разі збільшення ВВП на 1% [91, с. 43]. Разом з тим, коефіцієнт еластичності попиту на експорт вказує на залежність між темпами зростання експорту цієї країни і ВВП держав, що імпортують цю продукцію. Чим більш «чутливий» експорт на зростання економічної активності у світі, тим краще для економіки експортера. Якщо коефіцієнт еластичності експорту або імпорту перевищує одиницю, це свідчить про збільшення відкритого характеру економіки. Зазначимо, що з розвитком процесів інтернаціоналізації світового товарного виробництва критерії відкритості економіки змінювалися. Так, у перші післявоєнні два десятиліття «відкритість» розуміли як розмір (більш як 10%) експортної або імпортної квоти (у відсотках до ВВП). При цьому єдиної думки щодо країн, які можна було б ввести в цей аналіз, не існувало [92, с. 68]. На сучасному етапі більшість країн з транзитивною економікою характеризується високим ступенем відкритості національної економіки (експортна, імпортна квота коливається в межах 40–50%).

Зауважимо, що під час аналізу відкритості економіки слід врахувати, що висока експортна квота не завжди сприяє розвитку економіки. Підтвердженням цього є той факт, що спад темпів ВВП в Україні за останній період відбувався при високих показниках експортної квоти – на рівні 42,0–

45,0%. Однією з причин неефективної відкритості є моноекспортна сировинна орієнтацію країни, зниження попиту на традиційний експорт та посилення конкуренції на зовнішніх ринках. Іншим прикладом може бути «голландська хвороба», що призвела до деіндустріалізації країни. Винаходи у 60-х рр. XX ст. покладів газу в Голландії знизили виробництво та експорт обробної промисловості, призвели до деіндустріалізації країни («сировинізації» експорту). В процесі моніторингу загроз економічної безпеки країни потрібно використовувати широке коло аналітичних індикаторів, які характеризують практично всі сторони як економічного, так і соціального розвитку країни.

Важливою методологічною проблемою є якісне вимірювання рівня відкритості економіки. У вітчизняній науковій практиці обмежуються лише кількісними показниками відкритості, а у світовій застосовується також оцінювання якісних показників. Так, американські економісти Дж. Сакс і Е. Уорнер визначають ступінь відкритості якісними показниками, зокрема, відсутністю «надмірно великих» експортних і імпорتنих мит, наявністю «розумного рівня» конвертації національної валюти [93, с. 98].

Розподіл чинників виробництва між секторами зумовлює структуру виробництва, що відповідно впливає на структуру зовнішньої торгівлі. В процесі дослідження виокремлено імпортозаміщуючу продукцію за ознаками застосування чинників виробництва: працемістка (продукція аграрного сектору), капіталомістка (високотехнологічна). Чинники виробництва розглядаються під кутом зору традиційних (капітал, земля і праця) та специфічних (інновації, інформаційні ресурси, інтелектуальний капітал, організаційний процес тощо). Методологічна правомірність такого підходу зумовлена однією з глобальних міжнародних закономірностей, що відображена у теорії професійних домінант, відповідно до якої країни проходять послідовно такі стадії економічного розвитку: сільськогосподарську, індустріальну, інформаційну, постіндустріальну (сервісну) [94, с. 69].

Слід зазначити, що перехід транзитивних економік від індустріальної стадії розвитку до сервісно-інформаційної з поступово ринковим реформуванням інституціональної бази визначає відповідну переорієнтацію на нові чинники – інновації, інформацію, знання, інтелектуальний потенціал. При цьому слід вказати, що заміщення традиційних чинників виробництва новими відбувається в тих секторах, у яких створено ринкові умови розвитку. Більшість країн з перехідною економікою має нерозвинутий ринковий сектор і тому роль традиційних чинників виробництва залишається значною. Аналіз структури за секторами економіки засвідчив про домінування в структурі економіки низькотехнологічного виробництва.

Таким чином, поглиблення методологічних і методичних підходів дасть можливість комплексно оцінити доцільність розвитку імпортозаміщення в контексті подолання структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі.

2.2 Аналіз структури виробництва, зовнішньої торгівлі та рівня імпортозалежності України

Проблеми, пов'язані з дисбалансом зовнішньої торгівлі України, виникли задовго до світової фінансово-економічної кризи, що спричинено неоптимальною структурою виробництва. Випереджаюче зростання темпів приросту товарного імпорту над експортом посилює дефіцит зовнішньоторговельного балансу. Високий рівень відкритості економіки України, що відзначається моноекспортною орієнтацією, також негативно вплинув на сальдо зовнішньої торгівлі. Так, експортна квота у 2010 р. становила 45,8%, імпортна – 48,0% (дод. А). На структуру зовнішньої торгівлі країни впливають зміна кон'юнктури зовнішнього ринку, коливання валютних курсів, митні та валютні обмеження торговельних партнерів [95, с. 42].

На сучасному етапі особливостями імпорту є те, що збільшується імпорт тих товарів, які або достатньо вироблялися в Україні і були товарами традиційного експорту, або можуть вироблятися в достатній кількості вітчизняними підприємствами.

На основі проведених досліджень встановлено, що структура економіки України є незбалансованою.

У структурі економіки частка добувної промисловості знизилася з 1,26% у 2003 р. до 0,83% у 2010 р., переробної – з 36,20% до 34,07%, сектору сільського господарства – з 9,76% до 5,23%, а сектору фінансової діяльності збільшилася з 0,74% до 1,34% від загального обсягу ВВП (табл. 2.3). Зниження частки сільськогосподарського сектору зумовлено зменшенням фізичних обсягів виробництва та ціновим чинником, а також випереджаючими темпами зростання інших секторів. Структурні зрушення в економіці відрізняються від сучасних тенденцій розвинутих країн світу і наближені до країн із трансформаційною економікою, таких як Білорусь, Росія, Молдова.

Таблиця 2.3

**Структура економіки України за видами економічної діяльності
за 2003–2010 рр., у % від ВВП***

Види економічної діяльності	Роки							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	9,76	9,15	7,06	6,34	5,63	5,02	5,25	5,23
Рибне господарство	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Добувна промисловість	1,26	1,17	0,89	0,80	0,56	0,61	0,70	0,83
Переробна промисловість	36,20	41,0	39,77	37,33	36,78	35,94	30,30	34,07
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1,03	0,91	0,82	0,86	0,74	0,72	0,73	0,86
Фінансова діяльність	0,74	1,53	1,03	1,08	1,08	1,37	1,66	1,31

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Разом з тим, існують диспропорції у структурі промислового сектору, безпосередньо в обробній промисловості на користь виробництва з низькою часткою валової доданої вартості у валовому випуску. В структурних процесах виробництва темпи зростання питомої ваги обробної промисловості є низькими. Крім того, більш як дві третини загального обсягу промислової продукції припадає на сектори, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукцію проміжного споживання [96, с. 8]. Сировинний ухил виробничої структури спрямований переважно на потреби експорту, робить промисловість і економіку загалом залежною від кон'юнктури зовнішнього ринку, стримує розвиток внутрішнього ринку [97].

Промислове виробництво в післякризовому періоді загалом характеризується позитивною динамікою: найбільше зростання виробництва відбулося у хімічній, нафтохімічній промисловості та металургії, що зумовлено сприятливою зовнішньоекономічною кон'юнктурою, зростанням світових цін та відновленням попиту на продукцію цих галузей (рис. 2.6).

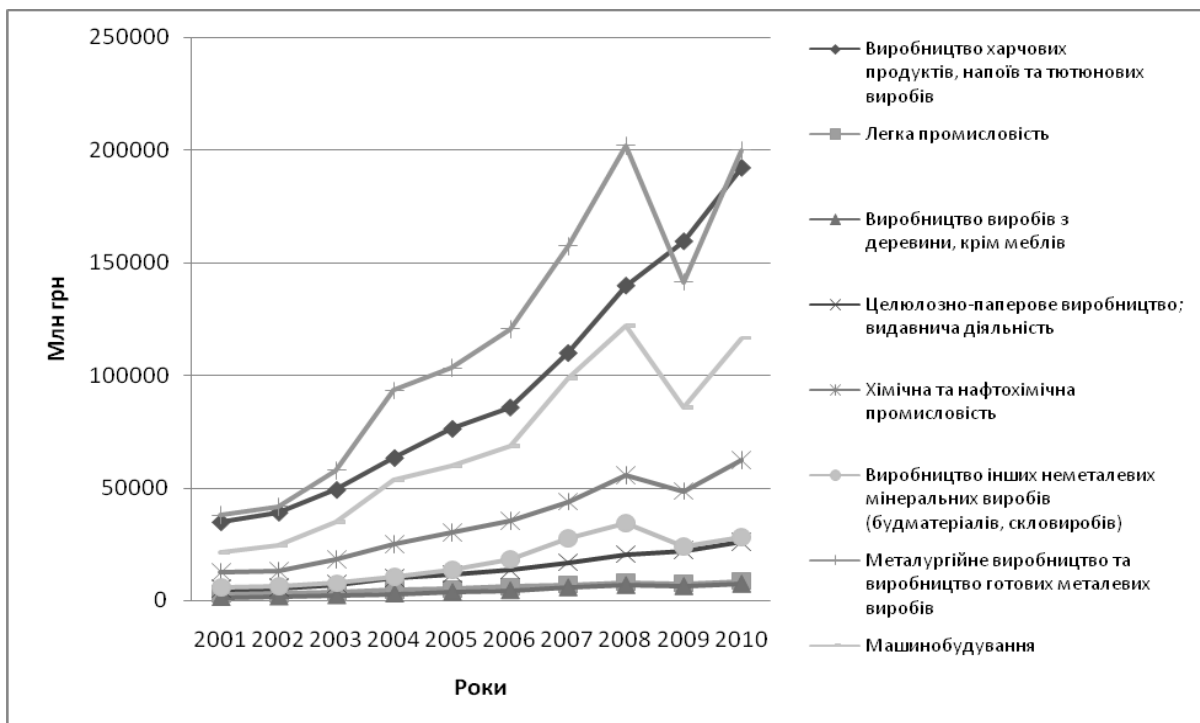

Рис. 2.6. Темпи нарощування обсягів реалізованої продукції переробної галузі за видами економічної діяльності*

* Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Певне відновлення у машинобудуванні, яке відбулося у 2010 р., не забезпечило досягнення передкризового рівня через залежність машинобудівних підприємств від доступу до кредитних ресурсів, повільного введення в дію основних фондів та низької активності інноваційної діяльності.

Хімічна і нафтохімічна промисловість характеризуються певними позитивними зрушеннями у 2010 р. через зростання обсягів реалізованої продукції. Разом із тим, збільшення обсягів реалізованої продукції нівелюється значним зростанням цін виробників; у структурі експорту переважає частка низькотехнологічної продукції.

Повільне відновлення у харчовій промисловості зумовлено зростанням індексу споживчих цін на харчові продукти та безалкогольні напої, що негативно вплинуло на купівельну спроможність домогосподарств.

Проведений аналіз галузевої структури підтвердив, що протягом 2001–2010 рр. не відбулося значних змін у структурі промисловості. Найбільшу частку у промисловості (за обсягами реалізованої продукції) становлять металургійна промисловість – 18,0–18,8%, сектор машинобудування – 20,4–21,4%, виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 16,6–18,4%, а найменшу – текстильна промисловість – 0,6–1,0% (дод. Б).

Суттєво погіршилася технологічна структура економіки. За останній період випуск продукції третього технологічного укладу становив майже 58%, четвертого – 38% і п'ятого – 4% [98, с. 29].

Загалом структура виробництва у легкій промисловості є деформованою. За багатьма товарними групами імпорту значно перевищує експорт. Це стосується товарів шкіряної, текстильної промисловості, виробництва взуття, целюлозно-паперового виробництва.

Аналіз індексів структурних зрушень у тваринництві та рослинництві за випуском основних видів продукції показав, що темпи виробництва плодово-ягідних культур і молока більші за темпи їхньої реалізації (дод. В).

Значення індексу структурних зрушень виробництва за плодово-ягідними культурами за період 2001–2010 рр. коливається у межах 60–80% порівняно з індексом структурних зрушень реалізації – 30–45%. В Україні існує проблема реалізації плодово-ягідних культур та молока.

Послаблення митної та протекціоністської політики України після вступу в СОТ призвело до негативної тенденції у зовнішній торгівлі агропромислового комплексу. В структурі експорту за останні два роки питома вага сировини в середньому зросла до 40% (в 2003 р. – 10%). В імпорті, навпаки, частка готової продукції збільшилася до 60% (в 2003 р. – 30%) [99, с. 29].

Отже, узагальнюючи, слід зазначити, що структура промислового виробництва та агропромислового комплексу є незбалансованою. В структурі промислового виробництва значна частка припадає на сировину та матеріаломістку продукцію.

Дисбаланс структури зовнішньоторговельних потоків, який безпосередньо спричинений неоптимальною структурою виробництва, негативно позначився на сальдо зовнішньої торгівлі. Починаючи з 2005 р., спостерігається стала тенденція дефіциту зовнішньоторговельного балансу, який у 2010 р. становив 9,3 млрд дол. США, а у 2011 р. досяг 14,2 млрд дол. [100].

Аналіз динаміки ВВП, експорту та імпорту товарів протягом десяти років (2000–2010 рр.) демонструє різну зміну відповідних показників (рис. 2.7). Як можна простежити, при доволі пологій траєкторії руху ВВП, яка формувалась у перші роки економічного зростання (2000–2003 рр.), динаміка експорту та імпорту перевищує динаміку ВВП, що свідчить про збільшення значення зовнішньоторговельної діяльності для економічного розвитку. Зниження динаміки показників ВВП переважно спостерігалось в період загострення фінансової кризи у 2009 р. (на 15,6% щодо 2008 р.). Водночас відбулося зменшення експорту, який за цей період становив 59,3%, та скорочення імпорту – 53,1% від рівня попереднього року. Зменшення

імпорту спричинено зниженням реальних доходів населення та внутрішнього інвестиційного попиту. У 2010 р. відбувся незначний приріст ВВП – на 1,5%, зростання темпів експорту – на 29,6% та імпорту – на 33,7% (порівняно до попереднього року).

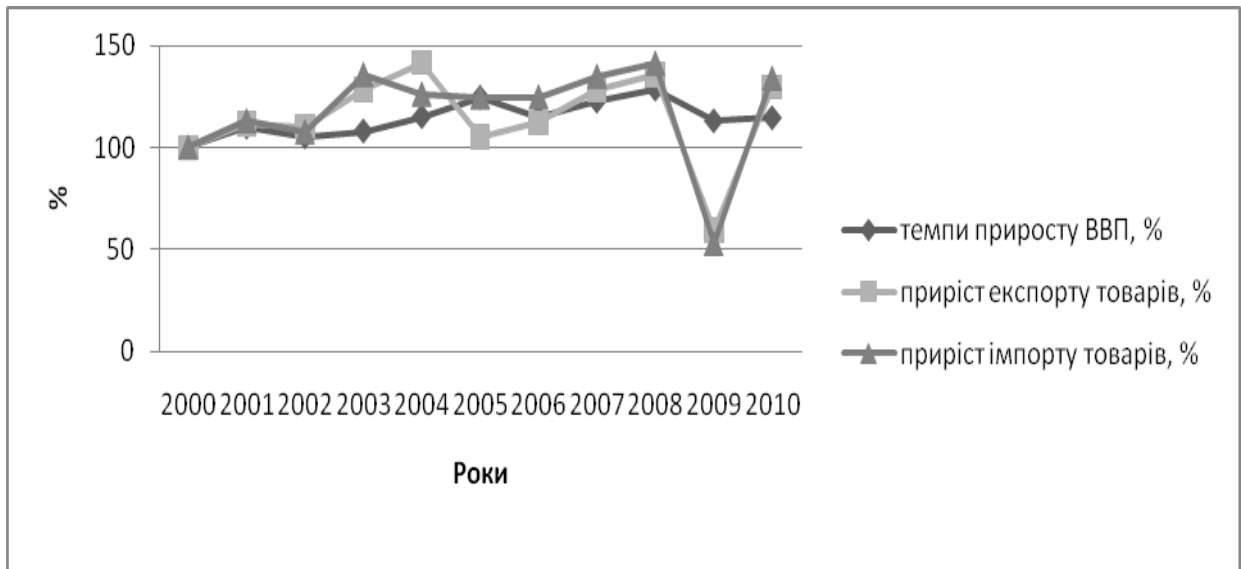

Рис. 2.7. Динаміка ВВП та показників зовнішньої торгівлі України за 2000–2010 рр., % (2000 р. = 100%)*

*Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Слід зазначити, що масштаби зменшення українського експорту у кризовий період суттєво перевищували світову динаміку. Вартісний обсяг світового експорту за цей період скоротився на 28% [41, с. 55]. Відповідно зовнішня торгівля в умовах значного рівня відкритості економіки перебувала під впливом наслідків світової фінансово-економічної кризи, коли зміни кон'юнктури світових товарних ринків руйнували усталені тенденції її розвитку [101, с. 6]. Основним чинником впливу на зниження витрат на імпорт у кризовий період було падіння внутрішнього інвестиційного попиту, особливо з боку населення, через зменшення реальних доходів населення. Така динаміка зовнішньоторговельних операцій зумовила суттєве зростання від'ємного сальдо торговельного балансу.

Аналіз стану торговельного балансу України за 2004–2010 рр. дає змогу виявити стійку тенденцію до випередження темпів приросту імпорту товарів над темпами приросту експорту (рис. 2.8).

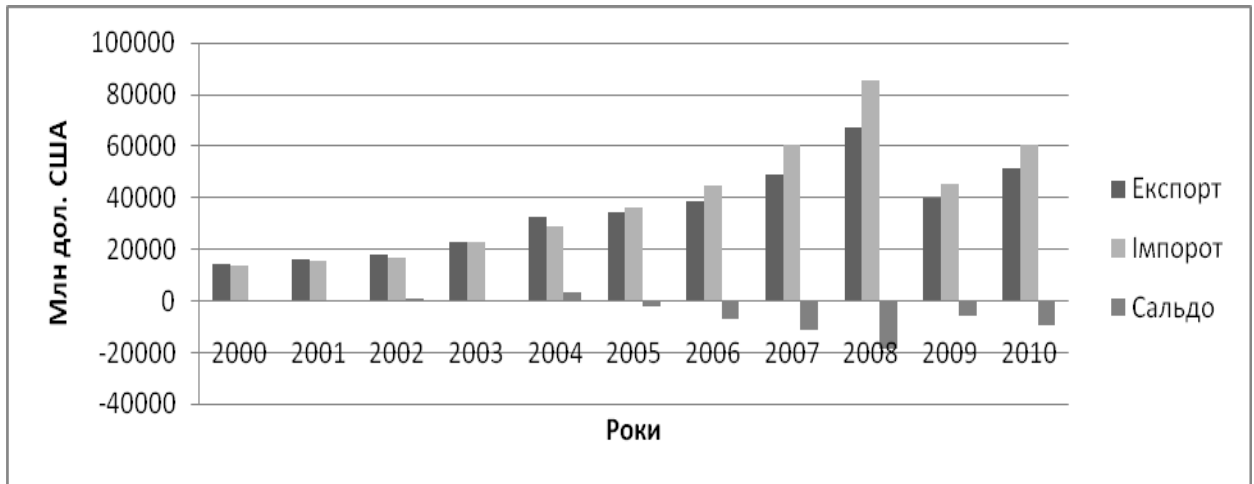

Рис. 2.8. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами за 2000–2010 рр. *

*Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Зростання дефіциту торговельного балансу значною мірою зумовлено неоптимальною структурою зовнішньої торгівлі. Якщо в структурі експорту переважають сировина і напівфабрикати з низькою доданою вартістю, то у структурі імпорту значна частка припадає на високотехнологічну продукцію та товари кінцевого споживання.

Стале зростання в Україні дефіциту зовнішньої торгівлі товарами спостерігалось зі всіма країнами світу, а також з країнами СНД та ЄС (рис. 2.9).

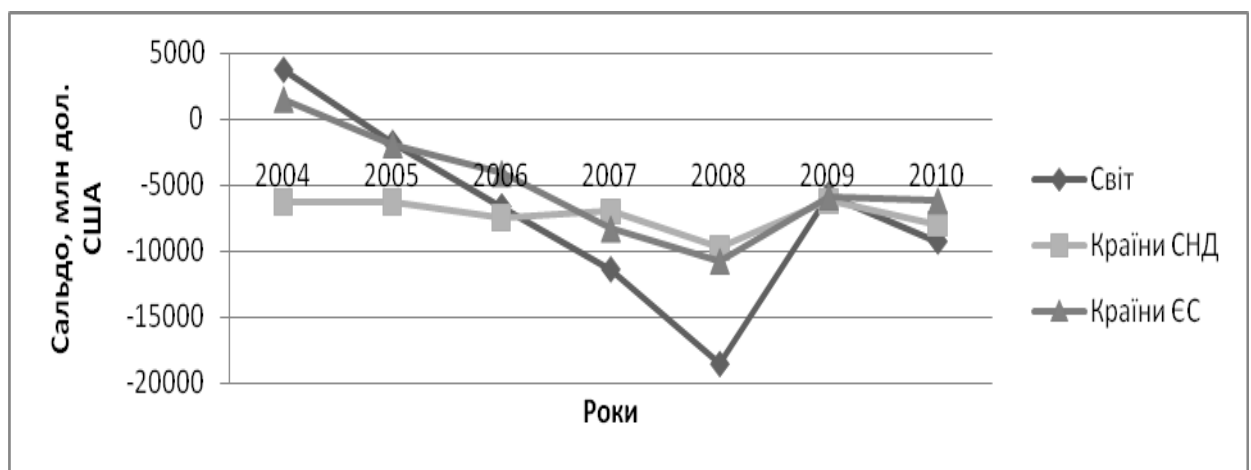

Рис. 2.9. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі товарами України за 2004–2010 рр., млн дол. США *

*Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Лідируючі позиції в імпорті товарів до України в 2010 р. мали: Росія – 36,5%, Китай – 7,7%, Німеччина – 7,6%, Польща – 4,6%, Білорусь – 4,2% від загального обсягу імпорту (дод. Г). Дещо меншу частку становлять США, Італія, Туреччина, Угорщина та Франція. В структурі російського експорту до України на енергетичні матеріали, нафту та продукти її перегонки у 2009–2010 рр. припадало близько 62–67,0% (дод. Д).

Географічна структура українського імпорту суттєво не змінилась і визначається переважно динамікою торгівлі з країнами ЄС, СНД та Азії. Аналіз структури імпорту свідчить, що найбільше товарів Україна імпортує із країн СНД – 44% та Європи – 33% від загального обсягу імпорту (рис. 2.10).

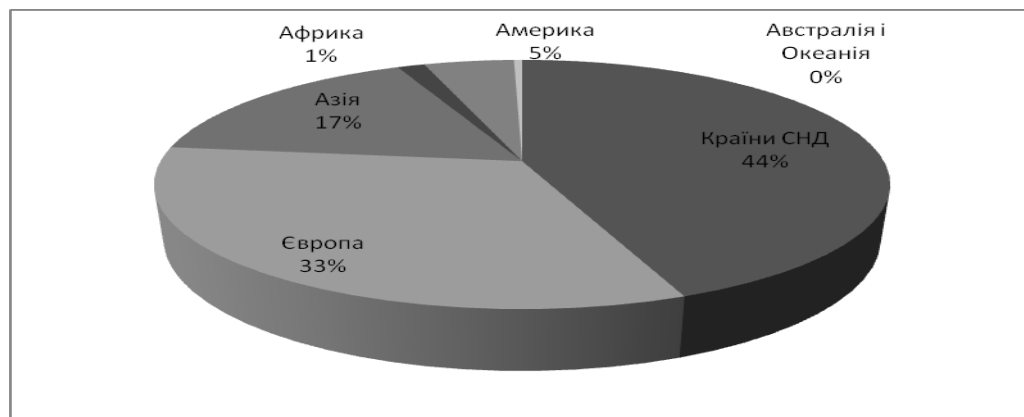

Рис. 2.10. Географічна структура імпорту товарів України за 2010 р.*

*Побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Як вже зазначалося, диспропорційність вітчизняного виробництва зумовила зростання імпорту товарів. Незбалансованість зовнішньоторговельних потоків створила загрози для економічної безпеки України. Так, у загальній структурі експорту частка товарів проміжного споживання протягом останніх років перебуває на рівні 80–85%, готової продукції – 10%, засобів виробництва – 9% [82, с. 152]. В імпорті, навпаки, переважає готова продукція і обладнання. У зв'язку із цим виробництво імпортозамінної високотехнологічної продукції кінцевого споживання сприятиме забезпеченню економічної безпеки країни.

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі України свідчить про зростання імпорту товарів за багатьма товарними групами. Відповідно зростає кількість

підгруп товарів, за якими Україна збула експортну активність на фоні нарощування імпорту. Якщо в 2004 р. імпорт перевищував експорт за 9 товарними групами, то у 2010 р. – за 15 (дод. Е). Порівняння структури експорту України з 2004 р. по 2010 р. свідчить, що в ньому не відбулося значних змін, як і раніше зберігається сировинна спрямованість, переважає продукція низьких технологічних укладів. Так, у структурі експорту питома вага недорогоцінних металів та виробів з нього за цей період становила 33,7–39,9%. Доволі низькою є частка продукції тваринництва, текстилю та полімерних матеріалів. Це свідчить про необхідність розвитку експорту продукції сільського господарства, розширення внутрішнього ринку і зниження імпорту за рахунок імпортозаміщення аналогічних видів.

Існуюча в Україні структура зовнішньої торгівлі зумовила зниження коефіцієнта покриття імпорту експортом, який знизився з 1,13 у 2004 р. до 0,85 у 2010 р.

Проведений аналіз показав, що протягом 2004–2010 рр. у товарній структурі імпорту відбулися певні зміни. Основними імпортними товарними групами залишаються мінеральні продукти (34,8–37,4%), продукція машинобудування, у тому числі приладобудування та транспортні засоби (20,9–26,6%) (табл. 2.4). Енергетичний імпорт, до складу якого належить кам'яне вугілля, сира нафта, в тому числі газовий конденсат, та природний газ, становить приблизно 32,0%. Разом із цим, за цей період значно зросла частка імпорту продукції тваринництва та рослинництва – майже у два рази, а продуктів харчування – у півтора. Водночас скоротився експорт продукції сільського господарства та харчової промисловості. Це свідчить про необхідність розвитку експорту сільського господарства, розширення внутрішнього ринку та скорочення імпорту за рахунок імпортозаміщення аналогічних видів продукції. Імпорт продукції тваринного, рослинного походження, а також легкої промисловості з Білорусі, Росії та інших країн стримує розвиток виробництва імпортозамінної продукції.

Таблиця 2.4

Структура експорту та імпорту за основними товарними групами за 2004–2010 рр., %*

Товарна група	Роки													
	Питома вага в загальному обсязі, %													
	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010	
	X	Im	X	Im	X	Im	X	Im	X	Im	X	Im	X	Im
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	2,0	1,1	2,1	1,4	1,0	1,4	1,5	1,3	1,2	2,0	1,5	2,8	1,5	2,0
II. Продукти рослинного походження	3,5	1,5	5,0	1,5	5,1	1,5	3,5	1,4	8,3	1,7	12,7	2,8	7,7	2,6
IV. Готові харчові продукти	3,5	3,5	3,8	4,0	3,6	3,7	4,2	3,4	3,8	3,1	5,3	4,5	5,0	4,1
V. Мінеральні продукти	13,2	37,4	13,7	32,0	10,1	30,0	8,7	28,5	10,5	29,7	9,8	34,5	13,1	34,8
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	8,5	7,8	8,7	8,6	8,8	8,6	8,2	8,8	7,5	8,1	6,3	11,7	6,8	10,6
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	1,3	4,9	1,7	5,4	2,1	5,6	2,0	5,6	1,5	5,2	1,4	5,9	1,3	6,0
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	2,7	3,4	2,7	3,9	2,4	3,0	2,0	2,5	1,5	2,5	1,8	3,1	1,4	3,3
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	39,9	6,1	41,0	6,8	42,8	7,4	42,2	7,8	41,2	7,5	32,3	5,9	33,7	6,8
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	9,3	16,4	8,3	17,6	8,7	17,5	10,1	17,4	9,5	15,6	12,6	13,8	11,0	13,4
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	6,2	8,6	4,8	8,9	5,4	11,4	6,7	13,5	6,5	14,1	4,0	4,8	6,3	6,0
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	1,8	1,9	0,4	1,4	0,4	1,5	0,4	1,7	0,4	1,4	0,7	1,5	0,5	1,5

Примітка: X – експорт товарів; Im – імпорт товарів

*Складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Як видно з даних табл. 2.4, відбулося зростання частки імпорту продукції хімічної промисловості, яка у 2010 р. зросла порівняно з 2004 р. на 2,8%, незважаючи на те, що в Україні існує потенціал для її виробництва. Однак розвиток його потребує інновацій та інвестицій, які не спрямовуються у цю промисловість.

Імпорт в Україну машин, механізмів та устаткування у 2010 р. досяг 13,4% від загального обсягу імпорту. Загалом імпорт продукції машинобудування становив майже 21%, а експорт – 17,8% у товарній структурі (дод. Ж). У товарній структурі імпорту з європейських країн переважає середньо- і високотехнологічна продукція (55–60%).

На сьогодні український ринок є залежним від імпорту автомобілів. Попит на автомобілі значно перевищує їхню пропозицію національними виробниками. Зростання виробництва автомобілів обмежене відсутністю додаткових інвестиційних ресурсів у нарощуванні потужностей підприємств. Обсяги інвестицій у машинобудівний комплекс становлять лише 0,3% від всього обсягу коштів, спрямованих на інвестиційну діяльність [102].

Недосконалість певних програм щодо антикризового регулювання діяльності машинобудівних підприємств негативно вплинула на діяльність машинобудування. Так, питома вага виробництва продукції машинобудування в період кризи знизилась до 13%, на відміну від розвинутих країн, де цей показник становить 30–50% [103, с. 94]. Слід вказати на зростання в цей період імпорту товарів 84 товарної групи: котли, машини, апарати і механічні пристрої (дод. З). Імпорт товарів широкого використання за період 2006–2010 рр. коливався в межах 14,5–16,8%, тривалого використання – 2,6–2,7% та інвестиційних товарів – 14,1–18,2% (дод. И). У 2010 р. у загальній структурі імпорту скоротився обсяг імпорту товарів інвестиційного спрямування до 14,1%. При цьому відбулося збільшення імпорту товарів, пов'язаних із підготовкою України до Євро-2012: електричних машин (в 1,6 разу); залізничного рухомого складу (в

3 рази); засобів наземного транспорту, крім легкових автомобілів (в 1,7 разу) [100].

Детальний аналіз імпорту підтвердив, що частка товарної групи «Живі тварини; продукти тваринного походження» в структурі імпорту збільшилася з 1,1% у 2004 р. до 2,0% у 2010 р. переважно за рахунок м'яса і харчових субпродуктів (дод. К). У вартісному виразі імпорт м'яса і харчових субпродуктів зріс за цей період майже у 7 разів, а риби та ракоподібних – у 6 разів. Стійка імпортна залежність від поставок м'яса виникла в Україні внаслідок скорочення вітчизняного виробництва (в Україні на душу населення припадає 41,1 кг, тоді як у США – 112 кг, Бразилії – 103 кг, Франції – 90 кг) [104, с. 125]. Перешкодами для відновлення національного виробництва м'яса є: слабка сировинна база, відсутність чіткого контролю над пересуванням м'ясної сировини в країні, високі кредитні ставки на вітчизняному ринку за умов необхідності значного оновлення матеріально-технічної бази і впровадження інноваційних технологій виробництва. Імпорт продуктів харчування у внутрішньому споживанні становить близько 30%, що суттєво перевищує граничний рівень продовольчої безпеки (не більше 25%) [85, с. 103].

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі, засвідчив про суттєве зростання імпорту споживчих товарів (дод. Л, М). Зокрема імпорт готових харчових продуктів у 2010 р. збільшився на 23,1%, текстильної продукції та виробів з неї – на 39,4% порівняно із 2004 р., а взуття і головних уборів, парасольок – на 71,1% [105, с. 68] (рис. 2.11).

Проведені дослідження свідчать, що від'ємне сальдо за товарною групою «Готові харчові продукти» упродовж 2004–2010 рр. збільшилось за рахунок таких товарних підгруп, як різні харчові продукти, тютюн, продукти переробки овочів та плодів, цукор і кондитерські вироби з цукру (дод. Н). Загальний торговельний баланс тютюну є від'ємним внаслідок імпорту тютюнової сировини. В Україні вирощують 7% тютюну від загальних потреб промисловості [106].

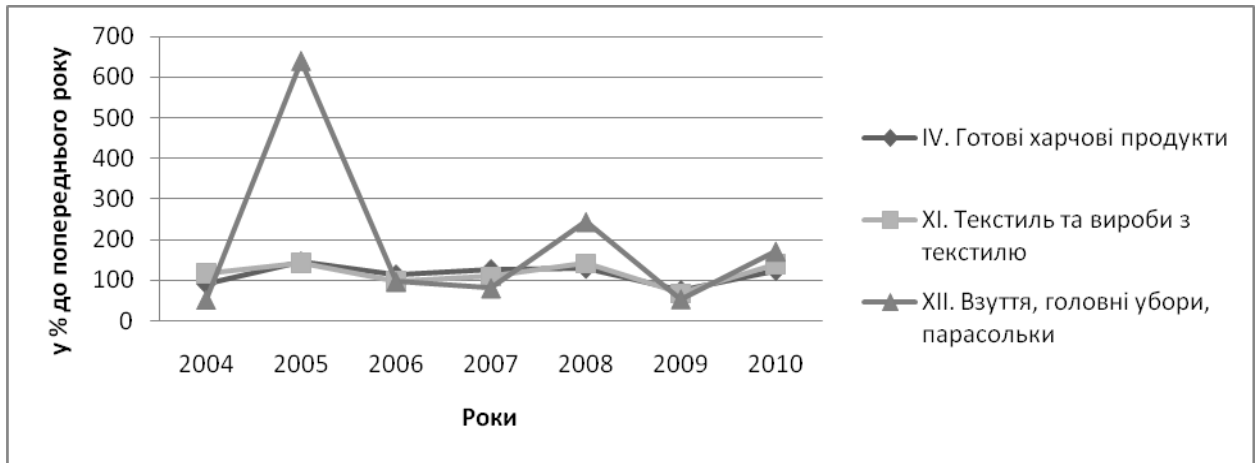

Рис. 2.11. Динаміка імпорту окремих споживчих товарів за 2004–2010 рр., %*

*Розроблено автором на основі даних Державної служби статистики України

Особливо слід наголосити на зростанні імпорту м'яса свинини, що спричинено значним скороченням виробництва за останні роки (рис. 2.12).

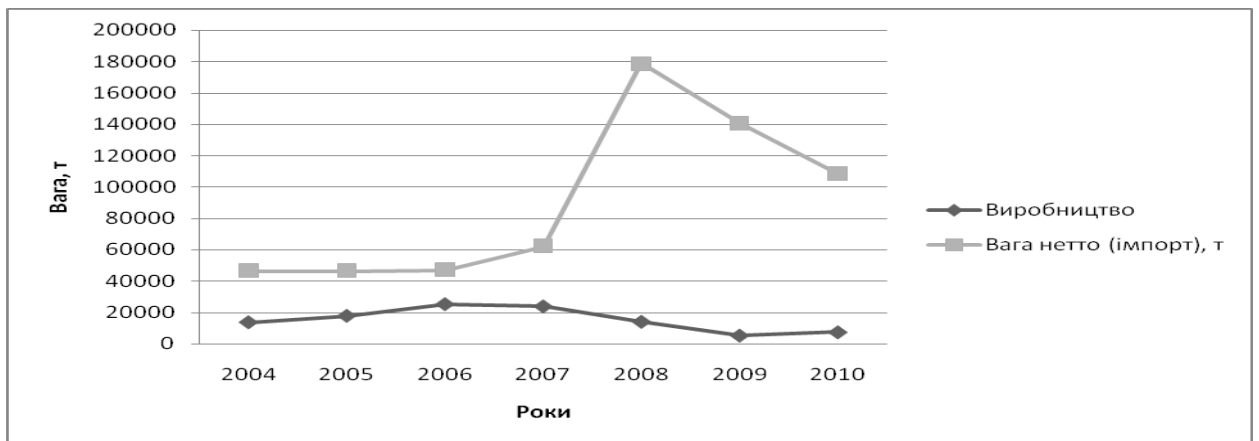

Рис. 2.12. Динаміка виробництва та імпорту м'яса свинини*

*Розроблено автором на основі даних Державної служби статистики України і Державної митної служби України

В загальному імпорті товарів частка товарів споживчого попиту становить 20,4%, а обсяг імпорту цих товарів зріс за 2010 р. в 1,4 разу завдяки післяризівому підвищенню доходів та купівельної спроможності населення і деякою мірою відновлення споживчого кредитування [51]. В структурі роздрібного товарообороту частка імпортованих товарів становить 32,6%, а серед непродовольчих товарів – майже половину [107].

Суттєве зростання імпорту у текстильній промисловості було спричинено переважно за рахунок імпорту синтетичних і штучних ниток, хімічних штапельних волокон, трикотажного та текстильного одягу. Частка

споживчих товарів імпортного походження, що були реалізовані через торгову мережу підприємств України, зросла з 29,5% (2005 р.) до 35,7% (2009 р.), а продовольчих товарів – з 10,1% до 11,8%, непродовольчих – з 42,4% до 50% відповідно. За низкою товарних груп частка продукції, виробленої на території України, у структурі роздрібного товарообігу торгової мережі є незначною, зокрема, «трикотаж верхній та білизняний» – 9,2% (у 2005 р.) та 11,8% (у 2009 р.), «взуття шкіряне, текстильне, комбіноване, включаючи спортивне» – відповідно 4,3% та 7,0%, «аудіо- та відеообладнання» – 2,7% та 3,1% [107].

При виробництві вітчизняної продукції широко використовується давальницька сировина, особливо в текстильній та харчовій промисловості, обсяги імпорту якої постійно зростають, і у 2010 р. становили 3151515,8 тис. дол., а від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі – 3090797,8 тис. дол. (рис. 2.13).

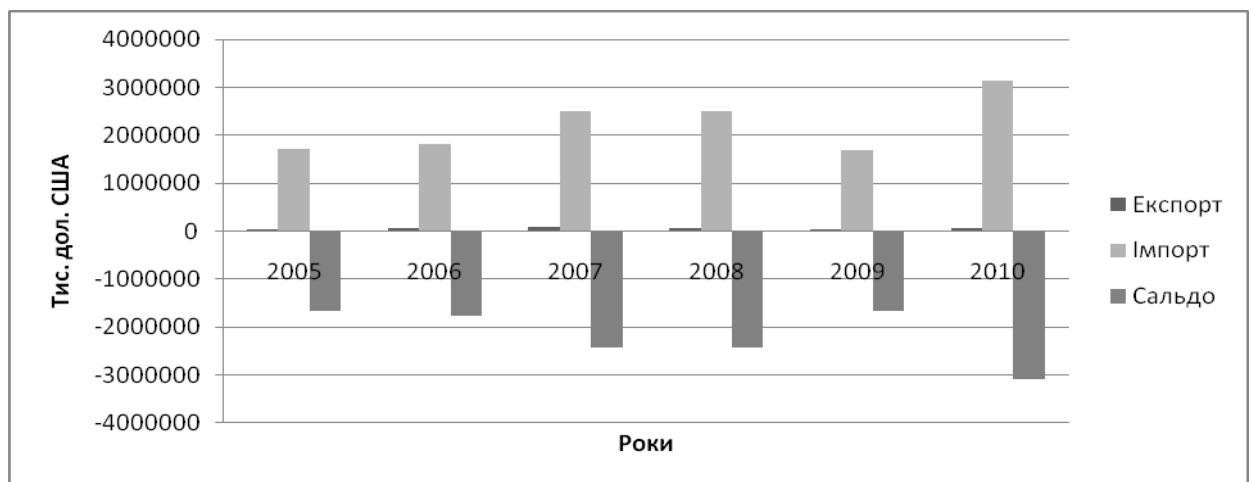

Рис. 2.13. Динаміка зовнішньої торгівлі давальницькою сировиною за 2005–2010 рр., тис. дол. *

*Розроблено автором на основі даних Державної служби статистики України

Зростання імпорту давальницької сировини спричинено відсутністю сировинної бази в країні. Використання підприємствами давальницької сировини ставить їх у залежність від іноземного постачальника й не сприяє наповненості внутрішнього ринку вітчизняними товарами.

В Україні відмічається стійка тенденція до посилення диспаритету в торгівлі високотехнологічною продукцією, переважно за рахунок значного перевищення імпорту над експортом. Аналіз балансу зовнішньої торгівлі високотехнологічної продукції свідчить про зростання від'ємного сальдо впродовж 2004–2008 рр. за всіма видами продукції (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Баланс зовнішньої торгівлі високотехнологічними товарами
за 2004–2010 рр. (млн дол.)***

		Всього	Фармацевтична продукція	Аеронавігаційні та космічні апарати	Прилади і апарати
2004	експорт	32666,1	66,3	130,8	591,7
	імпорт	28996,8	745,5	43,6	550
	сальдо	3669,3	-679,2	87,2	41,7
2005	експорт	34228,4	82,1	143,4	141,1
	імпорт	36136,3	1043,4	35,9	489,9
	сальдо	-1907,9	-961,3	107,5	-348,8
2006	експорт	38368	92,5	238,6	151,6
	імпорт	45038,6	1384,8	49,3	676,5
	сальдо	-6670,6	-1292,3	189,3	-524,9
2007	експорт	49296,1	129,4	252,5	201,6
	імпорт	60618	1931,6	86,7	980,8
	сальдо	-11321,9	-1802,2	165,8	-779,2
2008	експорт	66954,4	151,1	224,6	241,1
	імпорт	85535,4	2433,3	45	1177,7
	сальдо	-18581	-2282,2	179,6	-936,6
2009	експорт	39702,9	150	193,1	277,2
	імпорт	45435,6	2130,3	52,2	651,5
	сальдо	-5732,7	-1980,3	140,9	-374,3
2010	експорт	51430,5	198,5	123,8	249,8
	імпорт	60740,0	2445,8	32,1	857,9
	сальдо	-9309,4	-2247,3	91,8	-608,2

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

У 2010 р. від'ємне сальдо торгівлі збільшилося щодо попереднього року на 35767 млн дол. за рахунок зростання імпорту фармацевтичної продукції на 62,4% і приладів та апаратів – на 62,5%. Забезпеченість української економіки власною високотехнологічною продукцією залишається надзвичайно низькою. При цьому рівень самозабезпечення продукцією високотехнологічного комплексу таких країн, як США, Японія, Німеччина, Англія, Франція, становив 80% [108, с. 35].

Диспропорційність українського промислового виробництва зумовила високі темпи приросту товарного імпорту, який складається із високотехнологічної продукції поглибленої переробки та товарів кінцевого споживання. За останні роки особливо посилилась залежність товарів промислового сектору [109, с. 420]. Внаслідок сталого нарощування імпорту від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі продукцією промисловості за 2001–2010 рр. зросло більш ніж у тридцять разів [110].

Розрахований індикатор експортної безпеки у 2010 р. дорівнював 63,0%, а імпоротної – 54,0% (при критичному значенні цих показників не менше 65%).

З метою визначення потреби в імпортозаміщенні було визначено імпортозалежність країни за видами економічної діяльності [77, с. 614]:

$$Q_{im} = \frac{Im}{(ОРПП + Im)} \times 100\%, \quad (2.17)$$

де Q_{im} – рівень імпортозалежності (частка імпоротної продукції у загальній товарній пропозиції), грн.;

Im – обсяг імпорту, грн.;

$ОРПП$ – обсяг реалізованої промислової продукції власного виробництва, грн.;

$ОРПП + Im$ – загальна товарна пропозиція, грн.

Проведений аналіз підтвердив високий рівень імпортозалежності країни протягом 2001-2010 рр. за продукцією добувної промисловості – 61,07–63,74%, легкої – 55,67–66,70%, хімічної та нафтохімічної промисловості – 43,74–56,28% та машинобудування – 45,74–46,41% (табл. 2.6; дод. П). Високий рівень імпортозалежності України від продукції добувної промисловості зумовлений нестачею в країні енергоресурсів (нафти, газу), які є критичним імпортом. Залежність української економіки від імпорту енергоносіїв істотно впливає на конкурентоспроможність вітчизняної продукції.

Таблиця 2.6

Рівень імпортозалежності України за видами економічної діяльності за 2001–2010 рр., %*

	Імпортозалежність, %									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Добувна промисловість	63,74	65,66	67,13	66,51	60,38	60,21	60,76	60,99	64,52	61,07
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	71,06	73,95	75,59	75,97	71,87	70,52	73,15	73,77	75,81	74,72
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	26,93	22,71	27,83	23,34	20,95	18,03	19,68	24,24	21,06	18,24
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	8,33	8,02	10,63	7,78	8,89	8,87	8,76	9,17	9,03	9,38
Легка промисловість	55,67	54,86	56,29	54,83	60,77	55,31	54,17	59,97	61,51	66,70
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	63,12	62,28	63,16	61,71	66,66	62,42	60,56	66,47	67,69	72,27
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	22,11	19,76	20,83	19,94	26,66	24,34	25,78	29,74	29,06	35,16
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	21,61	20,91	22,68	21,72	21,58	23,10	24,60	29,76	25,63	26,86
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	36,51	38,89	37,87	29,70	30,68	30,52	31,42	32,01	32,59	33,61
Хімічна та нафтохімічна промисловість	43,74	45,84	44,68	43,80	46,09	47,90	50,10	52,02	56,20	56,28
Хімічне виробництво	38,22	42,14	39,55	38,75	41,84	43,95	46,40	47,63	55,43	53,68
Виробництво гумових та пластмасових виробів	57,07	54,81	57,44	55,34	55,01	55,57	57,21	60,73	57,79	61,54
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	14,80	14,82	16,36	16,54	16,34	16,88	15,42	16,39	17,10	20,16
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	10,39	9,36	9,93	9,08	10,90	12,22	13,20	14,29	12,84	14,09
Машинобудування	45,74	45,16	46,44	43,60	46,31	50,16	50,38	53,56	45,16	46,41
Виробництво машин та устаткування	46,59	48,49	50,16	50,16	49,98	53,90	55,51	57,51	47,31	47,67
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	48,02	44,88	46,70	40,19	51,27	52,23	49,49	50,67	48,49	56,11
Виробництво транспортних засобів та устаткування	41,48	40,47	42,15	39,71	39,38	45,77	46,88	51,95	38,36	37,32

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Слід вказати на значну залежність від імпорту товарів текстильної промисловості. Основними проблемами розвитку виробництва є залежність від імпорту сировини, занепад вітчизняної сировинної бази, розрив зв'язків технологічного та організаційного характеру, нестача власних фінансових ресурсів, великі обсяги тіньового сектору [111, с. 415].

Розвиток імпортозаміщення необхідно здійснювати щодо продукції хімічної промисловості. Для зниження імпортозалежності необхідно насамперед підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції, застосовувати енергозберігаючі технології, розширити асортимент замінників імпорту [112, с. 270].

Варто зазначити, що при відносно невисокому рівні імпортозалежності країни за товарами неметалевих мінеральних виробів (20,2%) значно збільшився імпорт склопродукції. Це спричинено структурною розбалансованістю промисловості, різким скорочення виробництва, зниженням ставки мита на імпорт продукції після вступу України в СОТ.

Для України є характерною доволі висока залежність від імпорту високотехнологічної продукції. Це насамперед стосується імпорту електричного, електронного і оптичного устаткування. Проблема технологічної незалежності, що виявляється передусім у неспроможності країни виробляти якісну високотехнологічну продукцію, була однією з невирішених для України. Домінуючим у промисловому комплексі залишаються виробництва 3-го і 4-го технологічних укладів, питома вага яких становить разом близько 95% [98, с. 29].

Критична ситуація склалася у продовольчому секторі. Продовольчу небезпеку на сьогодні створює стале нарощування імпорту товарів продовольчої групи. Розрахований показник імпортозалежності України на основі відношення обсягів імпорту до обсягів виробництва (у вартісному вираженні) демонструє зростання цього показника за багатьма продовольчими товарами, що є основою харчового раціону (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Імпортозалежність України за основними товарами продовольчої групи
за 2004–2010 рр., %***

Найменування продукції	Імпортозалежність, %						
	Роки						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Яловичина, свіжа, охолоджена або морожена	54,2	61,6	43,9	14,7	47,6	33,0	15,1
Свинина, свіжа, охолоджена або морожена	52,8	46,8	30,4	30,7	105,1	104,0	63,3
Баранина або козлятина, свіжа, охолоджена або морожена	1,1	1,7	–	0,0	3,2	0,3	1,0
М'ясо та їстівні субпродукти свійської птиці, свіжі, охолоджені або морожені	58,9	42,7	36,4	24,0	39,1	26,1	19,8
Масло вершкове та інші жири, вироблені з молока; молочні пасти	0,0	0,0	0,0	0,8	3,3	21,9	7,7
Сири всіх видів і кисломолочний сир	1,9	1,6	2,8	3,5	4,0	2,9	3,9
Хлібобулочні, борошняні кондитерські вироби з вмістом або без вмісту какао; вафельні пластини, порожні капсули, придатні для використання у фармацевтиці, вафельні облатки для запечатування, рисовий папір та аналогічні продукти	0,7	0,7	0,7	1,0	1,2	0,8	1,1
Цукор з цукрової тростини або з цукрових буряків і хімічно чиста цукроза у твердому стані	10,2	10,3	1,1	1,0	5,1	9,2	17,5
Плоди та ягоди	36,6	35,4	72,3	60,5	61,5	57,0	51,3
Молоко та вершки, незгущені та без додання цукру чи інших підсолоджувальних речовин	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України і Державної митної служби України

Найвищий рівень імпортозалежності країни відзначено за м'ясною продукцією (м'ясо свинини), показник якої у 2010 р. досяг 63,3%, а найбільш стабільний показник – за м'ясом птиці – 19,8%. Однією з причин зниження виробництва м'яса (дод. Р) є зменшення поголів'я скоту в господарствах всіх категорій. Виробництво м'яса птиці має сталу тенденцію до зростання, що спричинило скорочення імпорту (дод. С). Варто вказати, що Україна за останні роки практично не виробляє і не імпортує м'ясо баранини, хоча у 2004 р. обсяги виробництва становили в межах 200 тис. т (дод. Т). Це спричинено не лише спадом виробництва, а й уподобанням споживачів.

У період загострення кризи (2009 р.) значно збільшився імпорт вершкового масла, внаслідок чого показник імпортозалежності збільшився до 21,9%, проте у 2010 р. імпорт скоротився. Поступово збільшується імпортозалежність за товарною групою цукру з цукрової тростини або цукрових буряків, що спричинено нестачею сировини.

Суттєве зростання імпортозалежності України спостерігалось за товарною групою «Плоди та ягоди» – на рівні 51,3%, що в 1,4 разу вище, ніж у 2004 р. Основна проблема полягає у тому, що динаміка зростання продовольчого імпорту більш стійка, на відміну від змінної за роками динаміки зростання і розвитку вітчизняного агровиробництва, що значною мірою пов'язано з ризиками у сфері виробництва в цій галузі. Нерозвинута виробнича інфраструктура не забезпечує довготривале зберігання овочів та фруктів.

З огляду на вищезазначене можна стверджувати, що у виробництві та зовнішній торгівлі України існують структурні дисбаланси, що спричинило зростання дефіциту зовнішньоторговельного балансу. В цих умовах стимулювання імпортозамінного виробництва дасть можливість зменшити залежність України від товарного імпорту.

2.3 Механізми щодо розвитку імпортозаміщення у процесі структурних зрушень в економіці України

Стале зростає від'ємного сальдо торговельного балансу, посилення імпортозалежності країни свідчать про те, що в Україні до цього часу не відпрацьовано механізми щодо стимулювання процесів імпортозаміщення. Сприяння розвитку імпортозамінного виробництва можливо здійснювати за рахунок застосування інструментів зовнішньоторговельної, грошово-кредитної, валютно-курсової та промислової політики.

Відомо, що застосування інструментів торговельної політики може впливати на імпорتنі товарні потоки. Україна має доволі низький рівень тарифного захисту порівняно з іншими країнами з транзитивною економікою. За оцінками Всесвітнього економічного форуму з аналізу глобального рейтингу стимулювання торгівлі (ЕТІ) в Україні із вступом у СОТ значно покращився рівень доступу до внутрішнього ринку. Показовим для нашої країни є вищий рівень відкритості внутрішнього ринку як за рівнем тарифних ставок (37 місце в світі), так і за нетарифними протекціоністськими заходами (29 місце), порівняно з можливістю доступу на іноземні ринки за рівнем тарифів, що встановлені щодо українських експортерів (49 місце), та отриманими торговельними преференціями (44 місце) [113]. Водночас низькі рівні тарифного захисту в розвинутих країнах не є ознакою незахищеності внутрішнього ринку – вони використовують різноманітні інструменти нетарифного регулювання, насамперед антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні захисні заходи, технічні тощо. Наведені рейтингові оцінки свідчать, що Україна має низький рівень тарифного захисту. У зв'язку з цим відкритість економіки та лібералізація зовнішньої торгівлі в умовах зростання платоспроможного попиту населення призводять до подальшої експансії іноземними товарами внутрішнього ринку, посилення конкуренції.

Митний тариф є одним із чинників впливу на імпортозаміщення в країні. В умовах зростаючої відкритості національних економік країн світу та лібералізації тарифних бар'єрів у міжнародній торгівлі зберігається високий рівень тарифного протекціонізму щодо продукції сільського господарства та харчової промисловості.

Членство України в СОТ передбачало зниження рівня тарифного захисту внутрішнього ринку. Якщо у 2004 р. середньозважена ставка ввізного мита за всією товарною номенклатурою становила 7,77%, то відповідно до консолідованої тарифної пропозиції України до 2010 р. вона знизилася до 5,09% (табл. 2.8).

Проте середньоарифметичний рівень знизився з 10,47% до 6,28%. Середньоарифметична ставка кінцевого зв'язаного рівня для України становить 11,16% для сільськогосподарських продуктів та 4,85% для промислових товарів [114]. Загалом тарифи встановлені в інтервалі від 0% до 50%, при чому деякі обмеження передбачають поступове скорочення упродовж періоду до 2013 р. Це свідчить про зменшення рівня диференціації імпорتنих тарифів. Крім того, членство України в СОТ суттєво розширило доступ імпорту аграрної продукції. Скорочення середньозваженого рівня захисту з 21,1% до 10,7% посилило конкуренцію з боку іноземної продукції на внутрішньому ринку [115, с. 68].

Таблиця 2.8

Середньоарифметичні та середньозважені ставки діючого митного тарифу України до та після внесення змін до Митного тарифу і кінцевого зв'язаного рівня в рамках приєднання до СОТ*

	До внесення змін до Митного тарифу (за станом на 01. 03. 2005 р.), %		Після внесення змін до Митного тарифу (за станом на 01. 09. 2005 р.), %		Кінцевий зв'язаний рівень у рамках приєднання до СОТ, %	
	Середньо-арифметичні	Середньо-зважені	Середньо-арифметичні	Середньо-зважені	Середньо-арифметичні	Середньо-зважені
За всією номенклатурою	10,47	7,77	6,51	7,02	6,28	5,09
Сільсько-господарські товари	19,71	21,10	13,84	18,19	11,16	10,07
Промислові товари	8,29	6,70	4,40	6,11	4,85	4,77

*Складено автором на основі даних Державної митної служби України

Основними зобов'язаннями щодо зв'язування ставок імпорتنих тарифів є те, що Україна приєдналась до низки секторальних нульових домовленостей про зниження ставок на такі групи товарів:

– сталь, іграшки, деревина, кольорові метали, фармацевтичні препарати, папір, сільськогосподарська техніка, меблі, інформаційні технології, наукове, медичне обладнання, будівельна техніка;

- дистильовані спирти – через 3 роки після вступу;
- цивільна авіація – до 2010 р. [116].

Крім того, Україна приєдналась до секторальної гармонізації хімічних товарів (5,5–6,5%), текстилю та одягу (0–17,5%). Для окремих видів транспортних засобів встановлений перехідний період до 2013 р. з поступовою зміною ставки ввізного мита з 10% на момент вступу до 5% на кінець перехідного періоду. Для транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, перехідний період триває до 2010 р. з відповідним зниженням ввізного мита з 10% до 8% [116]. На м'ясо, рибу, готові харчові продукти є домовленість про перехідні періоди щодо лібералізації доступу до внутрішнього ринку, терміни яких закінчуються до 2010 р.

Слід зазначити, що в рамках багатосторонніх угод СОТ зниження тарифів на промислові товари не охоплює всієї номенклатури щодо імпорту на ринках провідних країн. Не передбачено скорочення тарифів приблизно за 22% товарних позицій щодо імпорту, які вважаються «чутливими» [117, с. 610].

Як зазначалося, рівень тарифного захисту сільського господарства в Україні є невисоким. В ЄС цей показник на продукцію сільського господарстві становить 15,9%. В Україні наявний низький рівень захисту ринку молока, де середній тариф становить лише 9,8%, а в країнах ЄС рівень тарифного захисту дорівнює 64,1%. Максимальний імпортний тариф на продукцію тваринного походження в Україні перебуває на рівні 20,0%. Проте в ЄС у результаті застосування тарифних квот максимальні тарифи на продукцію тваринного походження перевищують 200% [118, с. 208].

Україна тарифну квоту застосовує лише на цукрову тростину з імпортним тарифом 50% понад квоту (у розмірі 260 тис. т). В ЄС тарифні квоти охоплюють значно більшу кількість товарів. ЄС у 2009 р. підтримував тарифні квоти на 15,1% тарифних ліній сільськогосподарських продуктів. Основні з них: велика рогата худоба, високоякісна яловичина, тверді сири, цукрова тростина, вершкове масло, продукти із свинини тощо [118, с. 101].

Зростання фізичних обсягів імпорту овочів, фруктів і винограду пов'язані насамперед із зниженням (починаючи з 2005 р.) імпортного мита на цю продукцію. Цей ринок характеризується високою еластичністю імпорту за ціною. Найбільш чутливими до зниження митних тарифів і нетарифного захисту після вступу в СОТ є товари м'ясної групи (м'яса і продуктів його переробки), за якими обсяги імпорту з країн ЄС істотно зросли в результаті лібералізації торговельних режимів.

Нетарифний захист в Україні є значно нижчим порівняно з ЄС. Це стосується насамперед технічних бар'єрів у торгівлі, які регулюють процедури пакування та маркування, методи переробки й виробництва, а також характеристики кінцевого продукту. На сьогодні в Україні санітарний і фітосанітарний контроль продуктів харчування недостатньо високого рівня. Якщо в ЄС не дозволяється ввозити м'ясо механічної обвалки, що складається з м'яса кісткових залишків, то в Україні це дозволено і використовується як дешева неякісна сировина для м'ясопереробної промисловості.

Оскільки Україна за останні роки суттєво посилила імпортозалежність аграрного сектору, виникає необхідність гармонізувати заходи щодо захисту внутрішнього ринку з вимогами СОТ. Особливість сучасного регулювання сільського господарства у СОТ полягає у тому, що деякі члени СОТ, насамперед розвинуті країни, мають право використовувати значні обсяги підтримки галузі заходами «жовтої скриньки», застосовувати експортні субсидії та спеціальні захисні заходи (у використанні яких Україні відмовлено) [39, с. 39]. У розвинутих країнах застосовуються фермерські субсидії, що ставить в нерівні умови їхніх торговельних партнерів, зокрема Україну. Крім того, ринки багатьох розвинутих країн захищені високими тарифами. Так, середньозважені тарифи на м'ясо та м'ясопродукти в ЄС становлять 67,3%, на молочні продукти – 56%, зернові – 78,3%, цукор – 129% [119]. Після застосування формули зниження, яка пропонується «Доха-Розвитком», вони становлять відповідно 22,2%, 19,7%, 25,2% та 39,2%. А в

Україні зв'язаний тариф на м'ясо та м'ясопродукти значно нижчий і у 2010 р. становив на рівні 12–15%, молочні продукти – 10%, зернові – 5–20%, цукор – 50% (поза тарифною квотою) [120, с. 14]. Таким чином, навіть після скорочення за формулою «Доха-Розвитку» тарифний захист агропродовольчого ринку буде нижчим. «Доха-Розвиток», на відміну від Уругвайського, згідно з яким необхідним є скорочення сукупного виміру підтримки (AMS), передбачає зменшити всі заходи підтримки, що не належать до «зеленої» скриньки.

Україна як країна, що нещодавно стала членом СОТ, не підпадає під зобов'язання із скороченням тарифів згідно з вимогами «Доха-Розвитку». Зазначимо, «Доха-Розвиток» передбачає використовувати підхід зв'язаної тарифної формули: чим вище тариф, тим більшим є скорочення (шість рівних скорочень протягом 5 років). Проте для досягнення консенсусу у тарифному скороченні до 73% (найвищий зв'язаний тариф) пропонується використовувати гнучкий підхід до найбільш чутливих продуктів. Частка чутливих тарифних ліній обмежується (обговорюється частка 4–6% тарифних ліній, якщо суттєве зниження тарифів не відбувається). Країни матимуть можливість відхилитися на дві третини від розрахованого найвищого рівня тарифу [121, с. 57]. Зазначимо, що після вступу України в СОТ значна частина вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників втратили конкурентні позиції на внутрішньому ринку, чому сприяли також жорсткі умови СОТ для сільського господарства України.

Зростаюча тенденція імпорту продукції не лише тваринництва, а й рослинництва потребує захисту і підтримки сільськогосподарського сектору. Незважаючи на те, що зі вступом у СОТ держава змушена була здійснити певну лібералізацію доступу до ринку, Україні вдалося відстояти свою позицію та досягти компромісу щодо принципових питань переговорів. Відповідно до загальноприйнятої практики у системі СОТ діє правило щодо скорочення для розвинених країн домовленого сукупного виміру підтримки сільського господарства на 20% протягом шести років з моменту вступу в

СОТ. У рамках поточного раунду переговорів узгоджується скорочення підтримки на 30% протягом п'яти років з дати завершення переговорів [122].

Для підтримки вітчизняного виробника в Україні використовується механізм акумуляції ПДВ, що не забороняється зобов'язаннями держави перед СОТ. У процесі переговорів раунду «Доха-Розвиток» Україна змогла захистити режим акумуляції ПДВ, який передбачає застосування ПДВ за ставкою 20% щодо всієї реалізованої сільськогосподарської продукції, незалежно від того, чи вона імпортована, чи вироблена на території України. Крім того, з метою виконання зобов'язань, прийнятих у рамках СОТ, та забезпечення належного рівня підтримки сільськогосподарських товаровиробників в умовах СОТ були прийняті певні законодавчі зміни, спрямовані на збереження непрямой підтримки аграріїв в умовах членства в СОТ. Так, Законом України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» № 639-VI від 31. 10. 2008 р. внесено зміни до Законів України «Про податок на додану вартість» та «Про оподаткування прибутку підприємств» в частині скасування нульової ставки і виплати дотацій переробним підприємствам, які передбачають поширення режиму акумуляції сільськогосподарськими підприємствами коштів ПДВ на всі операції з поставки агропродукції власного виробництва та продуктів її переробки, в тому числі продаж молока і м'яса переробним підприємствам і продукцію підакцизних товарів [123].

В Україні порівняно з країнами ЄС низький рівень підтримки сектору сільського господарства. Країни ЄС надають субсидії виробникам продуктів харчування для захисту внутрішнього ринку від імпортової продукції. Країни ЄС щорічно виділяють на це близько 43 млрд. дол.: у вартості їхньої продукції частка субсидій досягає 45–50% (в Україні, наприклад, тільки 3%) [124].

Зростання частки імпортного продовольства на українському ринку є наслідком поступового зниження імпортних тарифів. Штучно занижені ціни

імпортової продукції провокують зменшення внутрішніх цін і скорочення відповідних виробництв, посилюється залежність національного ринку від імпорту дешевого субсидованого продовольства [125, с. 90]. Такі розвинуті країни, як Польща, Франція, Ірландія, займають протекціоністську позицію у сфері сільського господарства. Згідно з правилами СОТ поступове скорочення експортного субсидування та повного його скасування передбачено у 2013 р. Згідно з наявною інформацією однією із статей відносно торговельного режиму між ЄС та Україною при підписанні угоди «Глибока і всеохоплююча зона вільної торгівлі» (DCFTA) в рамках угоди про асоціацію є звільнення від мита імпорту сільськогосподарських товарів ЄС в Україну [126].

Зниження тарифних обмежень спричинило більш інтенсивне використання країнами нетарифних методів регулювання для захисту внутрішнього ринку [127, с. 82]. Україна не достатньо використовує такі нетарифні методи регулювання, дозволені СОТ, до яких належать санітарні, фітосанітарні заходи та технічні бар'єри. Ці заходи мають як регуляторний, так і надзвичайний характер, і спрямовані на захист людей стосовно безпеки продуктів харчування.

Розвиток імпортозаміщення можна також розглядати і в аспекті гармонізації національних стандартів з міжнародними та європейськими. Невідповідність української продукції міжнародним та європейським стандартам характеризує продукцію як таку, що поступається за якістю імпортним аналогам, внаслідок чого споживачі можуть надавати перевагу імпорту, що, таким чином, зменшує можливості «природного» імпортозаміщення. Так, за станом на 01.01.2010 р. рівень гармонізації чинних в Україні стандартів (міждержавних (ГОСТ) і національних (ДСТУ)) з міжнародними та європейськими становив 21,8% [128].

Окремі сектори української промисловості «не готові» за технічними і технологічними показниками до випуску продукції відповідно до вимог міжнародних стандартів, норм та правил і внаслідок цього не достатньо

впроваджують гармонізовані стандарти. Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» розроблений з метою забезпечення максимальної відповідності вимогам Угоди про технічні бар'єри в торгівлі СОТ і законодавства ЄС [129]. Цим законом визначено правові та організаційні засади розроблення і застосування національних стандартів, технічних регламентів та процедур оцінювання відповідності, а також основоположні принципи державної політики у сфері стандартизації, технічного регулювання та оцінки відповідності. З метою забезпечення розвитку національної стандартизації, її відповідності вимогам Угоди про технічні бар'єри в торгівлі СОТ та гармонізації із системою стандартизації ЄС уряд прийняв Державну програму стандартизації на 2006–2010 рр. Цією Програмою передбачалося прийняття 8570 стандартів, гармонізованих з європейськими та міжнародними [130]. Всього за станом на квітень 2010 р. в Україні діє 5618 національних стандартів, гармонізованих з міжнародними та європейськими. Рівень гармонізації досяг 25% [131]. Проте статус асоціації з ЄС потребує прийняття Україною не менше 80% європейських стандартів.

Зниження ввізного мита на текстиль вплинуло на зростання обсягів імпорту. Лібералізація зовнішньої торгівлі текстилем почала відбуватися до вступу України в СОТ. Так, Законом України «Про внесення змін до Митного тарифу України» №2470-IV від 13.03.2005 р. змінено ставки ввізного мита на текстильні вироби: зниження адвалерної частини повної ставки до рівня пільгової (до 6,5–6,9%) і відміна фіксованої [132]. Слід зауважити, що зміни відбулися тільки за чотирма товарними позиціями, що мають відношення до XI розділу «Текстиль та вироби з текстилю». Більш суттєво було змінено ставки ввізного мита на всі види взуття. Так, було введено єдину ставку – 10% на всі види взуття і комплектуючі для нього. До цього ставки ввізного мита на взуття становили: пільгова – 15–25%, адвалерна – 30%, фіксована 2–5 євро за пару взуття. Після приєднання України до 16 секторальних угод СОТ середня арифметична пільгова ставка

за розділом XI «Текстиль та вироби з текстилю» дорівнювала 5,19%, середня арифметична повна – 17,20% [133, с. 223].

Необхідно зазначити, що протистоянню конкуренції імпорту на внутрішньому ринку заважає обмеженість застосування антидемпінгових процедур щодо іноземних виробників. Як відомо, застосування національних антидемпінгових процедур та інших обмежувальних заходів не суперечать системі СОТ. При цьому застосування антидемпінгових розслідувань матиме виражений асиметричний характер. Їхнє застосування щодо імпорту до України з незначними винятками є проблематичним, оскільки більшість імпортованих товарів не підпадає під визначення демпінгу, тому що виграєть за рахунок не цінової, а продуктової конкуренції [134, с. 49].

За останні роки (2008–2010 рр.) внутрішні чинники розвитку зовнішньої торгівлі України значною мірою визначалися адаптацією до світових економічних змін. Зовнішньоторговельна політика країни була спрямована на приведення у відповідність до зобов'язань перед СОТ системи інструментів митно-тарифного регулювання (суттєве скорочення ставок ввізних мит). В умовах відновлення споживчого платоспроможного попиту протягом 2010 р. унаслідок зростання реальних доходів населення це певною мірою вплинуло на зростання обсягів імпорту товарів та збільшення доходів державного бюджету. Крім того, уряд України, реагуючи на зміни у світовій економіці, здійснював окремі заходи щодо підтримки національного виробника.

Аналізуючи останні події в Україні, пов'язані зі світовою фінансовою кризою, з метою зменшення надмірного дефіциту торговельного балансу Верховна Рада України 23.12.2008 р. ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою поліпшення стану торговельного балансу» [135]. Було введено додаткове мито (13%) на весь імпорт, крім критичного. Зауважимо, що зростання тарифів на імпорт є невідповідністю щодо вимог СОТ. Ці протекціоністські заходи, які були спрямовані насамперед на підтримку вітчизняної автопромисловості, загалом

не дали очікуваного результату. Слід зазначити, що у зв'язку з глобальною економічною кризою для захисту виробництва країна застосовувала торговельні бар'єри. Ефект від дії шестимісячної надбавки мав негативні тенденції для бюджету (надбавка на мито була введена в дію 6 березня 2009 р.). Імпорт автомобілів і холодильників скоротився в 6 разів і державний бюджет у 2009 р. недоотримав 0,5 млрд грн. [136, с. 16]. При цьому в період загострення кризи надбавка на мито не сприяла зростанню виробництва у автобудівельній галузі. Так, 7 вересня 2009 р. припинила діяти 13-процентна тимчасова надбавка на мито. Це підтверджує, що на теперішній час інструменти нетарифного регулювання, які не заборонені СОТ, є доволі потужними засобами впливу на імпорт товарів.

Отже, протекціоністські заходи щодо захисту внутрішнього ринку мають бути спрямовані на розширення застосування нетарифних методів, дозволених у рамках СОТ. Поступове зниження ставки мита в адаптаційний період відповідно актуалізує проблему щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів.

В умовах відкритої національної економіки і лібералізації зовнішньої торгівлі лише високоякісні українські товари здатні конкурувати з імпортними. Саме тому імпортозаміщення не тільки пов'язане із протекціоністськими заходами, а й з конкурентоспроможністю вітчизняної продукції. Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів є альтернативою до застосування протекціоністських заходів. Переорієнтація споживачів на високоякісну вітчизняну продукцію сприяє «природному» процесу імпортозаміщення.

Проведені розрахунки підтвердили відсутність порівняльних переваг за товарними групами, імпорт яких за останні роки має тенденцію до зростання. Виявлені порівняльні переваги за товарними групами визначали за методом Баласса. Аналіз даних дав змогу визначити, відсутність порівняльних переваг у таких товарних групах: 27 (енергетичні матеріали; нафта та нафтопродукти її перегонки), 30 (фармацевтична продукція), 87 (наземні транспортні

засоби). Індекс відсутніх порівняльних переваг RCA у 2010 р. за цими товарними групами відповідно становив: $-124,90$; $-18,08,93$; $-21,93$ (дод. У).

Як відомо, відкритість національної економіки зумовлена лібералізацією торговельних потоків. На основі вищенаведеного методу, було визначено індекс відкритості секторів економіки. За отриманими даними встановлено, що найвищий ступінь відкритості мають рибне господарство, видобування вуглеводів, текстильна промисловість та виробництво машин і устаткування, що здебільшого спричинено імпортною компонентою (дод. Ф). Відповідно до цього оптимізація зовнішньоторговельних потоків сприятиме формуванню відкритості секторів економіки.

Подальша лібералізація зовнішньої торгівлі України, яка пов'язана із підготовкою до підписання угоди «Глибока і всеохоплююча зона вільної торгівлі» (ДСФТА), посилить конкуренцію з боку іноземних товарів. Таким чином, виробництво конкурентоспроможних вітчизняних товарів дасть змогу заміщувати імпортні аналоги, тобто активізувати процеси імпортозаміщення.

Ефективному застосуванню механізмів грошово-кредитної політики для стимулювання імпортозамінного виробництва перешкоджають такі чинники: збереження протягом тривалого періоду потужної дії немонетарних чинників інфляції; принциповий розрив між можливістю банківської системи надавати кредитні ресурси і здатністю нефінансового сектору ефективно використовувати і обслуговувати їх. Унаслідок цього комерційні банки зменшили свою інвестиційну активність у реальний сектор економіки, хоча останнім часом зросла ліквідність банківської системи. Так, частка інвестиційного спрямування довгострокових кредитів комерційних банків в Україні демонструє тенденцію до зниження. Якщо у 2006–2008 рр. інвестиції в основний капітал за рахунок позичкових коштів становили 15,5–17,3% наданих комерційними банками довгострокових кредитів, то під час кризи 2009 р. цей показник скоротився до 14,2%, а у 2010 р. – до 13,7%

(рис. 2.14). У період загострення кризи (2009 р.) різко зменшилося фінансування не лише позичкових коштів, а й бюджетних (відповідно до 7,1% і 14,2%), та посилилось інвестування за рахунок власних коштів підприємства – до 63,3% [137]. У післякризовий період на грошово-кредитному ринку ситуація покращилася. З метою закріплення тенденцій на грошово-кредитному ринку для створення стимулів у реальному секторі тричі знижувалася облікова ставка, що дало можливість поступово відновити процеси кредитування банками реального сектору економіки.

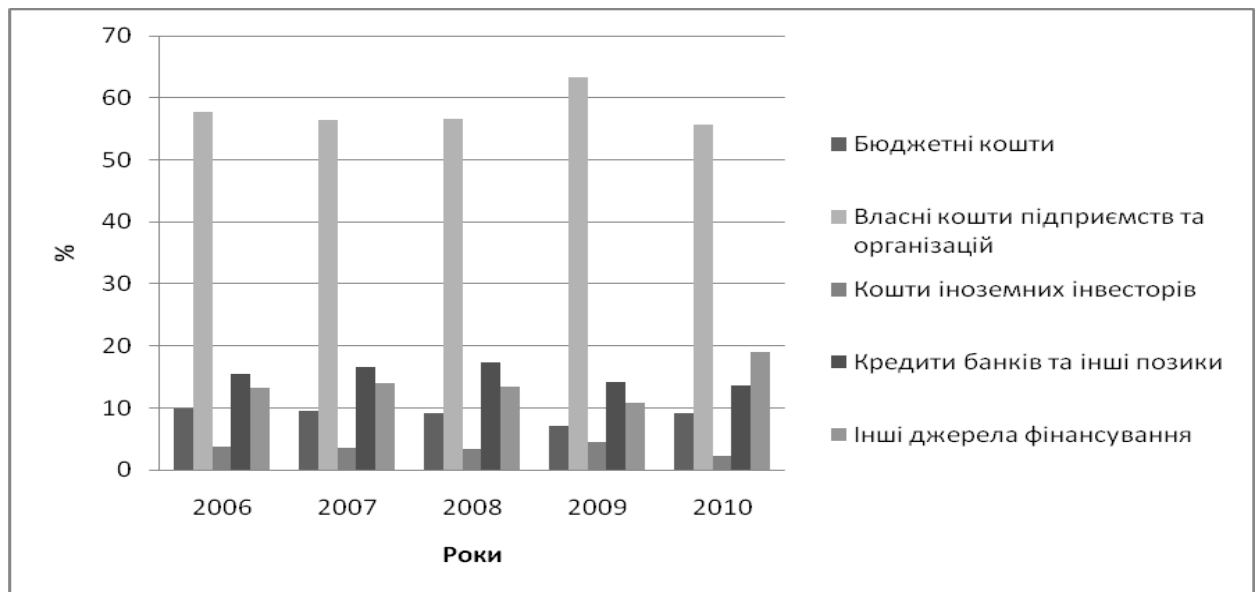

Рис. 2.14. Частка основних джерел фінансування в основний капітал*

*Складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Варто вказати на стан критичного забезпечення кредитами аграрного сектору. Специфічність кредитних відносин в аграрній сфері економіки пояснюється сезонністю виробництва, тобто розбіжністю у часі між виробництвом і реалізацією продукції, між вкладенням коштів та їхнім поверненням. Попит сільськогосподарських товаровиробників на кредитні ресурси не задовольняється повною мірою. Основна причина – відсутність у сільськогосподарських товаровиробників належної застави, а також висока плата за кредитні ресурси. За даними Міністерства аграрної політики України, довгострокових кредитів потребує близько 64% сільськогосподарських підприємств, середньострокових – 16%, а короткострокових – лише 10% [138]. Отже, на основі вищевикладеного можна

стверджувати, що грошово-кредитний механізм для стимулювання імпортозаміщення діє неефективно. Розвитку імпортозаміщення сприятиме поліпшення структури банківського кредитування.

Зміна валютного курсу є одним із чинників впливу на напрями зовнішньоторговельних товарних потоків. Вплив зміни обмінного валютного курсу на обсяги імпорту та експорту досліджено за допомогою індексів цих показників (за базовий взято 2010 р.). Як підтвердили проведені дослідження за період 2000–2010 рр., зміна обмінного валютного курсу суттєво не впливала на обсяги імпорту та експорту (рис. 2.15).

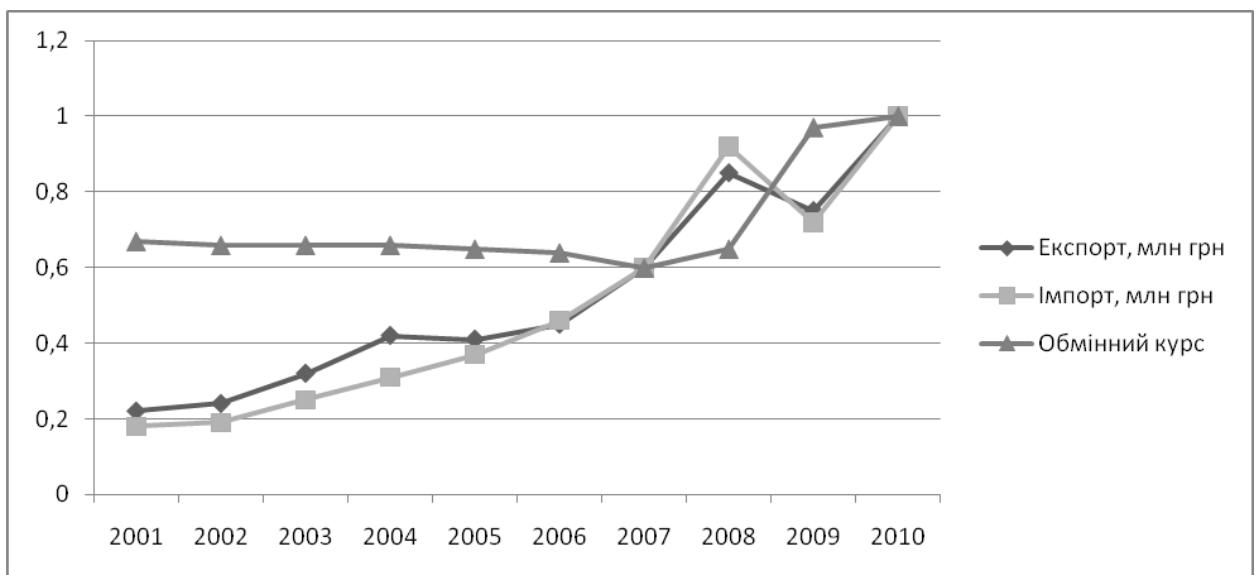

Рис. 2.15. Динаміка індексу обмінного курсу, експорту та імпорту товарів*

*Розроблено автором на основі даних НБУ, Державної служби статистики України

Тільки 18,85% загальної дисперсії досліджуваних показників можна пояснити зміною обмінного курсу долара, що свідчить про незначний його вплив на обсяги імпорту та експорту в Україні. Більше 80% дисперсії припадає на інші чинники впливу. Це дає підстави стверджувати, що застосування механізму курсової політики було неефективним щодо впливу на товарні імпорти потоки. Однією з причин такої ситуації є те, що значну частину в структурі українського імпорту становить критичний імпорт (енергоносії), частка якого є практично стабільною – 37–39% від загального імпорту.

Відсутність ефективних механізмів щодо стимулювання власного виробництва зумовлює нарощування імпорту товарів, що відповідно негативно позначилося на зовнішній заборгованості країни.

Проведений кореляційний аналіз дав змогу встановити взаємозв'язок між державним зовнішнім боргом та обсягами імпорту ($R=0,905$) (рис. 2.16).

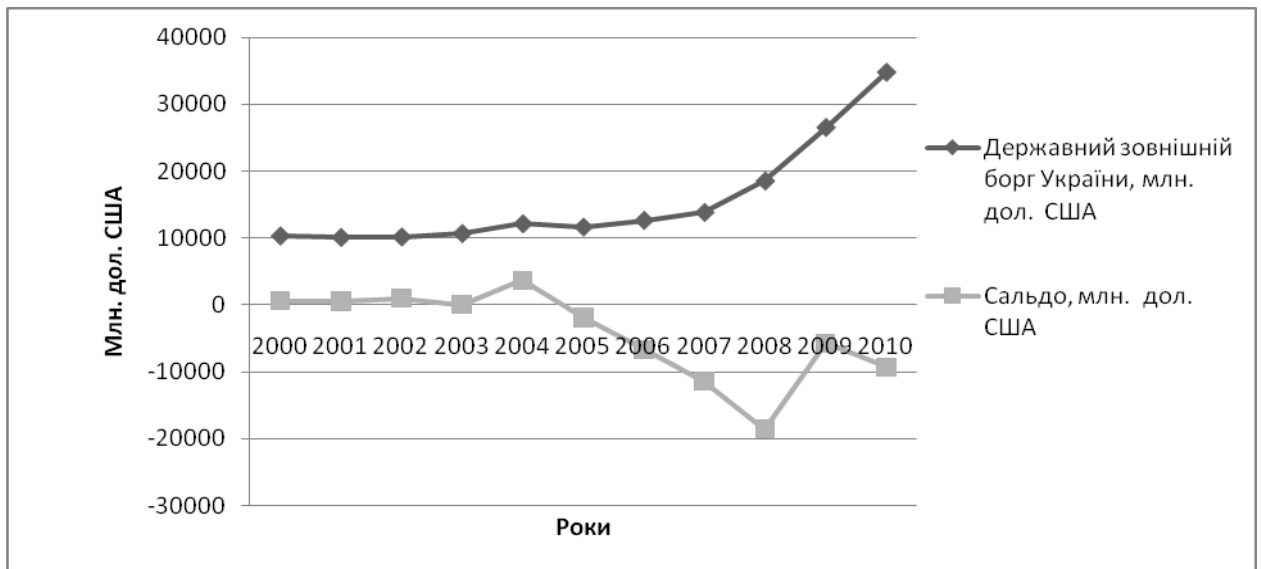

Рис. 2.16. Динаміка зовнішнього боргу та сальдо зовнішньої торгівлі України товарами за 2000–2010 рр.*

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України та Національного банку України

Зростання залежності України від імпорту товарів спричинило посилення дефіциту торговельного балансу, що фінансувався переважно за рахунок зовнішніх запозичень. Так, внаслідок значних обсягів державних запозичень, що більш ніж у п'ять разів перевищили витрати на погашення державного боргу, загальний обсяг державного та гарантованого державного боргу у 2010 р. зріс на 27,2% – до 404 млрд 301 млн грн. При цьому внутрішній борг збільшився на 40,9% – до 148 млрд 106 млн грн, зовнішній – на 20,4% – до 256 млрд 195 млн грн. порівняно із попереднім роком [139].

Серед основних чинників, що спричинили зростання зовнішнього боргу України, слід виокремити: незбалансованість державних фінансів і хронічний дефіцит поточного рахунку платіжного балансу; нестабільність

грошової одиниці; надмірна імпортна товарна і енергетична залежність; потреба в інвестиціях для розвитку вітчизняного виробництва; значний вплив капіталу з України; відсутність коштів для реалізації соціально-економічних перетворень. Саме тому розвиток імпортозамінного виробництва може стати одним з інструментів подолання надмірної зовнішньої заборгованості України.

Загалом структурна політика України є непослідовною, що характеризується відсутністю довгострокового підходу, та здійснюється за допомогою нескоординованих інструментів і механізмів. Недостатньо використовуються інструменти стимулювання інноваційних процесів, відсутні механізми залучення довгострокових інвестицій у нові технологічні виробництва, що стримує виробництво високотехнологічної імпортозамінної продукції. Державна промислова політика не спроможна подолати існуючі структурні дисбаланси промислового виробництва та експортно-імпортних потоків. В Україні не відбулося модернізації та переструктуризації виробництва, не було закладено технолого-виробничий фундамент для переходу від експортного зростання до стимулювання прискореного розвитку та розвинутого ринку. Це призвело до скорочення вітчизняного виробництва і нарощування імпорту при перших ознаках кризи. В Україні не застосовуються інструменти фіскальної політики щодо стимулювання виробництва імпортозамінної продукції.

Оцінивши застосування механізмів щодо розвитку імпортозамінного виробництва, зауважимо, що науковий інтерес представляє аналіз процесів імпортозаміщення за секторами промисловості. За статистичними даними Державної служби статистики України проаналізовано процеси імпортозаміщення на основі перерозподілу витрат валового національного продукту (ВНП) на вітчизняне виробництво і на закупівлю імпорту. Для дослідження імпортозаміщення використана степенева функція, представлена у підрозділі 2.1, і застосовані економіко-математичні моделі (виробничі функції) (дод. X).

Як свідчить аналіз отриманих результатів (зміна коефіцієнта k_2), зменшення імпорту (імпортозаміщення) доцільно здійснювати у легкій промисловості, зокрема у текстильному виробництві; у виробництві шкіри та виробів із шкіри, целюлозно-паперовому виробництві; хімічному виробництві та виробництві гумових і пластмасових виробів; виробництві інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів); у виробництві продукції паливно-енергетичного сектору (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Аналіз процесу імпортозаміщення за секторами промисловості
за видами економічної діяльності (2001–2010 рр.)***

Вид продукції	Параметри економіко-математичної моделі		Коефіцієнт зміни середнього значення обсягів вітчизняної продукції			
	a_1	a_2	k_2 ($k=1,01$, $k_1=1$)	k_2 ($k=1,01$, $k_1=0,99$)	k_2 ($k=1,02$, $k_1=1$)	k_2 ($k=1,02$, $k_1=0,99$)
1	2	3	4	5	6	7
1. Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	-0,07638	1,231	1,00812	1,007484	1,01622	1,015583
2. Легка промисловість	0,3454	1,338	1,00746	1,01008	1,01491	1,01755
3. Текстильне виробництво	0,3153	1,359	1,00735	1,00970	1,01468	1,01705
4. Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,6815	0,728	1,01376	1,02334	1,02757	1,03729
5. Обробка деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	0,6805	0,3212	1,03146	1,05366	1,06359	1,08648
6. Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	0,4184	0,825	1,01213	1,01731	1,02429	1,02953
7. Хімічна та нафтохімічна промисловість	1,122	-0,266	0,96328	0,92330	0,92826	0,88973
8. Хімічне виробництво	0,9022	0,0173	1,77565	2,99633	3,13516	5,29043
9. Виробництво гумових та пластмасових виробів	0,7873	0,1439	1,07159	1,13217	1,14753	1,21240
10. Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	0,8284	0,1115	1,09334	1,17811	1,19435	1,28695

Продовження таблиці 2.9

1	2	3	4	5	6	7
11. Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	1,644	-0,9966	0,99007	0,97379	0,98033	0,96421
12. Машинобудування	0,00765	1,053	1,00949	1,00957	1,01898	1,01906
13. Виробництво машин та устаткування	-0,1193	1,454	1,00687	1,00604	1,01371	1,01288
14. Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	1,254	-0,3179	0,96918	0,93151	0,93961	0,90309
15. Виробництво транспортних засобів	-0,5064	1,357	1,00736	1,00359	1,01470	1,01090
16. Добувна промисловість	-0,07572	1,183	1,00845	1,00780	1,01688	1,01623
17. Добування паливно-енергетичних корисних копалин	0,1275	1,192	1,00838	1,00947	1,01675	1,01785
18. Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	-0,3283	1,194	1,00837	1,00559	1,01672	1,01392

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Зазначимо, що найбільш чутливою до зменшення імпорту була хімічна промисловість. При зростанні ВНД на 1% і зменшенні імпорту на 1% коефіцієнт зміни середнього значення обсягів вітчизняної продукції (k_2) зростав від 1,776 до 2,996, а при зростанні ВНД на 2% і зменшенні імпорту на 1% коефіцієнт зростав від 3,135 до 5,290 (табл. 2.9).

Скорочення імпорту призводить до незначного зменшення обсягів вітчизняного виробництва транспортних засобів. Щодо вітчизняного виробництва електричного, електронного та оптичного обладнання слід зазначити, що його обсяги можуть скорочуватися при зменшенні обсягів імпорту. Це підтверджує той факт, що обсяги виробництва вітчизняної продукції вищеназваних товарних груп залежатимуть від обсягів імпорту, тобто при скороченні імпорту обсяги власного виробництва продукції зменшуються. Так, при зростанні ВНД на 1% та зменшенні імпорту на 1% коефіцієнт зміни середнього значення обсягів виробництва вітчизняної продукції (k_2) зменшувався від 0,969 до 0,931, а при зростанні ВНД на 2% і

зменшенні імпорту на 1% коефіцієнт зменшувався від 0,939 до 0,903. Отримані результати дослідження підтверджують, що вітчизняне виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування, транспортних засобів на сьогодні залежатиме від імпорту, зокрема комплектуючих.

Водночас доцільно визначити можливості впливу обсягів імпорту порівняно з обсягами експорту та з прямими іноземними інвестиціями на економічне зростання (ВВП). Разом з цим, в умовах дефіциту фінансових ресурсів в Україні розвиток імпортозаміщуючих секторів виробництва потребує залучення іноземних інвестицій.

З метою проведення аналізу впливу на ВВП наведених вище чинників було створено багатофакторні економіко-математичні моделі за допомогою пакета обробки статистичних даних STADIA, процедури «Множинна лінійна регресія» [140, с. 151]. Чинниками впливу визначені: x_1 – обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну, млн грн.; x_2 – обсяг імпорту, млн грн.; x_3 – обсяг експорту, млн грн., y – обсяг ВВП, млн грн.

На основі даних за період 2000–2010 рр. за рівнем ВВП, обсягів експорту, імпорту та обсягами прямих іноземних інвестицій створені лінійна і нелінійна багатофакторні моделі.

Лінійна багатофакторна модель:

$$y = -7705 + 0,2205x_1 + 1,564x_2 + 0,7565x_3, R = 0,9937 \quad (2.18)$$

Нелінійна багатофакторна модель:

$$y = 3,2479 \cdot x_1^{0,04553} \cdot x_2^{0,9895} \cdot x_3^{-0,05936}, R = 0,9973 \quad (2.19)$$

Коефіцієнти рівняння лінійної множинної регресії (2.18) відображають абсолютний розмір впливу чинників на рівень результативного показника (ВВП) і характеризують ступінь впливу кожного чинника на аналізований показник при фіксованому (середньому рівні) інших чинників, які належать до моделі. Коефіцієнти рівняння нелінійної множинної регресії (2.19) є коефіцієнтами еластичності досліджуваних показників.

Проведено оцінювання впливу досліджуваних чинників на ВВП на основі моделі:

– при фіксованих значеннях обсягів імпорту та експорту збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій на 1% приводить до зростання середнього обсягу ВВП на 0,045%;

– при фіксованих значеннях обсягів прямих іноземних інвестицій і експорту збільшення обсягів імпорту на 1% приводить до зростання обсягу ВВП на 0,99%;

– при фіксованих значеннях обсягів прямих іноземних інвестицій і обсягів імпорту збільшення обсягів експорту на 1% приводить до зменшення обсягу ВВП на 0,059%.

Отримані результати свідчать, що зміни ВВП в Україні здебільшого відбувалися під впливом імпорту, ніж експорту та залучення іноземних інвестицій.

В Україні не відпрацьовано механізм залучення іноземних інвестицій. Зокрема, взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими є складники механізму державного регулювання іноземних інвестицій і ринкові механізми саморегуляції економіки, які за допомогою політико-правових, економічних, організаційних та інформаційних заходів формують у країні інвестиційне середовище [141, с. 453]. Перешкодами для залучення іноземних інвестицій є: нестабільність економічного і політичного середовища; нечітка правова система; великий податковий тягар; низький рівень доходів громадян; відсутність виробничої інфраструктури; проблеми виходу на внутрішні та зовнішні ринки [142, с. 144]. Отже, удосконалення механізмів залучення ПІІ є важливим у розвитку виробництва замінників імпорту.

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що в Україні процеси імпортозаміщення відбуваються повільно і для їхньої активізації необхідно поглибити механізми, які були б спрямовані на стимулювання виробництва високоякісної імпортозамінної продукції.

2.4. Світовий досвід реалізації політики імпортозаміщення у трансформаційних економіках

Більшість країн світу, які на сьогодні є самозабезпеченими, а особливо країни, що розвиваються, в процесі індустріалізації застосовували політику імпортозаміщення. Країни, що розвиваються, проводили імпортозаміщення з метою зменшення економічної залежності від розвинутих країн. У післякризовий період для більшості країн СНД, для окремих країн ЄС та США, що характеризуються затяжною заборгованістю і значним дефіцитом торговельного балансу, ця проблема знову актуалізується.

У фаховій економічній літературі проблеми імпортозаміщення висвітлені в контексті вивчення досвіду країн Латинської Америки та Далекого Сходу. Цей досвід слід розглядати як з точки зору позитивних, так і негативних зрушень для економік країн, що розвиваються.

В еволюції розвитку економік нових індустріальних країн Азії та Латинської Америки виокремлено етапи, які пов'язані як із застосуванням стратегій імпортозаміщення, так і з експортною орієнтацією. Існують позитивні та негативні сторони обох стратегій, але ці стратегії не є взаємовиключними. У всіх випадках вибору моделі експортної орієнтації на зовнішні ринки динамічна і ефективна стадія імпортозаміщення є первинною, необхідною і абсолютно логічною. Стратегії імпортозаміщення і експортної орієнтації економіки можуть збалансовано поєднуватися, причому в окремі періоди пріоритети можуть надаватися як одній, так й іншій стратегії.

Країни, що розвиваються, які здійснюють імпортозаміщення за допомогою інтервенціоністської політики, як правило, в першій фазі програють, оскільки вони відмовляються від частки торговельного прибутку. У довгостроковому періоді імпортозаміщення має позитивний вплив на економічне зростання, якщо галузі промисловості, які отримували підтримку, виробляють конкурентоспроможну продукцію.

Як свідчить досвід, реалізація політики імпортозаміщення мала суттєві розбіжності між початковими цілями і фактичними результатами. Країни Південно-Східної Азії, в яких стратегія імпортозаміщення була орієнтована на зовнішній ринок, демонструють позитивні результати.

Концептуально політика імпортозаміщення може бути зовнішньоорієнтованою, яка у довгостроковому періоді сприяє експорту (країни Азії, особливо Південна Корея), або орієнтованою на внутрішній ринок без істотних зв'язків із світовими ринками (наприклад, країни Латинської Америки). Індустріалізація Південної Кореї та інших «азіатських тигрів», а також Китаю була побудована на геополітичній стратегії «концепції поясу», яку підтримували США. Ця стратегія передбачала надання стимулів для експорту товарів з азіатських країн у США. Уряди цих країн обережно поставилися до збільшення відкритості економіки. Тому на початкових етапах з метою сприяння національному виробництву, як правило, застосовували торговельні бар'єри.

Застосування політики імпортозаміщення було зумовлено насамперед потужною мотивацією урядів для отримання доволі швидких та відчутних економічних і політичних результатів. У країнах, в яких галузі отримували підтримку і мали гарантований ринок збуту та попит на заміники імпорту, запровадження політики імпортозаміщення було ефективним. Розвиток імпортозамінних виробництв зумовляв низку позитивних екстерналій: збільшення вкладень у технологічне оновлення підприємств, розбудова інфраструктури, створення робочих місць, зростання попиту на висококваліфіковані кадри, переорієнтація на виробництво товарів з високою часткою доданої вартості.

Країни Латинської Америки, незважаючи на бажання, не отримали підтримки з боку США. При проведенні імпортозаміщення вони зосереджували увагу на виробництві товарів, що забезпечували потреби внутрішніх ринків. При цьому розширення масштабів імпортозаміщуючого виробництва у майбутньому вони поклали на Латиноамериканську

асоціацію вільної торгівлі і Латиноамериканську асоціацію інтеграції, які ніколи не були повністю реалізовані.

Імпортозаміщення було більш успішним у країнах з великою кількістю населення і рівнем доходів, які відзначалися доволі високим попитом і купівельною спроможністю. Кращих результатів імпортозаміщення у процесі індустріалізації досягли країни Латинської Америки, такі як Аргентина, Бразилія, Мексика, і меншою мірою Чилі, Уругвай і Венесуела. Це пояснюється тим, що залучені інвестиції у виробництво дешевих споживчих товарів у країнах з малими споживчими ринками окупувалися, як правило, швидше порівняно з капіталомістськими секторами, такими як автомобілі і важка техніка, які залежать від споживання на великих ринках.

Країни Латинської Америки у 60–70-х рр. ХХ ст. пройшли стадію пошуку оптимальних шляхів реалізації стратегії імпортозаміщення через протекціоністську політику та безпосередню підтримку виробництв. Проте малорозвинене сільське господарство і форсована індустріалізація на тлі обмеженого за місткістю внутрішнього ринку та недостатнього обсягу національного капіталу призвели до формування малоефективних неконкурентоспроможних виробничих структур, розбалансування та стагнації національних економік. Це зумовило перехід більшості країн регіону у 1980-х рр. до ліберальної економічної політики з фактичною відмовою від цілеспрямованої промислової політики. Відбулося утвердження регіону в ролі сировинного придатку розвинутих країн світу. Спостерігалось нестійке економічне зростання: темпи ВВП провідних країн регіону за півтора десятиліття в реальному вимірі залишалися майже на рівні 1980-х р. [19].

Разом з цим, країни Південно-Східної Азії демонструють позитивні результати застосування стратегій імпортозаміщення. Саме вони стали підґрунтям економічного розвитку держав, які згодом отримали назву «азійських тигрів». Як правило, на початкових етапах розвитку з метою сприяння національному виробництву застосовувалися торговельні бар'єри, а

у Південній Кореї і Тайвані високий рівень протекціонізму зберігався до початку 1980-х рр. Стратегія країн Східної Азії полягала у зосередженні на субсидіях та інвестиціях у експортоорієнтовані галузі. Для досягнення цієї мети в 1970-х рр. Південна Корея залучила значні інвестиції у важку та хімічну промисловість [143, с. 132]. Такий акцент на експортні ринки дав їм змогу створити конкурентоспроможну промисловість.

Різний ефект стратегії зовнішньоекономічної лібералізації в країнах Південно-Східної Азії та Латинської Америки пояснюється тим, що у перших вона стала логічним продовженням ефективної промислової політики, спрямованої на створення динамічних порівняльних переваг та розвиток експортних галузей, у других – реакцією на поразку імпортозаміщення. Країни Південно-Східної Азії та Японії застосовували стратегію поступового доступу іноземних конкурентів на внутрішні ринки, диференціації протекціоністських заходів у поєднанні з активним розвитком експортних виробництв.

Світовий досвід свідчить, що успіх економічного розвитку «нових індустріальних» країн залежав від зовнішніх та внутрішніх чинників. Прорив економіки Китаю, який є одним з так званих «нових індустріальних країн» (НІК), демонструє вдале застосування політики імпортозаміщення.

Активізацію міжнародного економічного співробітництва країна починає із залучення іноземних інвестицій та стимулювання зростання зовнішньої торгівлі. При цьому країни проходять у сфері структурної перебудови своєї економіки усі ланки технологічного ланцюжка – від видобутку, переробки, експорту сировини до наукомістких товарів [93, с. 200]. Для модернізації і розвитку найбільш перспективних у плані міжнародного поділу праці секторів виробництва використовуються доходи від експорту.

У «нових індустріальних країнах» Азії експортоорієнтована політика поєднується з ефективним імпортозаміщенням, забезпечуючи економічний прогрес регіону [144, с. 276].

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна зазначити, що лідерами у реалізації політики імпортозаміщення та нарощування експортного потенціалу були країни Азії, передусім Китай, Корея, Індія. Прогнозованим наслідком такої політики стало витіснення українських виробників металургії, машинобудування з містких ринків Азії. Водночас відбувається активна експансія внутрішнього ринку України азіатськими товарами, які відзначаються більш низькою собівартістю та широким асортиментом [145, с. 110].

Досвід впровадження імпортозаміщення дав змогу виявити переваги та недоліки від реалізації протекціоністських заходів. Основні переваги імпортозаміщення такі: збільшення внутрішньої зайнятості; стійкість до глобальних економічних потрясінь (наприклад, спаду і депресії); менша кількість транспортування товарів на великі відстані (і супутніх витрат палива та викидів парникових газів).

Негативні наслідки імпортозаміщуючої індустріалізації можуть виникати в тому разі, якщо імпортозаміщуючі галузі є нерентабельними і не конкурентоздатними на міжнародному рівні, а зосередження на промисловому виробництві «розорює» місцевих товаровиробників, які виробляли традиційні товари. Реалізація протекціоністських заходів може спричинити також зростання цін на аналоги імпортової продукції, що починали випускати в середині країни з метою заміщення імпорту і нерідко погіршеної якості. Обмеження конкуренції на внутрішньому ринку може призвести до монополізації певних секторів економіки і виникнення монопольних цін на товари-замінники. Також імпортозаміщення у виробництві потребує фінансових витрат, що є надмірною обтяженістю для державного бюджету, особливо для країн, що розвиваються. Нерідко застосування протекціоністських заходів призводить до погіршення політичних і економічних відносин з основними торговельними партнерами, а також із міжнародними організаціями. Не завжди країни, що розвиваються, отримали ефект від масштабу виробництва. Це пояснюється тим, що

можливість країни отримати ефект за рахунок масштабів виробництва залежить від розміру ринку (кількість споживачів, населення) і купівельної спроможності населення. Таким чином, більш великі і розвинуті країни здобули успіх у політиці імпортозаміщення, тоді як менш розвинуті країни з низькими доходами на душу населення мали значно менше шансів [146, с. 260].

Варто зазначити, що розвинуті країни також застосовують політику імпортозаміщення. Так, у рамках такої політики уряд США здійснює три комплексні програми, орієнтовані передусім на організаційне забезпечення та стимулювання розвитку імпортозамінних виробництв:

– Програма «Розширення інформації та налагодження зв'язків» спрямована на спрощення контактів між національними виробниками та місцевими споживачами, сприяння пошуку аналогів імпортової продукції, які виробляються всередині країни, проведення виставок, торгових форумів, презентацій тощо;

– Програма «Купуй місцеве» спрямована на заохочення національних компаній і споживачів до придбання товарів місцевого виробництва, а також на пріоритетні державні закупівлі товарів національного виробництва, для чого, поряд з іншим, передбачаються рекламні заходи, здійснюються заохочення для утворення місцевих бізнес-об'єднань;

– Програма «Промислове таргетування» передбачає визначення компаній, на які покладатимуться завдання імпортозаміщення, здійснення економічного аналізу та кількісного оцінювання перспектив імпортозаміщення, ресурсного забезпечення цього процесу. Очікується, що ці компанії отримають стимули за рахунок додаткового інформаційного забезпечення та зменшення економічної невизначеності [147, с. 190].

Імпортозамінне виробництво в США було зосереджене на розвитку базових секторів промисловості (машинобудування, електроніка). На теперішній час США в умовах значного дефіциту зовнішньоторговельного балансу, який у 2010 р. становив 500 млрд дол., захищає свій внутрішній

ринок, зокрема від китайського імпорту, застосовуючи протекціоністські заходи [148]. В країнах Балтії, згідно з даними Євростату, внаслідок зростання імпорту товарів спостерігається зростання від'ємного сальдо торговельного балансу [149]. Останнім часом у США, в країнах ЄС для захисту внутрішнього ринку застосовуються технічні, санітарні та фітосанітарні заходи. Так, у Польщі, яка перейшла на більш високі стандарти і норми ЄС, вимога щодо обов'язкового отримання сертифіката, який підтверджує якість імпортованих товарів, стає непоборним бар'єром для імпорту промислових товарів з багатьох країн, у тому числі з країн СНД [150]. Для більшості розвинутих країн властиві складні системи регулювання захисту здоров'я та безпеки споживачів, зокрема, продовольства та фармацевтичних товарів. У Китаї також застосовуються фітосанітарні і санітарні норми, багаточисленні стандарти безпеки, процедури оцінювання відповідності.

Досвід застосування політики імпортозаміщення свідчить, що в країнах ЦСЄ та СНД переважає комбіноване імпортозаміщення. Так, у країнах ЦСЄ для забезпечення зростання виробництва продукції сільського господарства застосовується імпортний протекціонізм, як і в інших країнах ЄС. Як інструменти захисту переважають нетарифні обмеження, дозволені СОТ. В країнах СНД здебільшого застосовується модель комбінованого імпортозаміщення. Протекціоністська політика спрямована на захист виробників від іноземної конкуренції та самозабезпечення. Захист внутрішнього ринку здійснюється за рахунок митного тарифу, введення квот, ветеринарних, фітосанітарних обмежень.

На сьогодні зацікавлює досвід імпортозаміщення в Росії, Білорусі та Казахстані, які є не лише основними торговельними партнерами України, а й також першими серед країн СНД, що почали здійснювати політику імпортозаміщення. Особливо важливим є досвід Білорусі, яка має певні схожі риси щодо економічного стану. По-перше, це аграрно-промислова країна, по-друге, практично нетто-імпортер енергоносіїв, по-третє, як і Україна,

протягом кількох років має сталий дефіцит сальдо торгівлі товарами, наближену структуру секторів виробництва.

В Білорусі, починаючи з 2000 р., протягом двох п'ятирічок було прийнято дві цільові Державні програми імпортозаміщення. Впровадження політики імпортозаміщення спричинено зростаючою імпортозалежністю країни. Починаючи з 2005 р. у Білорусі спостерігається стала тенденція до посилення дефіциту зовнішньої торгівлі. Відношення імпорту проміжних товарів до експорту свідчить про високу імпортоємність експорту. Динаміка цього показника у 2005–2010 рр. представлена на рис. 2.17 і відображає стійку тенденцію до щорічного його зростання. При цьому існує зворотня залежність між показником, що розглядається, і відношенням сальдо зовнішньої торгівлі товарами до ВВП.

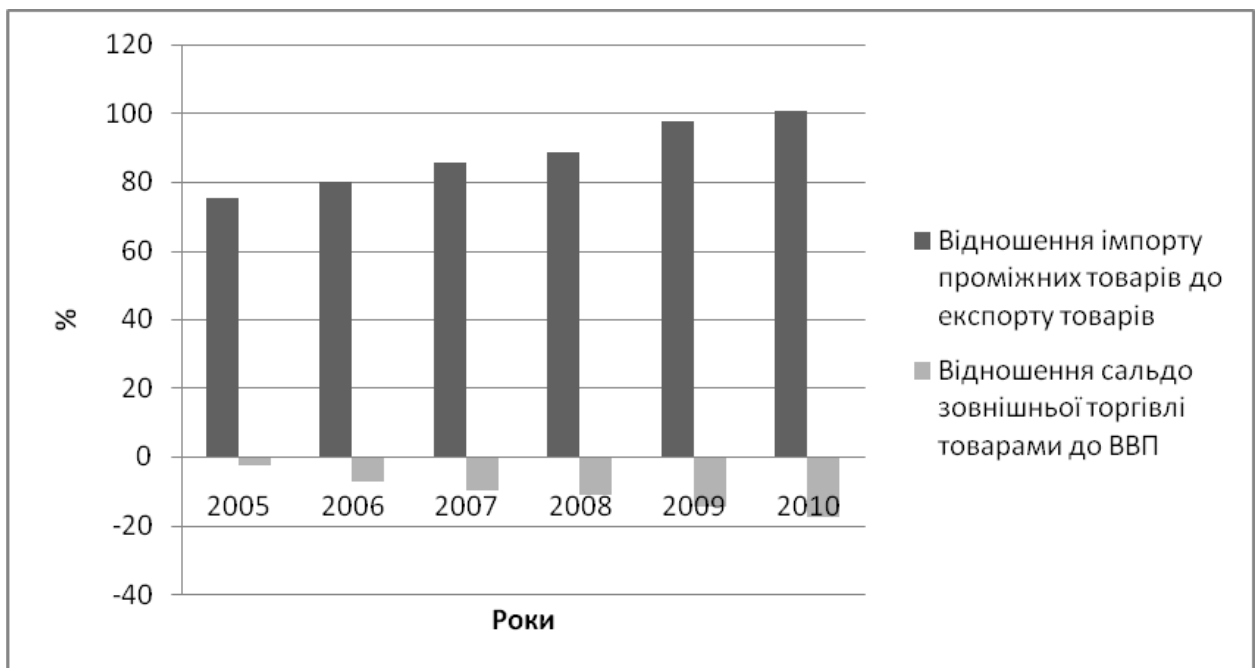

Рис. 2.17. Відношення імпорту проміжних товарів до експорту товарів і відношення сальдо зовнішньої торгівлі Білорусі до ВВП у 2005–2010 рр., %*

* [151, с. 27]

Аналіз білоруського експорту та імпорту щодо інвестиційних, проміжних і споживчих товарів, частка яких у загальному обсязі імпорту в 2010 р. становила відповідно 10%, 72,9% і 16,1%, підтверджує, що в погіршенні зовнішньоторговельного сальдо визначальним чинником є негативна динаміка за проміжними товарами; від'ємне сальдо за цією товарною групою зросло з 1088,2 млн дол. США у 2005 р. до 9024,1 млн дол. (рис. 2.18) [151, с. 28].

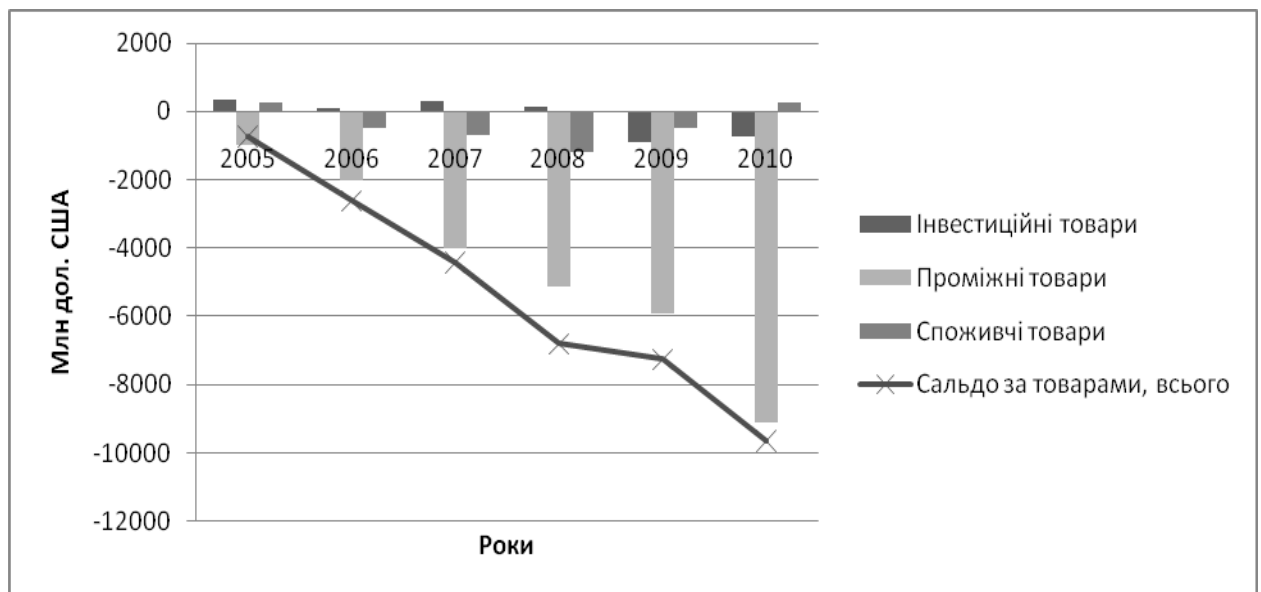

Рис. 2.18. Сальдо зовнішньої торгівлі Білорусі за групами інвестиційних, проміжних і споживчих товарів у 2005–2010 рр.*

* [151, с. 28]

Для розвитку імпортозамінного виробництва в Білорусі застосовуються фіскальні механізми, які спрямовані на підтримку і стимулювання важливих напрямів імпортозаміщення, селективний захист і підтримку вітчизняних товаровиробників на внутрішньому і зовнішніх ринках. Підтримка реального сектору економіки здійснюється шляхом податкових пільг, надання бюджетних позик. Грошово-кредитні інструменти передбачають застосування системи пільгового кредитування для пріоритетних імпортозамінних виробництв та надання урядом гарантій.

Державна Програма імпортозаміщення на 2006–2010 рр. розроблена з метою забезпечення стабільного розвитку вітчизняної економіки і насичення

внутрішнього попиту конкурентоспроможними товарами власного виробництва.

Виконання Програми імпортозаміщення передбачало два етапи:

- перший – розвиток випуску імпортозамінної продукції для потреб внутрішнього ринку країни;
- другий – підвищення її конкурентоспроможності з подальшим просуванням на зовнішні ринки [152].

Для досягнення визначеної мети планувалося підвищити технічний рівень виробництв, які виробляють високотехнологічну продукцію. Селективну інвестиційну підтримку отримали підприємства, які виробляли високотехнологічну продукцію, що користувалася попитом на внутрішньому ринку. Передбачено також використання інноваційних фондів згідно з Постановою Ради Міністрів Білорусі «Про затвердження Положення про порядок зачислення, направлення і цілі використання інноваційних фондів» № 493 від 14 травня 2005 р. [153]. Використання засобів інноваційних фондів здійснюється для фінансування важливих інвестиційних проектів, розробки науково-технічної продукції та створення на її основі нових і високотехнологічних виробництв експортоорієнтованої та імпортоорієнтованої спрямованості. Серед пріоритетів програми – імпортозаміщення попиту (стимулювання споживання вітчизняної продукції). Велике значення надається зниженню імпортової складової у виробництві вітчизняними виробниками конкурентоспроможної продукції. Зокрема, в 2010 р. на одиницю вартості виробленої продукції припадало 0,477–0,437 одиниці імпорту (на противагу 0,595 у 2005 р.) [154].

У державній програмі пріоритетними було визначено проекти реального сектору економіки: машинобудування та металообробки, нафтохімічної промисловості, агропромислового комплексу, фармацевтичної та будівельної галузей. Передбачалося, що в результаті реалізації заходів щодо захисту внутрішнього ринку зменшиться

залежність економіки країни від імпорту товарів, що забезпечить підвищення економічної безпеки країни.

Державна програма базується на таких принципах:

- поглибленого імпортозаміщення, що передбачає збереження базового підходу до розвитку відкритої економіки – імпортувати продукт, який країна не здатна ефективно виробляти;
- конкурентоспроможного імпортозаміщення, що передбачає попереднє оцінювання імпортозаміщуючого виробництва (за ціною і якістю, насиченням внутрішнього ринку та експортним потенціалом);
- системного імпортозаміщення, що передбачає комплексний розвиток імпортозаміщення в галузях, регіонах, організаціях через відповідно взаємопов'язані імпортозаміщуючі програми та бізнес-плани розвитку організацій, створення в перспективі міжгалузевих і галузевих корпоративних структур, які на пайовій основі будуть фінансувати проекти імпортозаміщення виробництва [155].

У Білорусі створено комплексну багаторівневу систему імпортозаміщення: на республіканському рівні – реалізація Державної програми імпортозаміщення; на рівні галузей і регіонів – відповідно галузеві та регіональні програми імпортозаміщення, які реалізуються через імпортозаміщуючі проекти.

Реалізація Програми імпортозаміщення у 2006–2010 рр. дозволила Білорусі заощадити 2 млрд дол. Серед 468 проектів, що реалізовувалися у 2010 р., 217 були галузевими програмами, 152 – регіональними, 99 здійснювалися в рамках державної програми імпортозаміщення [144, с. 275]. За рахунок поставок імпортозамінної продукції на внутрішній ринок умовна сума валютних коштів становила 815 млн дол. [144, с. 275].

Імпортозаміщуюча стратегія в паливно-енергетичному комплексі здійснюється відповідно до Концепції енергетичної безпеки і підвищення енергетичної незалежності Білорусі. Імпортозаміщення реалізується за

рахунок введення нових генеруючих потужностей і застосування альтернативних джерел енергії.

Розроблена також програма імпортозаміщення у харчовій промисловості. За рахунок розвитку імпортозаміщення у харчовій промисловості передбачено до 2015 р. наблизити споживання основних видів продукції населенням Білорусі до раціональних норм.

Імпортозаміщуюча стратегія розроблена для: продукції харчової промисловості; продукції целюлозно-паперової промисловості; товарів легкої промисловості, в тому числі із шкіри; продукції хімії, зокрема мінеральних добрив.

Таким чином, Білорусь здійснює широкомасштабне імпортозаміщення, що дасть можливість зменшити залежність економіки країни від імпорту товарів.

Росія як основний торговельний партнер України протягом останніх десяти років проводить політику імпортозаміщення у багатьох секторах виробництва. В Росії, починаючи з 2000 р., посилилась залежність від імпорту товарів, зокрема: продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини; продукції хімічної промисловості, каучуку; шкіряної сировини, хутровини і вироби з них; текстилю, текстильних виробів і взуття; машин, устаткування і транспортних засобів (табл. 2.10).

На сьогодні програми імпортозаміщення реалізуються в авіаційній, хімічній, автомобілебудівній промисловості. Уряд Росії у 2010 р. оприлюднив плани щодо мінімізації імпорту з України. Розроблено програму імпортозаміщення у галузі авіабудування згідно з російсько-українською домовленістю. Для її реалізації планується створити спільний україно-російський інвестиційний банк, спільні лізингові компанії, узгодити перелік агрегатів, що переміщаються через кордон, спростити систему комплектування літаків і двигунів до них. Для цього планується визначити єдине вікно та встановити єдине мито.

Таблиця 2.10

Сальдо зовнішньої торгівлі Росії за основними товарними групами за 2000–2011 рр., млн дол.*

Товарні групи	Роки											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Всього	69213	58086	60535	76309	106031	142765	163437	152182	200480	134319	167599	210727
Продовольчі товари і сільськогосподарська сировина (крім текстильної)	-5761	-7318	-7579	-8632	-10562	-12938	-16126	-18536	-25911	-20048	-27117	-30512
Мінеральні продукти	53351	52953	57178	74441	101915	153338	195331	223755	318035	199329	266926	356488
Продукція хімічної промисловості, каучук	1312	-151	-339	-457	48	-1908	-5030	-6728	-4975	-9164	-12040	-14461
Шкіряна сировина, хутровина і вироби з них	144	8	59	106	107	55	-67	-360	-684	-529	-937	-1130
Деревина і целюлозно-паперові вироби	3167	2740	2984	3178	4148	5015	5571	6954	5056	3333	3965	3980
Текстиль, текстильні вироби і взуття	-1174	-1499	-1552	-1833	-2146	-2654	-4527	-7679	-10788	-8828	-13407	-15867
Метали, дорогоцінне каміння і вироби з них	19546	15684	16948	19523	30703	32940	38294	39581	42414	27221	33758	35640
Машини, устаткування і транспортні засоби	-1578	-3761	-6665	-9438	-17003	-29931	-48269	-82072	-117995	-54790	-79241	-123364
Інші товари	209	-570	-498	-580	-1178	-1152	-1739	-2732	-4669	-2203	-4307	-6094

*Розраховано автором на основі даних Федеральної служби державної статистики Російської Федерації

Активна політика імпортозаміщення здійснюється в продовольчому секторі. Це пов'язано з тим, що за останні роки суттєво збільшився імпорт продовольчих товарів, особливо агропромислового комплексу. Так, імпортозалежність за останні два роки м'яса та м'ясопродуктів зростає майже на 40,0%, а молока і молокопродуктів – на 30,0% порівняно із попередніми десятима роками [156].

У Росії реалізуються регіональні програми імпортозаміщення. Так, у Тюменській області почала впроваджуватися програма імпортозаміщення, метою якої є зростання продукції підприємств регіону у виробничих процесах компанії «ЛУКОЙЛ». Компанія почала активно співпрацювати з російськими виробниками. Закуповується продукція переважно вітчизняних підприємств, а частка імпортової продукції за останні роки не перевищує 3,5% [157]. Це призводить до заміщення імпорту продукцією власного виробництва.

Проекти імпортозаміщення здійснюють також під егідою «Газпрому» вітчизняні підприємства газопромислового, бурильного, нафтохімічного та електроустаткування, з виробництва фонтанної апаратури, хімічних матеріалів і електродів. Крім того, робота зі створення нових видів устаткування проводиться з «РОСНАНО», «Росатом» і «Ростехнологією». В кінці 2011 р. Газпром розпочав програму імпортозаміщення видобутку газу в Охотському морі і нафти в Печерському шлейфі [158].

В результаті реалізації Газпромом програми імпортозаміщення в Росії створюються нові виробництва, які дають змогу забезпечити нафтогазову галузь матеріалами і устаткуванням, що раніше імпортувалися. Так, у металургійній промисловості за минуле десятиліття сформована повноцінна трубна промисловість, яка продовжує інтенсивно розвивається. Нарощується виробництво замінників імпорту в секторі трубопровідної арматури і запчастин. Такі самі процеси спостерігаються у сфері виробництва газоперекачувальних агрегатів і комплектуючих до них.

У Росії розвивається імпортозамінне виробництво в автомобільній промисловості. Підтримка внутрішнього виробництва в автомобільній промисловості привела до того, що виробництво легкових автомобілів перевищило докризовий рівень. При цьому імпорт автомобілів у 2010 р. досяг лише 50% від того обсягу, який був у період загострення кризи. У вартісному виразі розвиток автомобільної промисловості зумовив вменшення обсягів імпорту приблизно на 20 млрд дол. на рік [159]. Варто зазначити, що на даний час у Росії в рамках підготовки документів щодо Економічного єдиного Простору (ЕЄП) розробляється угода про обмеження застосування субсидій у промисловості. Згідно з угодою після закінчення перехідного періоду буде відмінено субсидування підтримки експорту та імпортозаміщення. Це стосується субсидування автомобільної промисловості та лізингу сільськогосподарської техніки. Надання специфічних субсидій окремим підприємствам буде здійснюватися згідно з рішеннями національних урядів до 2017 р., а потім можливості щодо їхнього застосування визначатиме Митний союз. Субсидії, які не впливають на торгівлю, можна буде застосовувати без обмежень. До них належать: горизонтальні субсидії, які надаються всім економічним операторам; субсидії малому і середньому бізнесу, науково-конструкторським організаціям. Певні обмеження планується ввести відносно субсидування аграрного сектору. Зокрема, державна підтримка сільгосппродукції не має перевищувати 10% від загального валового продукту у сільському господарстві [160, с. 182].

Аналогічна тенденція щодо скорочення імпорту спостерігається і в аграрному секторі. Стале скорочення імпорту товарів за останні роки в Росії зумовило позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу. Як вважають фахівці лабораторії досліджень проблем інфляції та економічного зростання, уповільнення темпів імпорту є результатом економічної політики держави щодо підтримки внутрішнього виробника та імпортозаміщення [161, с. 30].

Таким чином, можна очікувати, що розвиток імпортозаміщення в Росії дасть можливість скоротити імпорт, зокрема з країн СНД.

У Казахстані державна Програма імпортозаміщення була прийнята на початку 2000-х рр. У країні імпортозаміщення здійснюється у традиційних сферах виробництва, які здатні конкурувати з імпортом на внутрішньому ринку. До них належить передусім виробництво в переробній промисловості. Однією із перспективних сфер імпортозаміщення для країни є нафтогазова промисловість, яка постачає обладнання для видобутку газу та нафти. У зв'язку з цим уряд Казахстану у 2002 р. затвердив Програму імпортозаміщення для Карачанакського проекту. Ця програма, як вважає уряд, буде використовуватися як еталон моделі для нафтогазової промисловості. Основним аспектом програми є ініціатива щодо підтримки постачальників. Більш ніж з 400 казахськими компаніями були укладені контракти на постачання товарів і послуг для цього проекту. Передбачається, що до кінця завершення цього проекту загальна сума надходжень від казахських компаній становитиме 1,3 млрд дол. [162].

Після тривалого застою великі заводи, які раніше виробляли продукцію для оборонного комплексу, переорієнтували виробництво на потреби нафтогазової галузі. Так, заводи «Металіст», «Зеніт» виготовляють труби для нафтових компаній, які займаються видобутком газу і нафти на заході Казахстану. Отже, розвиток імпортозамінного виробництва орієнтується на потреби не лише внутрішнього ринку, а й на розвиток нафтогазового експортоорієнтованого сектору виробництва.

У Молдові у 2011 р. уряд приступив до розробки програми імпортозаміщення, яка передбачає насамперед забезпечення внутрішнього ринку м'ясною і молочною продукцією. Одночасно розробляється законодавча база для забезпечення імпортозамінного виробництва.

Економічна стратегія Таджикистану на сучасному етапі спрямована на забезпечення внутрішнього ринку товарами власного виробництва на основі залучення вітчизняного та іноземного капіталу. Загалом за останні п'ять років товарообіг країни збільшився на 60%, з них частка експорту становить 35%, а імпорту – 65% [163, с. 112]. Торговельний баланс країни протягом

тривалого періоду був від'ємним, що свідчить про її низький виробничий потенціал. Виробництво промислової продукції у 2009 р. становило 74% від рівня 1990 р. здебільшого за рахунок секторів електроенергії, машинобудування, кольорової промисловості, скляної, легкої та харчової промисловості. Інші сектори промисловості до цього часу перебувають у структурній кризі. В Таджикистані ефективно реалізується політика імпортозаміщення в переробній промисловості. Імпортозамінне виробництво здійснюється на основі переробки базальтових порід і виробництва базальтопластикового волокна, які є альтернативою чорним і кольоровим металам. Виробництво базальтопластикових труб є технологічно новим виробництвом композиційних матеріалів. Організація в Таджикистані базальтопластикових труб і базальтового волокна дасть можливість країні вийти на зовнішній ринок Центральної Азії. Потенціал імпортозаміщення має хімічна промисловість, зокрема, виробництво синтетичних волокон та ниток, товарів побутової хімії тощо. Перспективи імпортозаміщення існують для легкої промисловості. Враховуючи, що в країні вирощуються високоякісні сорти бавовни, об'єктами імпортозаміщення текстильної промисловості можуть стати вовнопаперові нитки, килими, а також якісний та недорогий одяг. Імпортозаміщення харчових продуктів можуть забезпечити всі харчові продукти рослинного походження і готові харчові продукти. Таким чином, розвиток імпортозамінного виробництва в країнах СНД дасть можливість забезпечити економічну безпеку.

В Україні нещодавно почали здійснювати розвиток імпортозамінного виробництва. У Національній стратегії розвитку України до 2015 р. передбачено реструктуризацію імпорту за рахунок його концентрації на товарах і послугах, які втілюють передові світові технології, – із відповідним відносним зменшенням імпорту стандартизованих видів товарів і послуг, які країна здатна самостійно виробляти на належному рівні ефективності [164]. Питання розвитку імпортозаміщення у цій стратегії розглянуто узагальнено, не враховуючи особливості та умови виробництва

імпортозамінної продукції. У вересні 2011 р. уряд України затвердив Державну програму розвитку внутрішнього виробництва, в якій передбачено розвиток експорту та імпортозамінних виробництв [51]. Надалі необхідно розробляти державні програми на галузевому і регіональному рівнях (по окремих регіонах вже розроблено). Для нарощування імпортозамінного виробництва потрібно створити в регіоні умови для випуску конкурентоздатної продукції, яка б користувалася попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Регіональні програми імпортозаміщення мають враховувати ресурсний і виробничий потенціал. З цією метою потрібно запровадити за участю профільних і галузевих асоціацій моніторинг місткості стратегічно важливих ринків, у тому числі на регіональному рівні, з метою виявлення тенденцій посилення імпортозалежності та прийняття попереджувальних заходів у разі досягнення критичного рівня імпорту. Критичну межу імпортозалежності важливих промислових ринків доцільно встановити на рівні 65% [145, с. 116]. Реалізація політики дасть змогу зменшити залежність від конкуруючого імпорту і сприяти подоланню структурних дисбалансів у виробництві.

Варто зазначити, що завдання структурної перебудови національної економіки в рамках реалізації довгострокової стратегії знайшли своє відображення в Посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір, Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002–2011 роки» [165]. Стратегічні орієнтири структурної корекції національної економіки були визначені Указом Президента України «Про стратегію економічного і соціального розвитку України на 2004–2015 роки» [166]. Однак ці документи не знайшли подальшого закріплення в законодавчо-нормативних актах, не було розроблено програми структурної перебудови економіки. Позитивний вплив на розвиток законодавчого забезпечення структурної перебудови економіки можна очікувати від системи заходів, спрямованих на

удосконалення інституційної основи інвестиційної та інноваційної діяльності України, зокрема, розроблення Концепції розвитку промисловості в Україні на період до 2017 р., законодавчого визначення такої форми спільної діяльності суб'єктів господарювання, як кластери, підготовки правової бази для створення і функціонування промислових парків, впорядкування процесів досудового вирішення спорів з інвесторами [64, с. 64].

Враховуючи вищенаведене, слід констатувати, що для зменшення залежності від імпорту промислової продукції країни, що розвиваються, в процесі індустріалізації впроваджували політику імпортозаміщення, яка не завжди була ефективною. На сучасному етапі здійснюють політику імпортозаміщення Росія, Білорусь та Казахстан, які є основними торговельними партнерами України. Це певною мірою має спонукати Україну до активізації процесів імпортозаміщення. Розвиток імпортозаміщення дасть можливість зменшити товарну імпортозалежність країни.

Висновки до розділу 2

На основі проведених досліджень щодо методології та тенденцій розвитку імпортозаміщення зроблено такі висновки:

1. Поглиблено методологічні та методичні засади імпортозаміщення в системі структурних зрушень економіки. Обґрунтовано вплив процесів імпортозаміщення на структуру виробництва і зовнішньої торгівлі та визначено критерії щодо необхідності розвитку імпортозамінного виробництва. Виявлено економічні ефекти, що виникають у результаті заміщення імпорту. Застосовані нові підходи щодо оцінювання залежності країни за товарними групами та рівня відкритості за секторами економіки. На основі причинно-наслідкового зв'язку встановлено вплив зовнішньоекономічної

політики на процеси заміщення імпорту. Запропоновано алгоритм реалізації політики імпортозаміщення.

2. Встановлена стала тенденція до зростання дефіциту зовнішньої торгівлі, що обґрунтовує доцільність розвитку імпортозаміщення. Визначено імпортозалежність України за товарними групами протягом 2004–2010 рр. Висока імпортозалежність країни наявна за продукцією добувної, паливно-енергетичної промисловості – 71,0–74,7%; легкої – 55,7–66,7%; хімічної промисловості – 63,1–72,3%, машинобудування – 45,7–46,4%, а також – за продукцією АПК (м'ясо свинини – 52,8–63,3%, плоди та ягоди – 36,6–51,3%).

3. Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі показав диспропорції в експортно-імпортних потоках. У товарній структурі імпорту переважає частка товарів кінцевого споживання і товарів з високою доданою вартістю, що посилює дефіцит зовнішньоторговельного балансу України. Зміна географічної структури зовнішньої торгівлі визначалася переважно динамікою торгівлі з країнами ЄС, СНД та країнами Південно-Східної Азії. Протягом 2004–2010 рр. у товарній структурі імпорту відбулися певні зміни. Основними імпортними товарними групами залишаються енергоносії (34,8–37,4%), продукція машинобудування, в тому числі приладобудування та транспортні засоби (в межах 20,9–26,6%). Значно зросла частка імпорту продукції тваринництва та рослинництва – майже у два рази, а продуктів харчування – у півтора.

4. Виявлені структурні дисбаланси за секторами промисловості та у сільському господарстві. У промисловості дві третини від загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукцію проміжного споживання. Сировинний ухил виробничої структури спрямований переважно на потреби експорту, робить промисловість і економіку загалом залежною від кон'юнктури зовнішнього ринку, стримує розвиток внутрішнього ринку. За останні роки не відбулося значних змін у структурі промисловості.

Найбільшу частку у структурі промисловості протягом 2001–2010 рр. становила продукція металургійної промисловості – 18,0–18,8%, машинобудування – 10,2–10,9%, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 16,6–18,0%, найменшу частку – продукція текстильної промисловості – 0,6–1,0%. Структурні дисбаланси виявлено у сільськогосподарському секторі між виробництвом і реалізацією продукції, між сировинним спрямуванням експорту та імпортом готової продукції. Визначено, що темпи зростання експорту та імпорту перевищували зростання ВВП й основних секторів виробництва (продукції промисловості і сільського господарства), що формують вітчизняний експортний потенціал. Це суттєво збільшило потреби в імпорті та спричинило зростання імпортозалежності України.

5. Проведений аналіз свідчить, що в Україні процеси імпортозаміщення відбуваються повільно і механізми стимулювання імпортозамінного виробництва не відпрацьовані. Інструменти грошово-кредитної політики не сприятимуть імпортозамінному виробництву. Вступ України у СОТ обмежив застосування інструментів торговельної політики і можливості захисту вітчизняного виробника. Для України характерний не високий рівень захисту внутрішнього ринку, зокрема аграрного. «Зв'язані» тарифи на продукцію сільського господарства перебувають на рівні 11,1%, тоді як у країнах ЄС цей показник дорівнює 15,5%. Це спричиняє зростання імпорту сільськогосподарської продукції. Державна промислова політика є неефективною, що призвело до деформованої структури вітчизняного виробництва.

6. Аналіз світового досвіду свідчить, що в процесі індустріалізації країни, що розвиваються, здійснювали різні стратегії імпортозаміщення. Країни Латинської Америки застосовували політику імпортозаміщення з орієнтацією на внутрішній ринок, країни Азії, особливо Південна Корея, – на зовнішній. На даний час політика імпортозаміщення потребує нових підходів, в яких були б враховані сучасні економічні реалії, зокрема,

відкритість національних економік, лібералізацію зовнішньоторговельних відносин. В умовах наслідків світової фінансово-економічної кризи захист внутрішнього ринку здійснюють розвинуті країни, застосовуючи нетарифні методи регулювання, що дозволені СОТ. Активну політику імпортозаміщення впроваджує Білорусь, Казахстан, Росія, що дає можливість певною мірою застосовувати їхній досвід.

Основні положення розділу 2 висвітлено у [105; 111; 112; 143].

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПЦІЯ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ СТРУКТУРНИХ ДИСБАЛАНСІВ У ВИРОБНИЦТВІ ТА ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

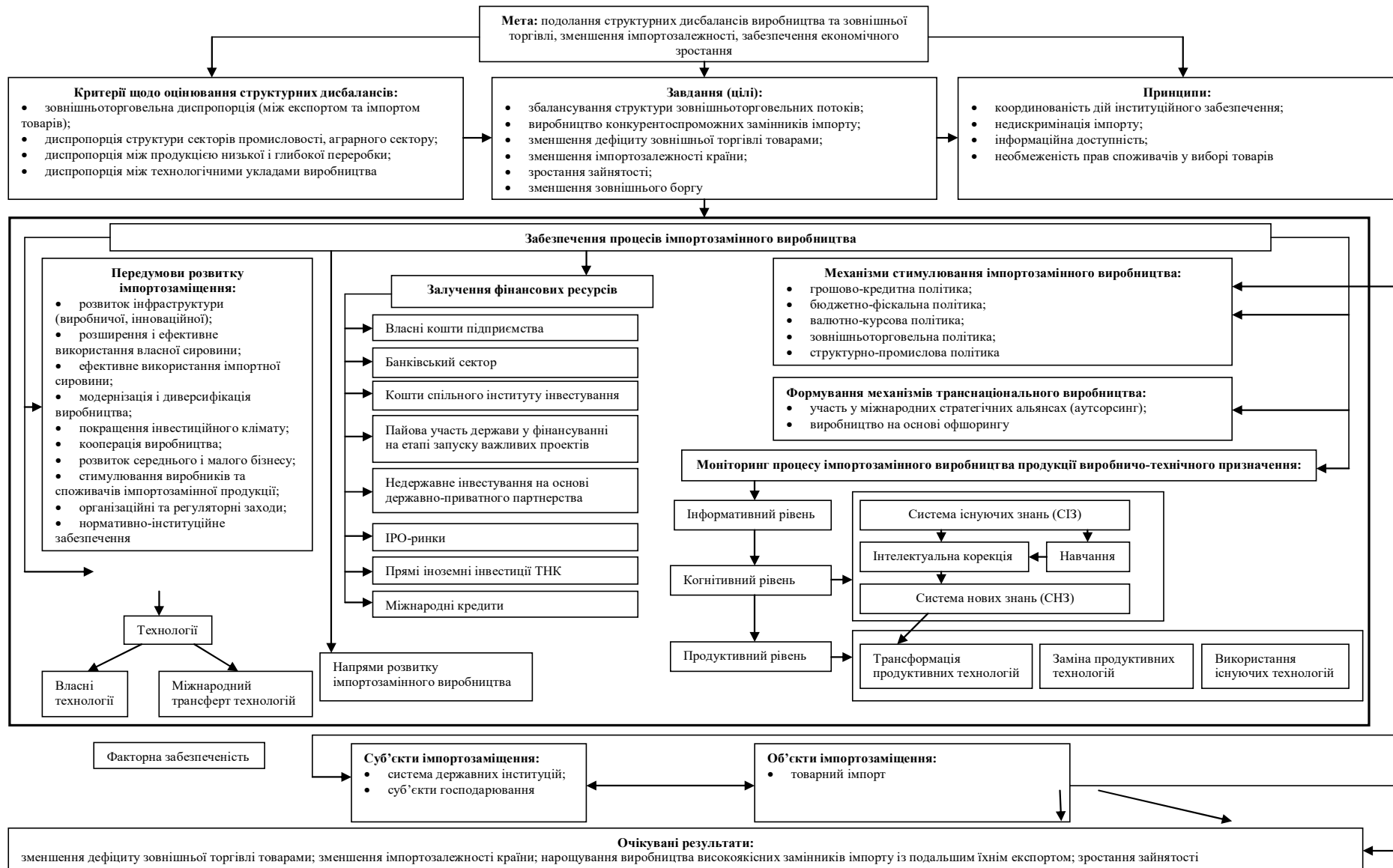
3.1 Концептуальна модель імпортозаміщення в процесі структурних зрушень виробництва та зовнішньої торгівлі України

Поглиблення структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі, що характеризується зростанням імпорту товарів, посилює імпортозалежність України, потребує розробки концепції імпортозаміщення. Запропонована концепція імпортозаміщення охоплює концептуальну модель та перспективні напрями розвитку імпортозамінного виробництва. Реалізація концепції сприятиме подоланню структурних дисбалансів у виробництві і зовнішній торгівлі та імпортозалежності країни.

Розвиток імпортозаміщення в Україні потребує формування необхідних умов, які б враховували ресурсні та виробничі можливості країни.

Розроблена нами концептуальна модель імпортозаміщення є цілісною системою взаємопов'язаних елементів, які передбачають забезпечення імпортозамінного виробництва, зокрема, виробничими і фінансовими ресурсами, виробничою та інноваційною інфраструктурою; створення сприятливого інвестиційного клімату, посилення коопераційних зв'язків та розвитку середнього і малого бізнесу, механізмів стимулювання імпортозамінного виробництва, партнерських відносин між державою і бізнесом (у тому числі в інвестиційно-інноваційній сфері), забезпечення нормативно-законодавчої бази, розвитку сучасних форм міжнародного співробітництва (рис. 3.1).

Важливою складовою концептуальної моделі є створення передумов розвитку імпортозаміщення.

Факторна забезпеченість

Суб'єкти імпортозаміщення:

- система державних інституцій;
- суб'єкти господарювання

Об'єкти імпортозаміщення:

- товарний імпорту

Рис. 3.1. Концептуальна модель імпортозаміщення*

*Розроблено автором.

Для розвитку імпортозаміщення при високих енерговитратах вітчизняного виробництва і доволі значній залежності від імпорту енергоносіїв є необхідним застосування сучасних енергозберігаючих технологій.

Ефективне використання власної та імпортової сировини, зокрема енергоносіїв, зменшить залежність України від критичного імпорту. Особливо це стосується імпорту енергоносіїв з Росії (залежність України від імпорту енергоносіїв – 43% від загальних потреб) [167, с. 54]. Енергоємність ВВП в Україні у 2–3 рази перевищує середній рівень енергоємності розвинутих країн. За енергетичним балансом Міжнародної енергетичної асоціації на 100 дол. Україна витрачає 500 кг первинних енергоносіїв нафтового еквіваленту при світовому показнику 210 кг, що вище, ніж у Росії (490 кг), ЄС (160 кг), Китаї (23 кг) [168].

Високий ступінь енерговитратності значною мірою впливає на цінову конкурентоспроможність продукції. В цих умовах впровадження енергозберігаючих технологій та енергопереозброєння підприємств сприятиме виробництву конкурентоспроможних замінників імпорту.

Серед економічних механізмів, які сприяють розвитку ресурсозбереження, слід вказати застосування податкових, фінансово-кредитних, інноваційних та інвестиційних пільг для підприємств-виконавців ресурсозберігаючих проектів на виробництві, фірм, що надають послуги з ресурсозбереження, виробників ресурсозберігаючих продукції та технології, у тому числі інноваційних [169, с. 34].

В Україні до цього часу ще не сформовані органи державного управління у сфері енергоефективності. Тому доцільно створити структуру, що координує інтегральну політику з урегулювання взаємопов'язаних проблем економічного, енергетичного та екологічного характеру. Зважаючи на звужені функціональні повноваження Національного агентства України з питань забезпечення ефективного використання енергоресурсів, така структура має стати основною компонентою вітчизняного держрегулювання з питань енергоефективності [170, с. 38]. Політика імпортозаміщення у сфері

енергозбереження має отримати належну законодавчо-правову базу. Вирішенню цих питань у правовому полі сприятиме розгляд Верховною Радою України відповідних законопроектів, насамперед «Про забезпечення ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів», «Про енергетичний аудит» [171; 172].

Раціональне використання сировини стосується багатьох виробничих секторів: добувної, харчової, легкої та деревообробної промисловості.

Зазначимо, зростання імпорту сировини України спричинено значною мірою застосуванням зовнішнього толінгу, який використовується в металургійній, нафтопереробній, харчовій, легкій та хімічній промисловості. Регулювання давальницькою сировиною здійснюється відповідно до Закону України «Про операції з давальницькою сировиною» [173]. При застосуванні толінгових схем виробництва існують численні порушення, пов'язані з недосконалістю законодавства в Україні щодо регулювання операцій з давальницькою сировиною. Так, стягнення імпортного мита і ПДВ при ввезенні давальницької сировини відкладається або в разі подальшого експорту готової продукції не застосовується [174, с. 48].

Враховуючи ресурсні можливості України, виокремлено сектори промисловості за ознаками використання власних ресурсів, поступового скорочення імпорту сировини та раціонального використання критичного імпорту (рис. 3.2).

Поступове скорочення іноземної сировини можливе насамперед у легкій (виробництво тканин) та харчовій промисловості. Щодо інших секторів економіки, таких як хімічна, нафтопереробна, металургійна, виробництво яких пов'язано значною мірою із застосуванням критичного імпорту (енергоносіїв), імпортозаміщення слід орієнтувати у напрямі раціонального та ефективного використання імпорту. Крім того, неефективна структура зовнішньої торгівлі та виробництва позбавляє національну економіку можливостей більш повного використання власних ресурсів для структурно-технологічної модернізації та розвитку.

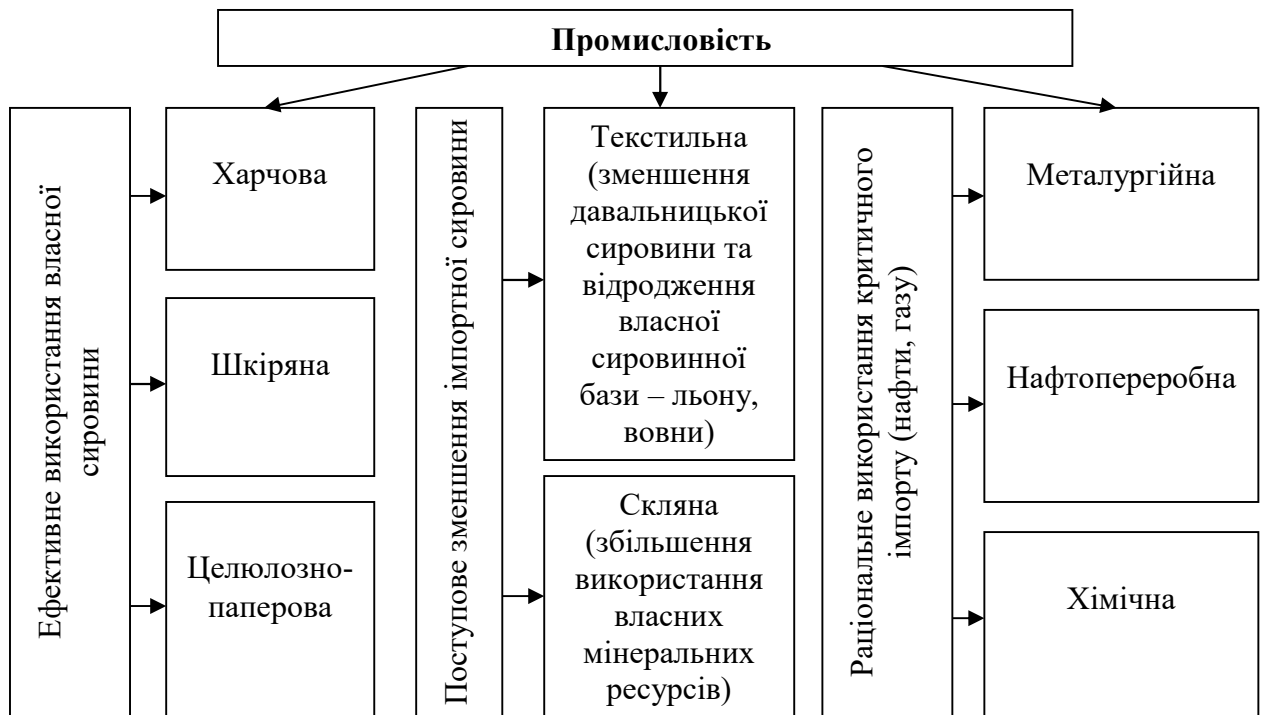

Рис. 3.2. Сектори промисловості за ознаками використання власної та іноземної сировини *

*Розроблено автором

У харчовій промисловості спостерігається стале зростання застосування сировини імпортного походження. За останнє десятиліття Україна не лише збільшує обсяги імпорту цукру, а й сировини (цукру-сирцю) для його виробництва. При виробництві ковбасних виробів також зросло застосування сировини іноземного походження (м'ясних субпродуктів). Стале нарощування імпорту продукції целюлозно-паперової промисловості значною мірою зумовлено неефективним використанням власної сировини, зокрема продукції деревинної переробки. Всі ці обставини дають змогу стверджувати про можливість розширення використання власної сировини за вищеназваними видами виробництв, що відповідно дасть можливість скоротити обсяги імпорту сировини.

Поступове зменшення використання імпортової сировини, на нашу думку, можливе в текстильній промисловості шляхом відродження власної сировинної бази (льону, вовни), а також при виробництві скла за рахунок розширення та ефективного використання власних мінеральних ресурсів.

Відсутність в Україні достатніх обсягів мінерального палива потребує раціонального використання критичного імпорту. Серед секторів промисловості найбільш енерговитратними виробництвами є металургійна, нафтопереробна та хімічна промисловість.

Отже, раціональне використання власних і іноземних енергоресурсів та сировини призведе до зниження в структурі промисловості частки енерго-матеріаломісткості виробництв.

Існуючі структурні диспропорції у зовнішній торгівлі харчової, деревообробної промисловості зумовлені різними темпами нарощування експорту сировини та імпорту готової продукції. В цих умовах нарощуванню імпортозамінного виробництва сприятиме розвиток середнього і малого бізнесу, де переважно сконцентровані ці виробництва.

В Україні проблеми щодо розвитку малого і середнього бізнесу пов'язані з недосконалим законодавством, надмірними податками і відсутністю дієвої підтримки держави. В Україні у малому і середньому бізнесі виробляється лише 9% ВВП [175, с. 17]. В індустріально розвинутих країнах за останнє десятиліття спостерігається розвиток малого підприємництва. Про це свідчать такі цифри: в США на малий бізнес припадає 34,9% від чистого доходу, в Японії 56,6% продукції в обробній промисловості виробляють підприємства малого бізнесу [176, с. 25].

Зазначимо, що малі підприємства, здатні випускати продукцію широкого асортименту, швидко переорієнтовуються на потреби внутрішнього ринку. Це дасть можливість не лише зменшити експансію внутрішнього ринку від імпортних товарів, а й стати важливим експортером цієї продукції на світовий ринок. Водночас малі підприємства з меншими витратами задовольняють потреби в дефіцитних видах товарів, у тому числі й імпортних, на основі розробки місцевих джерел (сировини) і забезпечують при цьому велику зайнятість. Малі підприємства оперативно реагують на зміну кон'юнктури ринку. Законодавчо діяльність малих і середніх

підприємств регулюється Законом України «Про державну підтримку малого підприємництва» №2063-111 від 19. 10. 2000 р. [177].

Для стимулювання активності МСБ в Україні необхідним є: зниження податкового навантаження й спрощення адміністрування малого підприємництва; пайова участь держави у фінансуванні інноваційних проектів; допомога держави у компенсації процентних ставок кредитів, а також надання державних гарантій повернення кредитів суб'єктами МСБ; сприяння створення фондів підтримки МСБ та структур інформаційного і консалтингового обслуговування МСБ; зменшення трансакційних витрат шляхом запровадження мораторію на перевірки, зайву сертифікацію та орендну плату [178, с. 120].

Таким чином, розвиток малого і середнього бізнесу створить сприятливі передумови для стимулювання імпортозамінного виробництва в харчовій та деревообробній промисловості.

Як зазначалося, в структурі імпорту значна частка припадає на високотехнологічну продукцію. Нарощування виробництва високотехнологічної продукції потребує створення розвинутої інноваційної інфраструктури, яка передбачатиме формування мережі наукових парків, технопарків, бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій. При цьому необхідно визначити нормативно-правові, економічні та організаційні засади її утворення та функціонування, що потребує розробки та прийняття Закону України «Про інноваційну інфраструктуру» [179]. Вдосконалення законодавчої бази в напрямі активізації інноваційної діяльності підприємств сприятиме виробництву наукомістких замінників імпорту, що відповідно приведе до поступового скорочення імпорту високотехнологічної продукції.

Для стимулювання і підтримки виробництва високотехнологічної продукції потрібно вжити таких заходів:

- державне замовлення на інноваційну продукцію за пріоритетними напрямками розвитку науки, техніки і технологій;

- фінансування НДДКР (в тому числі у компаніях приватного сектору на стадії досліджень);
- непряме субсидування інноваційного виробництва через податкові, кредитні, митні, тарифні та інші пільги [180, с. 9].

Подолання структурних диспропорцій потрібно здійснювати між низькотехнологічним експортом і високотехнологічним імпортом. Відомо, що Україна на сьогодні не задовольняє потребу внутрішнього ринку у високотехнологічній продукції, що пов'язано з незначною її часткою у структурі виробництва. Обсяги імпорту високотехнологічних товарів майже утричі перевищують обсяги експорту. Вітчизняна промисловість ще не здатна конкурувати з високотехнологічним імпортом. Невирішеною проблемою залишається підвищення інноваційної складової у виробництві вітчизняної продукції.

Враховуючи, що одним із напрямів оптимізації зовнішньої торгівлі є зростання частки високотехнологічної продукції, запропоновано концептуальний підхід до імпортозаміщення продукції виробничо-технічного призначення, який ґрунтується на інформаційному, когнітивному та продуктивному рівнях. На інформаційному рівні здійснюється ідентифікація і формулювання проблемної ситуації, яка може бути пов'язана з конкурентоспроможністю імпортозамінної продукції, що виробляється; на когнітивному реалізуються інтелектуальні функції (формування нових знань); на продуктивному актуалізується парадигма продуктивної технології. Когнітивно-продуктивний моніторинг є базою синтезу нових знань для організації імпортозамінного виробництва.

Важливою умовою для зростання виробництва високотехнологічної продукції, а відповідно, і зменшення її імпорту, є розширення виробничих корпоративних структур. Основним чинником конкурентоспроможності великих корпоративних структур на світовому ринку є економія на масштабах виробництва. В економіках розвинутих країн корпорації перетворилися на найбільш динамічно провідну структуру. Так, у США їхня

частка становить майже 90% від загального обсягу реалізованої продукції. Загалом у розвинутих країнах припадає на продукцію корпорацій 80–90% від загального обсягу виробництва [180, с. 7]. Корпорації мають можливість концентрувати інвестиційні ресурси на пріоритетні напрями розвитку, забезпечити фінансовими ресурсами сфери промислових НДДКР, формувати раціональні технологічні та коопераційні зв'язки та конкурентне економічне середовище. За даними рейтингів «ТОП-100» у 2009 р. основу великого бізнесу становили переважно сировинні корпорації (нафтогазової, металургійної і хімічної промисловості). В загальному рейтингу відсутні корпорації у сфері високих технологій. Серед найбільш успішних корпорацій, які працюють у сфері виробництва високотехнологічної продукції, слід виділити компанії, які зосереджені у м. Києві, Донецькому та Придніпровському регіонах.

Синергетичний ефект корпорацій передбачає: економію на трансакційних витратах; операційну економію, пов'язану з усуненням дублювання управлінських функцій та їхньою централізацією, із скороченням збутових витрат; економію у зв'язку із розширенням контрольованих ринків; зростання обсягів контрактів та їхню кращу реалізованість при об'єднанні активів; нарощування інвестиційного потенціалу на основі отримання додаткових позичкових коштів, знаходження способів акумулювання тимчасово вільних коштів грошових ресурсів окремих учасників; економію в результаті тиражування результатів окремих НДДКР та інвестиційних проектів значною сукупністю підприємств-партнерів [180, с. 9].

Зазначимо, що процес формування ПФГ до цього часу перебуває на початковому етапі. У Законі України «Про промислово-фінансові групи в Україні», прийнятому ще у 1995 р., визначено фінансово-економічні умови їхньої діяльності [181]. Проте промислово-фінансові групи, згідно із законом, створюються з метою реалізації державних і міжнародних програм розвитку пріоритетних галузей і структурної перебудови та мають термін відповідно до цих документів. Останнє положення не дає повністю реалізувати

потенціал ПФГ. Це пов'язано з тим, що діяльність суб'єктів ринку, що здійснюють розвиток пріоритетних галузей (у тому числі імпортозаміщуючих), в більшості випадків не може обмежуватися короткостроковим періодом. Ефективно діючі ФПГ могли б значно скоротити розрив між фінансовим і виробничим капіталом шляхом об'єднання цих ресурсів, суттєво підвищити спроможність до фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних коштів групи [133, с. 252].

Для формування корпорацій і їхнього ефективного функціонування необхідно:

- Верховній Раді України ухвалити Податковий кодекс України, Закон України «Про корпорації»;

- не подрібнювати великі виробничі комплекси, а, навпаки, укрупнювати їх методом злиття або поглинання, і на цій основі створювати промислові, фінансово-промислові групи;

- Верховній Раді України прийняти закон про пільгове оподаткування (на певний період) великих виробничих комплексів, що створюються методом злиття або поглинання [182, с. 15].

У сучасних умовах необхідно створювати «нові» коопераційні зв'язки, які б у комплексі охоплювали весь виробничий цикл, починаючи від розробки ідеї і до збуту готової продукції. Це можливо за рахунок створення технологічних платформ (ТП), в рамках яких формується інноваційно-виробничий ланцюг: наука-бізнес-держава. При цьому бізнес виступає замовником ідей та інновацій, комплексне інноваційне проектування розвивається за рахунок приватно-державного партнерства, де бізнес виконує роль інноватора, а держава бере на себе функції стратегічного таргетування і менеджрування, визначає інноваційні вектори розвитку. У цьому відношенні держава може взяти на себе функції фінансування науково-дослідних програм, оскільки відповідає не тільки за створення правової та інституційної інфраструктури для бізнесу, а й за суспільний розвиток [183].

Подібні ТП зможуть забезпечувати міжсекторальну взаємодію і задавати стратегічність економічного розвитку. Це довгострокове планування, яке передбачає реструктуризацію економіки, технологічний та інноваційний апгрейд, деадміністрування податкової політики для стимулювання активності в бізнесі. Найбільш відомим прикладом подібної кооперації в ЄС стала розробка літака Airbus A380, що консолідувала фінансові, технологічні, освітні, менеджерські ресурси самої корпорації «Еарбус» («Airbus»), суміжних промислових компаній і низки дослідницьких центрів.

При створенні технологічних платформ для України може виникнути проблема, пов'язана з фінансуванням і пошуком стратегічного інвестора. Так, для України, яка не має достатньо фінансових ресурсів і технологічних можливостей, доцільно «вбудуватись» у загальноєвропейські технологічні ланцюги (мережі).

Для виробництва конкурентоспроможних замінників імпорту необхідно провести модернізацію та диверсифікацію виробництва. Низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів є одним з основних чинників, що призвів до скорочення пропозиції товарів власного виробництва на внутрішньому ринку. Так, на основі проведеного аналізу встановлено, що загальна пропозиція власного виробництва на внутрішньому ринку у 2010 р. скоротилася порівняно із 2004 р. і становила відповідно 67,2% і 59,3%. За даними Держмитслужби, частка імпорту в структурі споживання продукції машинобудування у 2010 р. становила близько 78,0% [184].

Слід вказати також на те, що на сьогодні в Україні не існує достатніх виробничих потужностей, які б задовольнили інвестиційний попит на модернізацію. Україна не володіє необхідними обсягами імпортозамінних потужностей для виробництва конкурентоспроможних замінників імпорту. Тому важливим напрямом розвитку імпортозаміщення може стати розміщення виробництва імпортозамінної продукції на основі існуючих підприємств, які б модернізували виробництво. Разом з тим, необхідно посилити роботу у придбанні ліцензійного виробництва в іноземних

виробників і розміщення його на території України. Можна застосовувати досвід деяких країн, де допуск іноземних компаній на внутрішній ринок (з окремими товарами) здійснюється лише на умовах організації виробництва ними продукції в середині країни, яка імпортується. Придбання ліцензій в іноземних виробників на виробництво імпортозамінної продукції, виробничого обладнання та технологічних ліній варто здійснювати через існуючі профільні державні інституції й з виділенням для цього окремих бюджетних коштів або на умовах державного гарантування повернення позик [185, с. 15]. Зазначимо, що країни – торговельні партнери більш зацікавлені в експорті в Україну готових товарів з високою доданою вартістю. З метою зменшення імпорту споживчої кінцевої продукції необхідно застосовувати максимальне замикання ланцюгів технологічного виробництва. Структурна перебудова економіки має передбачати перехід від торговельної до виробничо-кооперативної моделі розвитку.

В Україні процеси модернізації виробництва гальмуються дефіцитом фінансових ресурсів. Недостатність фінансових ресурсів для реалізації програм модернізації спонукає до надання провідними іноземними компаніями товарних кредитів Україні. Це може негативно позначитися на сальдо торговельного балансу та зовнішньому борзі України. Тому при модернізації реального сектору економіки потрібно не лише обмежуватися пошуком інвестора, а й вирішувати питання щодо комплексного розташування промислово-виробничих комплексів в Україні.

Отже, маємо підстави вважати, що модернізація виробництва є однією з основних умов для виробництва конкурентоспроможної імпортозамінної продукції.

Для нарощування виробництва заміників імпорту необхідним є розвиток виробничої інфраструктури. Особливо важливим це є для агропромислового сектору. Можливість насичення внутрішнього ринку овочами, фруктами залежить не лише від необхідного обсягу власного виробництва, а й від можливостей їхнього зберігання. Проблема щодо

збереження продукції агропромислового сектору найгостріше відчутна в осінньо-зимовий період, коли відбувається масштабна експансія внутрішнього ринку продукцією іноземного походження. Створення розширеної виробничої інфраструктури дасть змогу ефективно виробляти та зберігати продукцію агропромислового сектору. Серед регіонів України слід відзначити Харківську область, яка вже розпочала будівництво великого тепличного комплексу за участю іноземних інвесторів. Для забезпечення умов зберігання планується побудувати овочесховище місткістю 25 тис. т. Ці заходи, разом із використанням у сільському господарстві сучасних технологій і застосуванням нової техніки, сприятимуть розвитку внутрішнього виробництва в регіоні.

Диспропорції у виробництві агропромислового сектору, неефективне реформування сільського господарства попередніх років призвело загалом до спаду виробництва, значно посилило імпортозалежність країни від імпорту продовольчих товарів. У цих умовах концентрація в аграрному бізнесі, особливо в урбанізованих районах, зумовлює створення агрохолдингів. Протягом останніх трьох років цей процес активізувався і сьогодні в Україні налічується понад 50 агрохолдингів. Більшість з них працює в Полтавській, Черкаській та Київській областях і всі вони займаються зерновиробництвом. Нові агробізнесові утворення контролюють майже 15% загальної площі ріллі країни [186].

При цьому слід зазначити, що наявність нових форм агробізнесу потребує адекватної цілеспрямованої регуляторної державної політики. Регуляторна аграрна політика держави має бути спрямована на недопущення монополізації ринку оренди землі та ринку сільськогосподарської продукції, втрати конкуренції на них. Необхідним є прийняття Законів України «Про антимонопольний захист сільськогосподарських виробників», «Про холдингові компанії в Україні» [187].

Невирішеною проблемою для нарощування вітчизняного виробництва, зокрема імпортозамінного, залишається дефіцит фінансових ресурсів.

Незважаючи на певне зростання інвестиційної активності в Україні, частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП становить близько 20%, тоді як у країнах Південно-Східної Азії цей показник дорівнює 30–35% ВВП. Іноземні інвестиції для України є одним з основних зовнішніх джерел фінансування [188].

Стимулювання іноземних інвестицій в економіку є не лише альтернативою імпорту готової продукції, а й сприятиме розвитку імпортозамінних виробництв при нестачі фінансових ресурсів. Залучення ПІІ в Україну здійснюється в найбільш привабливі для інвесторів сектори економіки [189, с. 369]. На переробну промисловість у 2010 р. ПІІ припадало 88,9%, зокрема, на харчову – 13,2%, добувну – 8,6%, хімічну – 9,5%, легку – 1,0%, а найбільше на металургійну – 42,3% від загального обсягу [100]. Недостатні обсяги залучених ПІІ в Україну зумовлені насамперед несприятливим інвестиційним кліматом.

Базовими законодавчими актами, що регулюють правовідносини у сфері інвестицій, є Закони України «Про інвестиційну діяльність» [190], «Про режим іноземного інвестування» [191], «Про захист іноземних інвестицій в Україні» [192]. Однак слід зазначити, що на теперішній час нормативна законодавча база потребує удосконалення, враховуючи євроінтеграційний курс України. Створення поглибленої зони вільної торгівлі (ЗВТ+) між Україною і ЄС передбачатиме не лише подальшу лібералізацію торгівлі, а й також капіталу. Запланований формат угоди про «глибоку і всеохоплюючу зону вільної торгівлі» («deep and comprehensive free trade agreement – DCFTA») в рамках угоди про асоціацію ставить певні вимоги щодо торговельних режимів та умов інвестування. Реалізація запланованого формату DCFTA, як зазначають В. Мовчан і Р. Гіуччі, забезпечуватиме ефекти покращення інвестиційного клімату через зміни в українському законодавстві, направлені на виконання наближення до регуляторних правил ЄС. Ці зміни мають забезпечити транспарентний набір

правил для іноземних інвесторів і зробити внутрішнє бізнес-середовище України більш привабливим [193].

Зміни в українському законодавстві в рамках ЗТВ+ щодо покращення інвестиційного клімату мають відбуватися за такими напрямками:

- забезпечення свободи руху прямих іноземних інвестицій у формі матеріальних активів під корпоративним контролем на транскордонному рівні між Україною та країнами ЄС;

- забезпечення гармонізації законодавства України і ЄС щодо вільного перебування компаній і їхніх дочірніх структур на території сформованої DCFTA. Такі законодавчі зміни мали б надати право юрисдикції українським та європейським компаніям і їхнім дочірнім структурам функціонувати (зокрема, здійснювати поточні внутрішньофірмові валютні, кредитні та товарні трансферти, репатріювати прибутки, брати участь у фондових операціях, трансформуватися і реформуватись, а також обирати місце оподаткування) без дискримінації на території України [194].

Тому покращення інвестиційного клімату є необхідним для залучення іноземних інвестицій в Україну, обсяги яких значно скоротилися в період світової фінансової кризи.

У результаті проведених досліджень визначено можливості щодо залучення фінансових ресурсів для розвитку імпортозамінного виробництва. До них зараховуються: власні кошти підприємства; банківські кредити; кошти інституту спільного інвестування – ІСІ (вільні кошти населення); спільне інвестування на основі державно-приватного партнерства; пайова участь держави у фінансуванні на етапі запуску піонерних проєктів; кредити на IPO-ринках; прямі інвестиції ТНК; міжнародні кредити [195, с. 116]. Для розширення джерел фінансування, зокрема децентралізованого, доцільно більш активно залучати відповідні асоціації національних товаровиробників, імпортерів та експортерів.

Варто зазначити, що основним надійним джерелом фінансування імпортозамінного виробництва залишаються власні кошти виробничо-

господарських суб'єктів. Аналіз обсягів нагромадження капіталу, що є у розпорядженні підприємств, свідчить про погіршення загалом фінансового становища підприємств. Так, валове нагромадження капіталу (в % до ВВП) у 2010 р. становило 19,79%, а у 2000 р. цей показник був вищим і дорівнював 23,10% [196, с. 199].

З огляду на дефіцит фінансових ресурсів У країні для стимулювання імпортозаміщення запропоновано впроваджувати державно-приватне партнерство, що дає можливість залучати кошти бізнесу у важливі інвестиційні проекти. Застосування державно-приватного партнерства є важливим механізмом для розвитку інфраструктури, розробки та адаптації нових технологій. Регуляторні заходи, що сприятимуть імпортозаміщенню, мають орієнтуватися на зниження трансакційних витрат при створенні імпортозаміщуючих виробництв за рахунок вдосконалення дозвільної системи (визначення граничних термінів розгляду проектної документації, спрощення процедури введення ділянок та приєднання до інфраструктури тощо).

В Україні за останні роки зростає залучення коштів інституту спільного інвестування (ICI) за рахунок вільних коштів населення, які можуть бути спрямовані у розширення імпортозамінного виробництва. Якщо на кінець 2007 р. в Україні нараховувалося 834 ICI, то на кінець 2009 р. – 985. Частка інвестиційних активів ICI у ВВП України збільшилася з 5,8% у 2007 р. до 9,0% у 2009 р. [197].

Для залучення капіталу на довгостроковій основі Україна почала використовувати первинне розміщення цінних паперів у формі відкритого лістингу на міжнародних фондових біржах (Initial Public Offering (IPO)) [198]. Так, одним із методів фінансування агрохолдингів є проведення IPO на світових фондових ринках. Агрохолдинг «КСГ Агро» («KSG Agro») у 2011 р. провів IPO на Варшавській фондовій біржі, розмістив 33% акцій на суму 39,6 млн дол., 89% цінних паперів були розподілені серед польських інвестиційних фондів [199].

Для стимулювання імпортозаміщення необхідно застосовувати механізми грошово-кредитної політики. Процентні ставки за кредитами залишаються високими. Внаслідок поступового укріплення банківського сектору у 2010 р. відбулося зниження процентних ставок для всіх галузей промисловості. В умовах дефіциту фінансових ресурсів підприємств одним із шляхів нарощування імпортозамінного виробництва є довгострокове кредитування комерційними банками [200].

Вагомим компонентом у здійсненні політики імпортозаміщення є протекціонізм. На сучасному етапі застосування механізмів торговельної політики в Україні має здійснюватися в рамках вимог СОТ. Вступ України в СОТ посилив лібералізацію зовнішньої торгівлі і певною мірою спричинив зростання імпорту. Після вступу середньозважена ставка мита для промислових товарів знизилася від 6,70% до 4,77%, а для продукції сільського господарства – від 21,10% до 10,07% [100].

Валютно-курсова політика НБУ має бути спрямована на стабілізацію курсу національної валюти. Стабільність валютного курсу дає можливість запобігти валютним ризикам, що безпосередньо впливає на сферу виробництва.

Особлива роль у розвитку імпортозаміщення належить промисловій політиці. Застосування механізмів промислової політики має бути спрямоване на реалізацію стратегії імпортозаміщення. Промислова політика є природним фундаментом розширеного відтворення валового внутрішнього продукту, подолання ресурсних обмежень та надвисоких енерговитрат. Промисловість формує передусім групи взаємопов'язаних виробництв і господарських інституцій, що утворюють системну цілісність, та необхідну критичну масу для якісної перебудови економіки, піднесення її ефективності. На сучасному етапі в Україні формуються механізми транснаціонального виробництва. Процес транснаціоналізації має наслідки щодо формування і розвитку розгалужених мереж міжнародного підприємництва. Слід зазначити, що важливою є тенденція формування системи інтегрованого

міжнародного співробітництва в обробній промисловості, що відкриває перед приймаючими країнами можливості для розширення торгівлі товарами в тих секторах, де вони мають або можуть швидко забезпечити порівняльні переваги. Як зазначає І. Пузанов, ці можливості для одних країн можуть полягати в приєднанні до міжнародних ТНК через забезпечення для таких мереж дешевих, трудомістських товарів або ресурсів [117, с. 614]. Для інших – у використанні такими країнами конкурентних переваг як точок розміщення функціональних компонентів виробничих ланцюгів ТНК, що організовують своє виробництво на комплексній основі.

Одним із базових засобів організації виробничих одиниць є виробництво на ринках приймаючих країн. При цьому кожна з виробничих одиниць виробляє продукцію і обслуговує національні ринки країни місцезнаходження без здійснення експорту в інші країни і замінюючи при цьому імпорту країни – імпортозаміщення (модель, яка активно використовується американськими ТНК з метою проникнення на захищені тарифними і нетарифними бар'єрами ринки). Міжнародні субконтрактні угоди укладаються з метою встановлення довгострокових відносин між незалежними фірмами в рамках міжнародних виробничих систем. Ця форма взаємовідносин є основою виникнення нового сектору бізнесу – аутсорсингу, на протипагу так званому офшорному, який пов'язаний із переносом частин виробництва в іноземні філіали компаній.

Вказані механізми субконтрактування є розповсюдженими, оскільки пристосовані для входження у сферу глобалізуючого бізнесу багаточисельних малих фірм.

Зростаюче значення у формуванні механізмів транснаціонального виробництва у глобалізованій економіці належить створенню міжнародних стратегічних альянсів. Створення таких альянсів, як формалізовані, нерідко на основі тимчасових угод, спрямованих на вирішення будь-яких специфічних цілей розвитку, є центральною ланкою у стратегії багатьох глобально діючих компаній. Як правило, передумовою для створення

альянсів є нездатність окремих компаній поодиночі ефективно вирішувати питання щодо проведення НІОКР, розвитку технологій або обслуговування ринків, розробки нових товарів, раціоналізації виробництва [201, с. 250].

Стимулювання імпортозамінного виробництва потребує удосконалення законодавчої бази. Необхідно внести зміни та доповнення до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [202], зокрема:

- визначити законодавчо категорії «імпортозаміщуючі галузі»;
- стимулювати зниження податків у виробництвах, що забезпечують імпортозаміщення;
- забезпечити пільговий режим експорту продукції галузей, які здійснюють виробництво імпортозамінників [36, с. 14].

Таким чином, запропоновано концептуальну модель, яка є сукупністю взаємопов'язаних елементів, що вміщують передумови розвитку імпортозаміщення та механізми його стимулювання. Реалізація концептуальної моделі сприятиме подоланню структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі України.

3.2 Поглиблення механізмів стимулювання імпортозамінного виробництва

У посткризовий період в Україні продовжує зберігатися тенденція до зростання імпорту товарів, що посилює дефіцит зовнішньої торгівлі. В цих умовах імпортозамінне виробництво є одним із чинників подолання структурних зрушень зовнішньоторговельних потоків. Процеси імпортозаміщення в Україні відбуваються повільно, оскільки не відпрацьовані механізми щодо його розвитку. У зв'язку з цим удосконалення механізмів щодо стимулювання розвитку імпортозамінного виробництва є необхідним в умовах структурної перебудови економіки.

На основі дослідження розкрито і системно представлено механізми та інструменти впливу на розвиток імпортозаміщення. Серед них можна виділити такі механізми: грошово-кредитний, валютно-курсний, фіскальний, зовнішньоторговельний і альтернативні (по відношенню до фінансових) (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Механізми стимулювання імпортозаміщення в Україні*

Механізм	Інструмент впливу	Інституція-реалізатор
Грошово-кредитний	Зниження облікової ставки, надання пільгових кредитів, зниження споживчої інфляції	НБУ, комерційні банки
Валютно-курсний	Валютні інтервенції з метою регулювання валютного курсу (очікувані зміни)	НБУ
Фіскальний	Тимчасове пільгове оподаткування, податкові канікули	Міністерство фінансів України, Антимонопольний комітет
Зовнішньоторговельний	Розширення застосування нетарифних методів, дозволених СОТ (ліцензування, сертифікація, стандартизація)	Верховна Рада України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України

*Розроблено автором

Для фінансування імпортозамінного виробництва можуть використовуватися власні кошти підприємства (прибуток та амортизаційні відрахування), позичкові і залучені фінансові ресурси, бюджетні інвестиційні асигнування, кошти іноземних інвесторів.

Розвиток імпортозамінного виробництва потребує залучення фінансових ресурсів, які є дефіцитними для більшості вітчизняних підприємств. Це спричинено погіршенням їхнього фінансового стану. Так, у 2010 р. частка збиткових підприємств зросла до 45,5% (у 2009 р. – до 41,5%) від загальної кількості [107].

В умовах обмежених можливостей бюджетної підтримки і дефіциту власних ресурсів важливим механізмом фінансування імпортозамінного виробництва має бути банківське кредитування. Строкова структура кредитів у промисловий сектор є незбалансованою: більшість з них є короткостроковими, що свідчить про спрямування кредитів на поповнення оборотних коштів

підприємств. Фінансування імпортозамінного виробництва, особливо промислової продукції, здійснюється за рахунок довгострокових кредитів, частка яких у структурі кредитування залишається низькою. Так, кредити, які надані промисловому сектору у 2010 р., за строком погашення більше 5 років у добувній промисловості становили 6,7%, у переробній – 15,5%, у виробництві та розподілі електроенергії, газу та води – 2,3%. При цьому процентні ставки у 2010 р. у результаті поступового укріплення банківського сектору знизилися порівняно із 2009 р. і становили у добувній промисловості 14,1%, переробній – 13,8%, у виробництві та розподілі електроенергії, газу та води – 15,3% [203].

Для активізації банківського кредитування підприємств, що виробляють імпортозамінну продукцію, потрібно здійснювати подальше зниження процентних ставок банків за кредитами. Для збільшення частки довгострокових кредитів необхідно застосовувати податкові пільги для банків, що їх здійснюють, механізми державного, приватного та синдикованого гарантування кредитів і визначення критеріїв надання державних гарантій, а також запровадити комерційними банками програми надання кредитів для підприємств, що виробляють високотехнологічні замітники імпорту. Для цього необхідно рекомендувати НБУ розробити систему заходів щодо заохочення таких банків (пільгові умови щодо їхнього рефінансування тощо). Доцільно запровадити спеціальні інструменти страхування та резервування довгострокових кредитів, зокрема відповідну підтримку надання таких кредитів з боку Національного банку України [204].

Стратегія грошово-кредитної політики Національного банку України має бути направлена на досягнення зростання виробництва, що передбачає належний рівень лібералізації кредитних відносин з комерційними банками, спрямованої на полегшення доступу суб'єктам господарювання до кредитних ресурсів. Основним завданням НБУ є створення об'єктивних передумов для накопичення заощаджень підприємствами і населенням та їхня подальша трансформація – інвестиції у виробництво. Такими передумовами, що

перебувають у компетенції центрального банку, є стабільність темпів інфляції, валютного курсу, низький рівень податкових ставок. На досягнення цих завдань має бути спрямоване функціонування всього грошово-кредитного механізму регулятивного впливу держави на економіку [205, с. 310].

Застосування грошово-кредитного механізму відносно регулятивного впливу держави на розвиток імпортозаміщення можна вбачати у зниженні кредитних ставок тим суб'єктам господарювання, що виробляють імпортозамінну продукцію [206, с. 212].

Для стимулювання імпортозаміщення можливе застосування системи пільгового кредитування (з компенсацією різниці банкам за рахунок державного бюджету) для пріоритетних імпортозамінних виробництв, а також створення переваг в отриманні кредитів для інвестування в обладнання, закупівлю сучасних технологій. При цьому можна впроваджувати механізм державних гарантій за рахунок державного бюджету для страхування інвестиційних і банківських ризиків в імпортозаміщуючі виробництва, як це практикується в Білорусі.

Кредитна політика в стратегії забезпечення імпортозаміщення має реалізувати Національний банк. Для досягнення цієї мети НБУ необхідно більш активно використовувати механізм рефінансування банків [207, с. 15].

Учасникам, які ефективно впроваджують політику імпортозаміщення, доцільно надати такі преференції: компенсація процентних ставок за кредитами для суб'єктів господарювання, що реалізують проекти імпортозаміщення; забезпечення доступу промислових підприємств до довгострокових і порівняно дешевих кредитів. Заходи у податковій сфері мають передбачати внесення змін до Податкового кодексу України щодо запровадження пільгового оподаткування прибутку, що реінвестується в модернізацію основних фондів; запровадження інвестиційних податкових кредитів через відтермінування сплати податку з нарахуванням складних відсотків за користування цими коштами за умов їхнього спрямування у

проекти імпортозаміщення; тимчасове пільгове оподаткування виробництва інноваційної імпортозамінної продукції [208].

Для підвищення ефективності використання видатків Державного бюджету України на фінансування промисловості та державної підтримки імпортозамінних високотехнологічних виробництв необхідним є:

- розроблення і внесення до Державного бюджету України цільових програм фінансування високотехнологічних виробництв і галузей, а також фінансування розвитку наукової інфраструктури у сфері промисловості;

- розроблення єдиного переліку високотехнологічної продукції вітчизняного виробництва на базі єдиного міжнародного стандарту High Technology Products List – SITC, що дасть змогу визначити пріоритети державної фінансової підтримки високотехнологічної сфери промисловості [209].

Строкова структура кредитів у промисловий сектор є незбалансованою: переважно вони короткострокові, що свідчить про спрямування кредитів на поповнення оборотних коштів підприємств. Фінансування інноваційних заходів здійснюється за рахунок довгострокових кредитів, частка яких у структурі кредитування промисловості залишається низькою.

Як зазначалося, в умовах дефіциту фінансових ресурсів підприємств можна запропонувати альтернативні механізми фінансування імпортозамінних високотехнологічних виробництв: первинне розміщення цінних паперів на фондовому ринку, кошти спільного інституту інвестування (вільні кошти населення), які ще не набули достатнього розвитку в Україні.

Розвиток інститутів спільного інвестування (ICI) дає змогу перетворити вільні кошти населення на ефективний інвестиційний ресурс, значно розширити можливості фінансування промислового сектору, в тому числі інноваційних проектів виробництва високотехнологічної продукції. В Україні зростає кількість ICI: якщо на кінець 2007 р. нараховувалося 834 ICI, то на кінець 2009 р. – 985 [197].

Для залучення капіталу на довгостроковій основі у світі також використовується первинне розміщення цінних паперів у формі відкритого лістингу на міжнародних фондових біржах – Initial Public Offering (IPO). В Україні протягом останніх п'яти років українські компанії провели 59 великих розміщень цінних паперів, у результаті чого було залучено 6,2 млрд дол. [209]. Цінні папери українських емітентів розміщено переважно на Варшавській і Лондонській фондових біржах.

Для розвитку альтернативних механізмів фінансування імпортозаміщення пропонується:

- прийняття законодавчого акта, що регулює відносини у сфері венчурного інвестування інноваційної діяльності, передбачає визначення порядку інвестування фондами науково-технічних робіт на промислових підприємствах;

- приведення нормативно-правової бази функціонування ІСІ в Україні у відповідність до європейських стандартів у частині захисту прав інвесторів та розширення сфер їхньої діяльності [209].

Тимчасова цільова фінансово-кредитна підтримка імпортозаміщення не має обмежуватися формуванням і розвитком виробництв [210, с. 183]. Стратегічна державна підтримка імпортозамінного виробництва має бути спрямованою після насичення внутрішнього ринку на експорт.

Основним завданням валютно-курсової політики є забезпечення стабільності валютного курсу національної грошової одиниці, яка передбачає стабільність цін на товари та послуги, на кредитні ресурси, стабільність курсу національної валюти [211, с. 66].

Для стимулювання виробництва інноваційної продукції доцільно було б започаткувати досвід розвинених країн, які використовують пільгове оподаткування інноваційної діяльності. В Україні пільгове оподаткування суб'єктів економічної діяльності передбачалося ст. 21, 22 Закону України «Про інноваційну діяльність», але в подальшому при перегляді держбюджету у березні 2005 р. статті цього Закону було повністю скасовано [212]. Тому

для активізації інноваційної діяльності в Україні необхідно поновити дію раніше вилучених статей, які передбачали пільги з податку на прибуток. Згідно з цим законом 50% від обсягу прибутку, одержаного від виконання інноваційних проєктів, мають залишатися у розпорядженні платника податків для використання на розширення наукових і дослідницьких робіт [213, с. 12].

Необхідною умовою нарощування виробництва заміників імпорту є цінова стабільність, яка досягається інструментами монетарної політики. В Україні вже розпочата робота, яка може стати підґрунтям для ефективного переходу до цінової стабільності. Парламентом України у 2010 р. схвалено зміни до Закону України «Про Національний банк України», які законодавчо підкріплюють політичну, фінансову та інституційну незалежність НБУ, що відповідає завданню з приведення законодавства України у відповідність до стандартів ЄС [214]. Відповідно до ст. 6 визначено, що досягнення та підтримка цінової стабільності в державі є пріоритетною метою монетарної політики. Сприяння стабільності банківської системи при цьому не має перешкоджати досягненню пріоритетної мети [215, с. 438].

Одним із джерел фінансування заміників імпорту можуть бути кошти венчурних фондів. В Україні можна констатувати відсутність системи венчурного фінансування, оскільки в реєстрі фірм зафіксовано практично всі іноземні. Ринок венчурного капіталу в нашій країні становить близько 400 млн дол., а в Росії, наприклад, де діють 60 власних фондів, сума венчурних інвестицій дорівнює 5 млрд дол. США [216, с. 356]. Перевагами венчурного фінансування є його довгостроковість (кошти вкладаються на 7–8 років), безповоротність і безпроцентність. До того ж венчурні інвестори не вимагають жодних гарантій чи застави [217, с. 11]. В Україні венчурні фонди не повною мірою реалізують свою класичну сутність, пов'язану з високоризикованим вкладенням коштів у «хай-тек»-індустрію. Кошти венчурних фондів можуть вкладатися у будь-яку галузь економіки. Лише 25,64% портфеля венчурних ІСІ має визначальний характер, а спрямування

іншої, більшої частини коштів залишається невідомим [218]. Тому можна стверджувати, що венчурні ІСІ в Україні доцільно залучати у фінансування імпортозамінних виробництв.

Слід звернути увагу на особливості кредитних відносин у сільськогосподарському секторі. Діюча нині структура кредитної системи не повністю відповідає фінансовим умовам сільськогосподарських підприємств. На даний час основним видом обслуговування аграрних підприємств є короткострокові і середньострокові банківські кредити (процентна ставка в середньому дорівнює 18–19%). Проте, для розширення сільськогосподарського виробництва, оновлення виробничих фондів і забезпечення сталого розвитку необхідним є довгострокове кредитування. За даними Міністерства аграрної політики України, довгострокових кредитів потребує близько 64% сільськогосподарських підприємств, 16% – середньострокових і лише 10% – короткострокових [219]. Вирішенню цих проблем сприятиме впровадження ефективної аграрної політики, іпотеки земель, а також зменшення кредитних ставок [138].

Стабільне функціонування аграрних ринків здійснюється на основі оптимізації співвідношенням між попитом і пропозицією. Реалізація цього завдання потребує запровадження механізмів збалансування попиту і пропозиції, зокрема, програмного планування, здійснення товарних і фінансових інтервенцій, удосконалення правових аспектів діяльності аграрних бірж, функціями яких є формування обмінних процесів на ринках сільськогосподарської сировини та продовольчих товарів, а також матеріально-технічних ресурсів для АПК, утворення сприятливого для внутрішнього ринку експортно-імпортного режиму в умовах членства у СОТ [220, с. 71].

Кредитування сільськогосподарських товаровиробників передбачає виникнення таких проблем: висока ціна кредиту, відсутність гарантій повернення кредиту, високий рівень витрат банків при наданні послуг тощо. Вирішити ці проблеми дасть змогу впровадження ефективної аграрної

політики, іпотеки земель, а також зменшення кредитних ставок. Окрім того, для залучення кредитних ресурсів в аграрний сектор економіки необхідно створити досконалу інфраструктуру фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства.

Посилення імпортозалежності аграрного сектору насамперед спричинено довготривалим спадом виробництва. В умовах членства України в СОТ є необхідність у реформуванні механізму державної підтримки сільського господарства. Досягненням переговорів на поточному Доха-раунді можна вважати домовленість щодо підтримки сільського господарства, яка дасть змогу у майбутньому ефективно субсидувати агропромисловий комплекс. Завдяки своїй позиції на переговорах Україна не має зобов'язань перед СОТ щодо скорочення внутрішньої підтримки, що надається через «жовті» програми. Є лише зобов'язання не перевищувати домовлений річний сукупний вимір підтримки (СВП). Щорічний СВП, який акумулює в собі окремі «жовті» програми підтримки, не має перевищувати для України 3 млрд 43 млн грн. При цьому можливості надання підтримки не обмежуються цим показником. Додатково Україна може кожен рік витратити на «жовті» програми до 5% від річної вартості виробництва валової продукції сільського господарства та до 5% від річної вартості за кожним окремим продуктом [122].

Бюджетне фінансування програм «зеленої скриньки» може бути збільшено Україною, тому що воно не обмежується СОТ, на видатки для створення інфраструктури, консалтинг, маркетингові послуги, охорону навколишнього середовища, навчання, інспектування продукції, розбудову сучасної системи технічних стандартів, прискорення роботи щодо їхньої гармонізації з міжнародними та європейськими.

До інструментів фіскального механізму належить зниження ставки податку на прибуток підприємств, який спрямований на інвестування в сільське господарство. Варто також розповсюдити пільги не лише на безпосередніх інвесторів, у тому числі на іноземних, а й на всіх учасників

інвестиційного процесу (банки та інші кредитні установи, лізингові структури, страхові компанії, підрядники). Проте в існуючій ситуації стимулювання іноземних інвестицій в агропромисловий сектор є реальною альтернативою щодо готової продукції.

Фінансово-кредитний механізм відповідної державної інвестиційної програми має передбачати багатоканальну систему фінансування, пільгового кредитування і гарантійного забезпечення проектів на основі залучення власних засобів підприємств, державного і регіонального бюджетів, а також ресурсів приватних інвесторів, у тому числі іноземних.

Для організації державного інвестування в АПК доцільно створити низку інститутів, зокрема, спеціальний фонд підтримки таких інвестицій (у формі некомерційних організацій, що здійснюють акумуляцію і управління інвестиційними ресурсами, які призначені для реалізації проектів в агропромисловій сфері), і спеціалізований іпотечний банк, який призначений кредитувати інвестиційні проекти під заставу земельних ділянок та інших пов'язаних з ними об'єктів нерухомості. Варто застосувати досвід європейських країн щодо інструментарію регулювання ринку окремих видів агропродовольчої продукції за допомогою товарних інтервенцій з використання імпортованої продукції.

Пошук оптимальних шляхів для удосконалення підтримки сільського господарства та моніторинг зобов'язань, прийнятих у рамках СОТ, є одними з головних аспектів співпраці Мінекономіки та Мінагрополітики України.

Отже, реформування механізму надання державної підтримки сільському господарству передбачає достатні можливості для захисту вітчизняного агропромислового комплексу в умовах членства у СОТ.

Стратегія подолання імпортозалежності України потребує комплексного підходу. Зниження імпортової залежності пов'язано з вирішенням проблеми стратегічного розвитку внутрішнього ринку шляхом зростання вітчизняного виробництва на основі нарощування виробництва імпортозамінної продукції. Інвестування національних програм

імпортозаміщення потрібно здійснюватися з врахуванням перспективних сегментів розширення внутрішнього ринку для вітчизняних виробників. Необхідним є доопрацювання Програми розвитку внутрішнього ринку з урахуванням досвіду, набутого в ході подолання кризових явищ 2008–2009 рр. у напрямі збільшення частки вітчизняних виробників на внутрішньому ринку.

Слід зазначити, що розвиток виробництва в середині країни дає можливість не лише стимулювати експорт, а й розширити внутрішній ринок і покращити соціально-економічне становище в країні. Вплив на структуру некритичного імпорту за рахунок імпортозаміщення сприяє зниженню споживання імпортних товарів, збільшенню національного виробництва, що є позитивним імпульсом соціальних зрушень.

Для мобілізації джерел фінансування центрального і місцевих бюджетів, прибутку приватних компаній, залучення кредитів банку потрібно посилити спільну роботу держави і бізнесу на основі державно-приватного партнерства.

Особливу роль у структурних зрушеннях промисловості та розвитку імпортозамінного виробництва має відігравати державна промислова політика. Державна промислова політика має сприяти розвитку імпортозаміщуючих секторів економіки, зокрема, через перелив капіталу, надання тимчасової допомоги, створення державного банку промислового розвитку, який мусить фінансувати підприємства, що виробляють імпортозамінну продукцію.

Вибір пріоритетів у структурній політиці держави має орієнтуватися на:

- перебудову структури економіки відповідно до внутрішніх ресурсів і виявлених диспропорцій;
- адаптацію структури національної економіки до умов глобального середовища, геополітичних і геоекономічних векторів розвитку;

- орієнтацією структурних змін на побудову інноваційної моделі розвитку;
- формування пріоритетів структурних змін у контексті задоволення потреб суспільства;
- удосконалення структури національної економіки з позицій забезпечення національної безпеки [221].

Поглиблення механізмів нетарифного регулювання для захисту внутрішнього ринку необхідно здійснювати в межах міжнародних регуляторних вимог та розширення застосування ліцензування, сертифікації, технічних, фітосанітарних, екологічних, компенсаційних заходів. Для розширення джерел фінансування, зокрема децентралізованого, доцільно більш активно залучати відповідні асоціації національних товаровиробників, імпортерів та експортерів.

Для зниження високого рівня імпортозалежності необхідними є застосування відповідних технологічно-виробничих та організаційно-правових механізмів. До них належать не лише інструменти торговельної політики, а й інструменти та заходи державної політики стимулювання імпортозаміщення, розвитку науково-технічної та виробничої кооперації. Слід зазначити, що обмеження доступу іноземних товарів має стосуватися товарів конкуруючого імпорту при збереженні сприятливого режиму для товарів критичного або стимулюючого імпорту.

Серед інструментарію нетарифного регулювання може бути запровадження нових правил щодо розмитнення певних видів продукції, вимог до якості, зумовлення імпортних поставок необхідністю започаткування відповідного виробництва на території України тощо.

Для детінізації імпорту доцільним є:

- створення системи контролю якості імпортованої продукції;
- запровадження електронного декларування імпорту;
- застосування систем аналізу ринків та взаємодії з контролюючими органами країн-партнерів;

- максимальна уніфікація оподаткування імпорту, поступове скасування всіх імпортних пільг;
- вдосконалення методології визначення митної вартості тощо [222].

Надмірне проникнення на внутрішній ринок контрабандної продукції потребує удосконалення митних процедур. Це стосується способів нарахування та процедур сплати митних платежів, регламентів організації контрольних процедур; реформування систем комплексного контролю дотримання митного законодавства [222].

Враховуючи той факт, що зовнішньоторговельна політика України суттєвим чином обмежена міжнародними зобов'язаннями у рамках СОТ та в контексті преференційних торговельних угод (діючих і таких, що готуються до підписання), збільшення імпортних тарифів чи введення інших нових кількісних обмежень імпорту мають бути заходами екстреної та короткострокової дії.

В процесі адаптації законодавства України до законодавства країн-членів ЄС першочерговим залишається приведення діючої товарної номенклатури Митного тарифу України у відповідність до діючої у світі версії Гармонізованої системи опису та кодування товарів (ГС) [223, с. 245].

Лібералізація імпорту в умовах відкритої економіки потребує оптимізації імпорту сировини та комплектуючих, що застосовуються для виробництва готової продукції. Суттєвим чинником цінової конкурентоспроможності українських товарів могло би стати здешевлення комплектуючих, напівфабрикатів та сировини. Серед інструментів підтримки національного виробника ефективні безвідсоткові податкові кредити фірмам, що є виробниками імпортозамінної продукції, векселі та інші механізми відтермінування сплати податків. Особливо вразливими є позиції тих виробників, які випускають конкуруючу з імпортом продукцію, що оподатковується за пільговими ставками (наприклад, 0% ПДВ при імпорті деяких товарів медичного призначення) [222].

Зменшення імпортозалежності України, з одного боку, потребує захисту внутрішнього ринку, а з іншого боку, членство в СОТ потребуватиме поступової лібералізації зовнішньої торгівлі. В цих умовах виникає необхідність застосування механізмів регулювання імпорту в напрямі гармонізації цих завдань. Це можливо здійснювати за рахунок прогресуючого заміщення іноземних товарів конкурентоспроможними українськими, які виробляються самостійно або в кооперації з провідними світовими виробниками. При цьому на сьогодні в Україні відсутня Стратегія щодо розвитку імпортозаміщення, яка б ґрунтувалася на диференційованому підході до секторів економіки та враховувала б економічні особливості і можливості регіонів.

Посилення імпортозалежності економіки пов'язано із структурною деформацією промисловості, невідповідністю промислового виробництва потребам внутрішнього ринку та низькою конкурентоспроможністю значної кількості вітчизняних товарів. Згідно з даними Державної служби статистики, протягом десяти років (2001–2010 рр.) обсяг імпорту промислових товарів збільшився у 3,7 разу, випередивши зростання власного виробництва у 3,2 разу) [100]. Реструктуризацію промислового сектору потрібно здійснювати в напрямі розвитку високотехнологічних виробництв, а також реформування «традиційних» секторів промисловості.

Стимулювання потенційних покупців вітчизняної продукції можливе за рахунок реалізації програм з фінансування шляхом створення національних лізингових компаній, які б могли формувати умови для закупівлі іноземними країнами і приватними замовниками високотехнологічних товарів українського виробництва.

Розвитку імпортозамінного виробництва сприятиме застосування фіскального механізму в напрямі тимчасового зниження податків. Потенціал підтримки галузей може знаходитись у відновленні інвестиційної пільги з податку на прибуток у разі реалізації інноваційного імпортозаміщуючого проекту. Якщо ж якість податкового адміністрування не дає змоги проводити

диференційовану податкову політику і потребує уніфікації ставок, то слід продовжити курс на подальше зниження цих ставок [224]. Разом із зниженням податків для стимулювання імпортозамінного виробництва можна також нарощувати капіталізацію банків через неоподаткування податком на прибуток тих сум, що спрямовуються на збільшення власного капіталу та інших фіскальних заходів.

Загалом фінансова політика імпортозаміщення також може передбачати надання вибіркових, спеціальних адресних податкових пільг, реалізацію механізмів державних гарантій за рахунок бюджету щодо страхуванню інвестиційних і банківських ризиків.

Варто також враховувати досвід інших країн, зокрема Росії. Для підтримки імпортозамінного виробництва підприємства відповідних галузей отримують субсидування частини процентних ставок за залученими кредитами, інвестиційні податкові кредити, антидемпінговий захист. Для цих підприємств, які займаються відповідною діяльністю, практикується також зняття надмірних адміністративних бар'єрів, що заважають розвитку підприємств [225, с.14].

Підтримку інвестиційних проектів з імпортозаміщення самими імпортерами пропонує А. Данилов-Данильян. Згідно з його пропозицією, уряд може приблизно визначати список товарів, імпорт яких є великий за обсягом і які можуть бути вироблені в країні. Кінцеві імпортери кожного конкретного найменування продукції, яка потрапила в такий рейтинг, можуть не лише підписати протоколи про намір переорієнтуватися на закупівлю вітчизняної імпортозамінної аналогічної продукції у разі, якщо вона за якісними параметрами не поступається імпортованій, а й взяти участь у співфінансуванні будівництва відповідних імпортозамінних потужностей. Іншу частину фінансування можуть надати державні та комерційні банки, а від держави вимагається організаційна і комунікаційна робота з українськими імпортерами [226, с. 30].

Одним із стратегічних пріоритетів реструктуризації промислового сектору є розвиток високотехнологічних виробництв, насамперед машинобудування та хімічної промисловості. Реструктуризація промисловості передбачає також реалізацію потенціалу галузей, орієнтованих на внутрішній ринок насамперед легкої та харчової промисловості, що потребує підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів, створення інституційного середовища та сприятливих умов для розвитку добросовісної конкуренції. Реалізація потенціалу цих галузей призупинить експансію внутрішнього ринку України від імпорту товарів легкої та харчової промисловості, яка за останні роки набула значних масштабів (за деякими товарами легкої промисловості імпорتنі товари становлять 70–80%). У зв'язку з цим потрібно розробити і затвердити «Державну програму модернізації та структурної перебудови промисловості України до 2030 року», яка передбачатиме скорочення частки сировинно- та енергоємних галузей промисловості, поглиблення переробки та збільшення випуску продукції кінцевого споживання, відповідно до потреб внутрішнього ринку, а також модернізацію традиційних виробництв з прискореним розвитком наукомістких і високотехнологічних видів діяльності [110]. Необхідно надати державну підтримку заходам з трансферту технологій та купівлі ліцензій на виробництво високотехнологічного устаткування та товарів широкого вжитку світового рівня [227].

Необхідно удосконалити фінансові механізми, які передбачають заходи щодо стимулювання підприємств для здійснення інвестування власних коштів у розвиток та модернізацію виробництва; підвищення ефективності використання капітальних видатків Державного бюджету України на фінансування промисловості; активізації банківського кредитування структурних змін у промисловому секторі України [228, с. 108].

У проведенні процесів реструктуризації промисловості орієнтиром має стати внутрішній ринок. Також необхідно посилити економічні стимули для освоєння і використання вітчизняної високотехнологічної продукції. Для

цього доцільно ввести податкові пільги на реалізацію інвестиційних проектів з виробництва замінників імпорту високотехнологічної продукції. Розвиток внутрішнього ринку передбачає системне підвищення споживчого попиту населення: рівня заробітної плати, індексації. Механізми регулювання впливу на темпи зростання доходів населення та розвиток споживчого кредитування мають бути синхронізовані з темпами потенційного імпортозаміщення [229, с. 63].

Оскільки Україна не здатна повністю задовольнити попит на інвестиційні товари, зокрема, обладнання, устаткування, традиційно вважалося, що державна політика має бути спрямована на стимулювання імпорту. Зростаюча відкритість економіки, посилення інтеграційних процесів дають можливість змінювати політику держави щодо імпорту інвестиційних товарів. З огляду на це поділяємо думку Я. Базилюка, що фінансова політика України у 2012–2014 рр. має стимулювати зміну тенденцій у поставках імпортного обладнання. Це стосується підтримки утворення спільних стратегічних модернізованих альянсів з іноземними компаніями на території України, активізування процесу залучення технологій [230, с. 100].

Для підприємств і населення необхідно запровадити економічні та моральні стимули за використання продукції вітчизняного виробництва у вигляді пільгових кредитів на закупівлю вітчизняної продукції та поширення бонусної системи платежів у вигляді додаткової винагороди, що надається покупцям (особливо постійним) вітчизняних товарів [227].

З метою реалізації вартісних інвестиційних проектів імпортозаміщення потрібне активне впровадження нових форм інвестування: концесії, проектне і венчурне фінансування, лізинг. Фінансування інвестиційних проектів можна здійснювати через іпотечне кредитування, облігаційні займи, інвестиційні та концесійні договори з приватними інвесторами. Ці нові форми інвестування забезпечать залучення приватного капіталу для реалізації окремих інвестиційних проектів.

Для стимулювання іноземних інвесторів у вкладання власного капіталу у підприємства, що виробляють імпортозамінну продукцію, доцільно вводити протекціоністські заходи. Це дасть можливість зрівняти шанси інвесторів, які будуть вкладати кошти в імпортозамінне виробництво на території України, та інвесторів, які вкладають свій капітал у відповідні ніші споживчого ринку, мають розвинену інфраструктуру, виробничі потужності, «зручну» систему оподаткування в офшорах тощо.

Членство у СОТ та стратегічна євроінтеграційна орієнтація нашої держави зумовлюють модернізацію та унормування системи державної допомоги. Виникає доцільність створення прозорої правової основи регулювання системи надання державної допомоги, гармонізованої з правилами ЄС. У відповідному законодавчому акті необхідно зафіксувати, зокрема, що державна допомога має бути транспарентною, не повинна дискримінувати комерційні інтереси вітчизняних та іноземних суб'єктів ринкової конкуренції та порушувати умови чесної конкуренції.

В процесі імпортозаміщення роль держави полягає також у наданні адміністративної та організаційної допомоги бізнесу в розвитку відповідних видів діяльності. Разом з тим, аналізуючи перспективи розвитку імпортозамінного виробництва в Україні, В. Геєць вказує на необхідність «очолення» цього процесу державою. Цей процес мав би виявитися в реструктуризації бюджету та виділенні на інвестиційні потреби 5–6% ВВП (сьогодні Україна витрачає втричі менше) [231, с. 54].

Таким чином, удосконалення механізмів щодо стимулювання імпортозамінного виробництва дасть змогу зменшити імпорт товарів, які країна здатна сама виробляти, і сприятиме подоланню структурних зрушень у національній економіці.

3.3 Напрями розвитку імпортозаміщення в процесі подолання структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі України

Неефективна структура виробництва та зовнішньої торгівлі не дає змоги забезпечити національну економіку ресурсами для структурно-технологічної модернізації і розвитку. Тенденція щодо сталого нарощування імпорту посилила імпортозалежність економіки України і створила загрозу її економічній безпеці. Обсяг імпорту промислових товарів за 2001–2010 рр. збільшився приблизно в 4 рази, тоді як власне виробництво зросло лише у 3,2 разу [232]. Частка машинобудування в структурі промисловості знизилась до 10,3%, що майже у 3–4 рази нижче за рівень в розвинутих країнах [233, с. 256].

До сьогодні структурна проблема залишається невирішеною для національної промисловості. Зазначимо, що промисловий сектор економіки є найбільш масштабним сектором економіки України, в якому виробляється близько 40% загального українського випуску товарів і послуг, 80% їхнього експорту, створюється понад 30% валової доданої вартості [233, с. 256].

Диспропорційність українського промислового виробництва зумовила високі темпи приросту товарного імпорту. В структурі експорту переважають низькотехнологічні товари, тоді як в імпорті більша частина припадає на високотехнологічну продукцію. Загалом промисловість залишається технологічно залежною від імпорту сучасних технологій та наукоємних товарів. Україна порівняно з високорозвинутими країнами має низькотехнологічну структуру, в якій майже 70% належить сировинним секторам. В Україні лише 6,0% загального обсягу реалізованої промислової продукції мають ознаки інноваційності, тоді як у США – 78%, в Японії – 67%, в європейських країнах – 60%. Відповідно до вітчизняного законодавства, зокрема Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», видатки державного бюджету на науку мають становити не менше 1,7% ВВП, однак фактично цей показник удвічі менший [234, с. 208].

Тому виробництво високотехнологічної імпортозамінної продукції дасть можливість зменшити технологічну залежність країни.

Протягом 2000–2010 рр. не були подолані найважливіші структурні деформації промисловості – між добувним і обробним секторами, між традиційними індустріальними та передовими наукоємними виробництвами, між експортно- та внутрішньоорієнтованими секторами економіки.

Зростання від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі за багатьма споживчими товарами спричинено структурою виробництва. Недостатність забезпечення потреб внутрішнього ринку споживчими товарами призвела до значних дисбалансів між попитом та пропозицією. Тому реструктуризацію промисловості необхідно здійснювати в напрямі зростання частки секторів промисловості, що виробляють товари народного споживання (харчова, легка промисловість). Імпортозамінне виробництво споживчих товарів зменшить залежність України від імпорту необхідної продукції.

Відповідно до ресурсних можливостей України та виявлених тенденцій щодо нарощування імпорту визначено напрями розвитку імпортозаміщення за секторами економіки (за видами економічної діяльності) (рис. 3.3).

Як зазначалося, в структурі товарного імпорту стало домінує частка мінеральних продуктів (у межах 37%), що свідчить про зростаючу залежність України від імпорту енергоносіїв. В цих умовах важливе значення для економіки України має удосконалення структури паливно-енергетичного комплексу, зменшення енергозатратності виробництва. У паливній промисловості потрібно здійснити переоснащення нафтопереробних заводів, яке передбачає глибоку переробку нафти. Завдяки цьому можливо змінити асортимент продукції в напрямі зростання частки світлих нафтопродуктів, зростання обсягів поставок сировини (ароматичних вуглеводів) для хімічних комплексів, які в значних обсягах імпортуються.

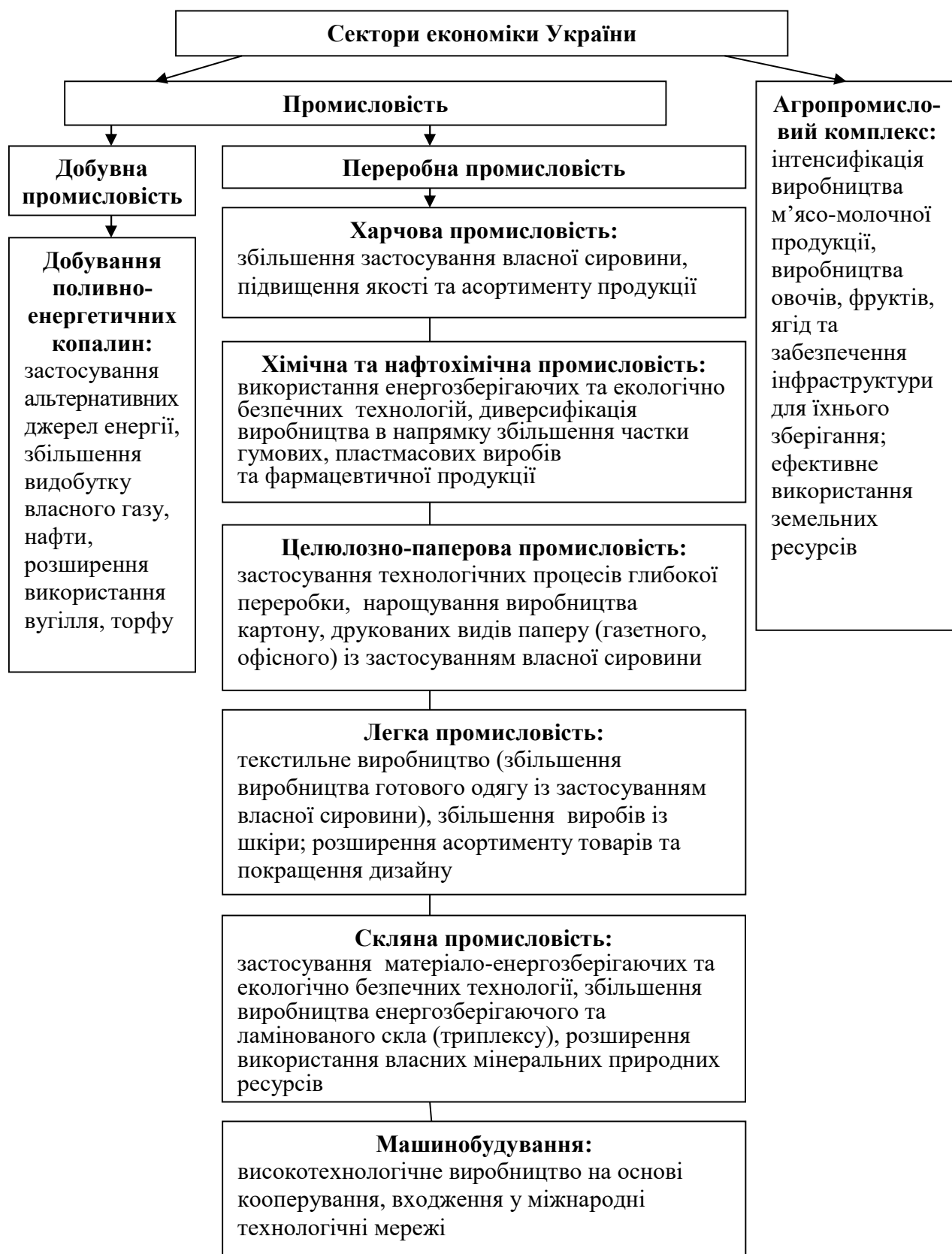

Рис. 3.3. Напрями розвитку імпортозаміщення за секторами економіки України

*Розроблено автором

Часткове зменшення залежності вітчизняної економіки від імпорту енергоносіїв можливе за рахунок застосування альтернативних джерел енергії (біопалива, біомаси тощо). Доцільно відновити раніше функціонуючу малу гідроенергетику, важливість розвитку якої зумовлено найвищою рентабельністю ГЕС порівняно з іншими джерелами енергії. Потрібно освоїти також використання ресурсів метану, адсорбованого вугілля у вугільних родовищах Донбасу. З метою економії газу необхідно розширити застосування вугілля в комунальній системі у регіонах його видобутку. Як перспективні нетрадиційні джерела енергії можна використовувати сланцевий газ, на який багата Україна.

В посткризовий період дедалі більше спільною діяльністю з Україною зацікавлюються країни, що мають сучасні технології для видобутку сланцевого газу. Так, між Україною та США 15 лютого 2011 р. підписано Меморандум взаєморозуміння, згідно з яким Держдепартаменту США буде профінансована оцінка «альтернативного палива» [235, с. 26]. Зазначимо, що вже дві провідні світові енергетичні компанії – «Шелл» («Shell») і «Шеврон» («Chevron») в кінці 2010 р. направили в Кабінет Міністрів України попередні заявки на участь у розробці українських газових родовищ з нетрадиційних джерел енергії [236].

Однією із умов реалізації Енергетичної стратегії до 2030 р. вважається прийняття на державному рівні низки програм, у тому числі Програми розвитку нетрадиційних джерел енергії. Потребує удосконалення законодавча база у сфері енергетики, зокрема прийняття Закону України «Про розвиток виробництва та споживання енергетичних палив», який визначає правові, економічні, екологічні, соціальні та організаційні засади виробництва та споживання біологічних видів палива [237].

Зменшити залежність України від імпорту газу можливо також шляхом диверсифікації постачання. Один із напрямів диверсифікації – це закупівля газу на спотових ринках. На початку 2012 р. Україна розпочала переговори з Туреччиною про постачання газу за новим маршрутом. Україна відстоює

позиції створення тристороннього газотранспортного консорціуму за участю європейських споживачів і не розглядає процес прямого продажу газотранспортної системи.

У зовнішній торгівлі продукцією агропромислового комплексу спостерігається дисбаланс між сировинним експортом і імпортом готової продукції. Особливу продовольчу небезпеку створює нарощування імпорту основних продуктів харчування, зокрема, певних видів м'яса і м'ясних виробів. Це певною мірою пов'язано з дисбалансом у виробництві продукції тваринництва і рослинництва. Співвідношення валової продукції рослинництва і тваринництва за останні роки становило відповідно 70 і 30, що є неефективним з точки зору оптимальної спеціалізації агроєкосистеми [238, с. 29]. Однією з основних причин такої ситуації є спад виробництва та відсутність розширеного асортименту вітчизняної продукції. Так, частка продукції тваринництва за десять років зменшилась з 54,4% у 1991 р. до 41,4% у 2010 р. [239, с. 4]. Для ефективного використання аграрного потенціалу потрібно нарощувати виробництво не лише більш конкурентоспроможної рослинницької продукції, а й продукції менш конкурентоспроможного тваринництва [240, с. 208]. Для розвитку тваринництва потрібна державна цільова підтримка, що дасть змогу збільшити виробництво м'ясо-молочної продукції. Для подолання дисбалансів у структурі зовнішньої торгівлі агропромислової продукції необхідно нарощувати власне виробництво продукції кінцевого споживання.

Зазначимо, що після лібералізації зовнішньої торгівлі на певних сегментах споживчого ринку (м'ясному, кисломолочному, плодоовочевому) відбувається витіснення вітчизняної продукції імпортною. Значно збільшилися поставки імпортової плодоовочевої консервації, яка відрізнялася більш широким асортиментом та високою якістю продукції. У харчовій промисловості в посткризовий період спостерігається повільне відновлення. Це спричинено зростанням індексу споживчих цін на харчові продукти, що негативно вплинуло на купівельну спроможність домогосподарств.

Проведений аналіз відображає позитивну динаміку зовнішньої торгівлі України товарами харчової промисловості, про що свідчить поступове зростання сальдо: від від'ємного у 2005 р. (-163216,7 тис. дол.) до позитивного у 2010 р. (+66140,2 тис. дол.).

Проблема імпорту готових харчових продуктів має дещо інші аспекти, пов'язані з імпортом неякісної продукції. За останні роки спостерігається стійка тенденція до використання вітчизняними підприємствами у виробництві харчових продуктів шкідливої для споживачів сировини, в тому числі й іноземного походження, яка є дешевшою за вітчизняну. Так, відомими є випадки використання у м'ясопереробній галузі неякісної імпортової «кормової» сої, невідомого походження бразильського м'яса. Для контролю за якістю імпортової продукції вважаємо за доцільне створити в Україні відповідні агенції, які функціонують в європейських країнах. Водночас необхідно здійснювати контроль за якістю вітчизняної продукції. Підвищення якості вітчизняної продукції харчової промисловості пов'язано з гармонізацією вітчизняних стандартів з міжнародними та європейськими. У Постанові КМУ №468 від 13.05.2009 р. «Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням, та вводяться в обіг» передбачено здійснювати контроль за якістю продукції [241]. Для ефективного забезпечення споживачів якісними товарами, а також з метою попередження надходження на споживчий ринок небезпечних товарів Держспоживстандарт та його територіальні органи у справах захисту прав систематично проводять аналіз стану споживчого ринку. Тому для захисту споживачів потрібна розробка і прийняття Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів» [242].

Отже, враховуючи вищеперелічені обставини, можна дійти висновку, що імпортозаміщення у харчовій промисловості потрібно розвивати в напрямі виробництва «безпечних» продуктів харчування на основі використання власної сировини.

Забезпеченість державного резерву продовольчими продуктами не лише характеризує стан продовольчої безпеки, а й стан товарної імпортозалежності. На сьогодні рівень забезпеченості державного резерву м'ясними, молочними продуктами в Україні не відповідає нормі. Так, наприклад, Україна в середньому споживає 1,3 млн т м'яса, а запаси Державного резерву менші. Тому доцільно розробити та прийняти Закон України «Про державний продовольчий резерв», який регулював би забезпечення стабільності у продовольчому секторі та регламентував стратегічно важливе питання забезпечення національної безпеки України [243].

Вирішення проблеми щодо імпортозалежності пов'язано не лише із збільшенням виробництва відповідної продукції, а й із створенням необхідної інфраструктури для зберігання, транспортування та реалізації. У найближчий період в Україні планується створити овочесховища, зерносклади та елеватори у Вінницькій, Херсонській, Київській, Одеській, Кіровоградській областях. Перебудова вітчизняної молокопереробної промисловості згідно з європейськими стандартами ускладнюється проблемами низької якості її сировинної бази та нестачі сировини внаслідок скорочення поголів'я молочного стада. Для зменшення залежності від імпорту продукції агропромислового сектору потрібно збільшити та розширити диверсифікацію виробництва сільськогосподарської продукції.

Досвід країн з ринковою економікою підтверджує необхідність особливої державної підтримки агропромислового виробництва, яке зумовлено виробничими і фінансовими ризиками ведення сільськогосподарського виробництва. У світовій практиці відпрацьовано дійові механізми попередження загроз шляхом підтримки сільськогосподарських цін і доходів фермерів за рахунок держбюджету.

Як «пускові» механізми перспективного розвитку агропромислового виробництва можуть виступати системно взаємопов'язані дії держави у таких напрямках:

- підвищення достовірності прогнозів і реалістичності програм розвитку агропромислового виробництва;
- масштабне державне інвестування, яке спрямоване на формування структури агропродовольчого комплексу країни відповідно до вибраних пріоритетів;
- стимулювання приватних, у тому числі іноземних, інвестицій в агропромисловий сектор [51].

На сьогодні в Україні відсутні довгострокові концепції і програми розвитку агропромислового виробництва (на 10–15 років і більше). У зв'язку з цим державна підтримка і регулювання агропромислового виробництва здійснюються переважно в короткостроковому режимі (річному), що орієнтуються на поточні потреби сільського господарства. Виникла потреба поновити практику державного довгострокового соціально-економічного прогнозування.

Необхідно активізувати державний вплив на структурну перебудову і технічно-технологічне оновлення агропромислового виробництва, в тому числі шляхом безпосереднього введення держави в інвестиційний процес. Інвестування потрібно збільшити, особливо у критичні сектори сільського господарства – тваринництво, вирощування овочів та фруктів, що відповідно потребує створення привабливих умов для інвестування. Основними об'єктами імпортозаміщення в агропромисловому комплексі мають бути: овочі, фрукти та ягоди, білково-вітамінні інгредієнти для комбікормів, м'ясо та м'ясопродукти.

Розвиток імпортозаміщення потрібно здійснювати у легкій промисловості. Світова фінансово-економічна криза та вступ України в СОТ спричинили продовження падіння обсягів виробництва та зростання від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі у легкій промисловості. Внутрішній ринок товарів легкої промисловості України на даний час складається з 80% імпорту та лише 20% – з вітчизняних товарів [244]. Такий дисбаланс у структурі ринку посилює конкуренцію з боку імпортерів і залежність від

імпорту текстильної продукції, зокрема, з Туреччини, Китаю, Білорусі, Польщі, Німеччини. За останні два роки кількість збиткових підприємств становила близько 40% від загальної кількості підприємств [100]. Вітчизняна легка промисловість не має достатніх ресурсів для самостійного виходу на зовнішні ринки, вона відстає за своїм технологічним рівнем, якістю сировини, дизайнерськими рішеннями тощо.

Структура виробництва легкої промисловості є деформованою. Якщо позитивне сальдо від експорту сировини (шкіри та шкіри необробленої) у 2010 р. дорівнювало 50,14 млн дол., то від імпорту виробів із шкіри було від'ємне сальдо – 53,52 млн дол. Це свідчить про недостатній рівень розвитку вітчизняного ринку переробних підприємств з виготовлення якісної кінцевої продукції споживчого попиту. Тому розвиток імпортозаміщення у шкіряній промисловості потрібно розвивати в напрямі виробництва готових виробів із використанням власної шкіри, яка на сьогодні в значних обсягах експортується. Зазначимо, що легка промисловість в усьому світі є однією з провідних галузей економіки, що більшою мірою забезпечує формування державного бюджету та виступає важливим чинником розвитку хімічної та машинобудівної промисловості, сільського господарства тощо.

Імпортозамінне виробництво необхідно розвивати насамперед у текстильній промисловості, що зумовлено тенденцією до стійкого зростання імпорту текстильної продукції. У структурі зовнішньої торгівлі імпорт цієї продукції більш ніж у два рази перевищує експорт. Бавовняна підгалузь налічує 37 підприємств, але їхнє навантаження становить у середньому близько 10% через зношення основних фондів, проблеми із сировиною та енергоносіями [245, с. 138]. Виробництво бавовняних та вовняних тканин у розрахунку на особу протягом останніх років залишається практично незмінним і становить у середньому 0,15 м² [107].

На сьогодні більшість текстильних підприємств «виживає» завдяки давальницьким схемам виробництва: при виробництві одягу, взуття, виробів із шкіри. В стратегічній перспективі виробництво за толінговими схемами не

стимулює вітчизняних виробників і не створює стабільної доданої вартості. Застосування замкнутого циклу виробництва (від дизайну виробу до продажу товару на ринку) дало б змогу наповнювати внутрішній ринок товарами вітчизняного виробництва. Використання у виробництві імпоротної (давальницької сировини) збільшує залежність текстильної промисловості. У виробництві текстильної промисловості необхідно «відродити» використання традиційної для України сировини – вовни, льону, натуральної шкіри, хімічних волокон. Крім того, сировину льону можна використовувати для випуску модифікованих текстильних волокон, попит на які за останні роки особливо зростає не лише в Україні, а й в інших країнах світу. Застосування котонізованих волокон льону може забезпечити зменшення на 40–50% потреб в імпортній бавовні.

Зростання імпорту текстильних виробів значною мірою спричинено проникненням на внутрішній ринок контрабандної продукції. Зазначимо, що урядова програма «Контрабанді – стоп», яка була затверджена 1 квітня 2005 р. і передбачала врегулювання імпорту та системне забезпечення захисту внутрішнього ринку, не дала очікуваних результатів. Відбулося різке зниження митних тарифів на імпорт білизни (удвічі), взуття (утричі), побутової техніки (від 4–5 до 10 разів) [133, с. 220].

В умовах зростаючої транснаціоналізації виробництва у виробництві текстилю і готового одягу найбільшого значення набувають не форми, які пов'язані з придбанням іноземних активів, а міжнародні субконтракти і ліцензійні угоди. Україна може бути субпідрядником при виробництві текстильної продукції, застосовуючи при цьому сучасні технології розвинутих країн. Так, наприклад, японські текстильні фірми створили розгалужені системи субконтрактних зв'язків із країнами Південно-Східної Азії. Модель офшорного виробництва застосовують німецькі фірми, переважно з орієнтацією на країни Східної Європи, Північної Африки та Середньоземноморського басейну.

Доцільно розвивати імпортозамінне виробництво у лісовій, деревообробній і целюлозно-паперовій промисловості. Незважаючи на значні обсяги експорту деревини і виробів із деревини, обсяги імпорту паперу і картону стало зростають. Як підтверджують проведені розрахунки, від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі за цією товарною підгрупою у 2010 р. зросло порівняно з 2004 р. майже у два рази і відповідно складало – 319699,9 і 615843,9 млн дол.. Імпорт маси з деревини та інших волокнистих целюлозних матеріалів у 2010 р. порівняно із 2004 р. збільшився у 1,8 разу, паперу та картону – у 1,9 разу. Сьогодні в Україні на одного жителя припадає 28,2 кг паперу та картону на рік, що значно нижче від середнього рівня світового споживання, яке становить 65 кг/рік, а в країнах Західної Європи, США, Канаді, Японії цей показник дорівнює понад 200 кг/рік [246, с. 278]. Вітчизняні заготівельні організації не здатні в достатньому обсязі задовольнити потреби виробників картонно-паперового виробництва в макулатурі, оскільки рівень регенерації вторинного волокна в Україні становить близько 50%, тоді як в європейських країнах цей показник досягає 70% [246, с. 279]. Внаслідок цього потреба вітчизняного ринку в друкарських видах паперу (газетний, офсетний) задовольняється переважно завдяки продукції імпортного походження.

Виробничі потужності з випуску целюлози високого виходу (напівцелюлози) та деревної маси мають лише ВАТ «Луцький картонно-рубериодний комбінат», ВАТ «Жидачівський ЦПК», які виробляють ці напівфабрикати винятково для забезпечення власних потреб. Інші підприємства промисловості імпортують целюлозу переважно з Росії. В розробленому Держпарламентом Плані розвитку легкої і деревообробної промисловості протягом 2010–2020 рр. у розвиток підприємств має бути вкладено 5–8 млрд грн., що забезпечить зростання обсягів виробництва орієнтовно на 40% [246, с. 280]. У 2012 р. планується розпочати реалізацію інвестиційних проектів поглиблення переробки деревини і отримання кінцевого продукту – меблів на базі діючого українсько-литовського

підприємства ТзОВ «ВУД Індустрі»; з переробки відходів деревини та низькосортної деревини на підприємстві ТзОВ «Ванеса» – ТзОВ «Екострім».

Для збільшення обсягу виробництва та підвищення якості паперової продукції необхідно провести реконструкцію і переоснащення підприємств. Зменшити імпорт товарів целюлозно-паперової промисловості можливо за рахунок освоєння випуску нових видів вітчизняної продукції – газетного паперу, плит з деревини покращеної якості.

В хімічній промисловості існує значний потенціал імпортозаміщення, незважаючи на те, що сальдо зовнішньої торгівлі товарами є додатним. Держава підтримує експортне виробництво азотних добрив, сировиною для яких є дефіцитний природний газ, що імпортується в Україну. Водночас за останні роки стало нарощується імпорт органічних сполук, фармацевтичних препаратів, дубильних екстрактів і барвників, мила і миючих засобів, полімерних матеріалів, ниток синтетичних і хімічних волокон, тобто тієї продукції, яка традиційно вироблялася в Україні. Зростанню виробництва імпортозамінної хімічної продукції перешкоджає відсутність у країні бази для проведення НДКР та їхнього освоєння. Сьогодні багато іноземних компаній в Україні налагоджують виробництво за визначеною схемою (повна відсутність локалізації), купують мінімальну частку деталей в українських постачальників, впроваджують повністю автоматизоване виробництво, що дасть можливість компанії знизити ризик щодо погіршення якості продукції. Проте для України є економічно вигідним локалізоване виробництво.

Основними причинами локалізації виробництва є:

- зниження собівартості;
- можливі пільги з боку держави [247, с. 314].

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що напрями імпортозаміщення у хімічній промисловості мають бути спрямовані на поглиблення переробки, виготовлення готових виробів із залученням вітчизняної сировини, використанням повного завантаження виробничих потужностей. Для зменшення імпорту товарів хімічної промисловості

потрібно розширити виробництво дефіцитних видів високотехнологічної продукції, насамперед фармацевтичної, полімерних матеріалів і пластмас, органічних сполук, косметичних препаратів [248, с. 445]. На даний час розроблено проект імпортозаміщення у фармацевтичній промисловості, який передбачає розробку вітчизняних інноваційних лікарських засобів. Інноваційні лікарські засоби передбачають відкриття нових підходів у лікуванні захворювань. Низка підприємств цієї промисловості з огляду на виклики сучасного розвитку виробництва вжила відповідних заходів щодо імпортозаміщення, зокрема, у будівництві сучасних енергоефективних установок (виробництво сірчаної кислоти ВАТ «Кримський Титан», виробництво хлору, каустичної соди та полівінілхлориду ТзОВ «Карпатнафтохім», виробництво поліамідів ВАТ «Чернігівхімволокно» та шин ВАТ «Дніпрошина»).

Отже, для виробництва конкурентоспроможної вітчизняної продукції необхідно модернізувати виробництво хімічної промисловості, застосовувати сучасні енергозберігаючі технології. Інтеграція хімічної промисловості в європейські інтеграційні мережі може здійснюватися шляхом створення спільних стратегічних промислово-фінансових альянсів, які отримуватимуть переваги від поєднання ресурсної бази Донбасу та технологій Західної Європи.

Стале нарощування імпорту спостерігається за товарною групою «Вироби з кераміки, гіпсу, цементу, скла». Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі за товарами цієї групи у 2010 р. зросло до 490193,1 млн дол. порівняно з 2004 р., що становить 110233,26 млн дол.. Потреба в імпортозаміщенні в скляній індустрії зумовлена зростаючим попитом на склопродукцію на внутрішньому ринку, особливо на архітектурне скло. Вітчизняне виробництво скла і його якісні властивості не задовольняють потреби внутрішнього ринку України. Внаслідок цього за останні роки в Україну значно збільшився імпорт скла, особливо з Росії, Китаю, ціна якого є нижчою за вітчизняну. Так, розрахований коефіцієнт перекриття експортом

імпорту зменшився від 1,25 у 2004 р. до 0,35 у 2010 р., що було спричинено зростанням імпорту в 2,5 разу. Крім того, виробництво скла в Україні залишається на низькому технологічному рівні, середня енергоємність варіння скла вища на 60%, середня продуктивність праці нижча у 1,5–2 рази, а негативний вплив на навколишнє середовище більший удвічі, ніж у західноєвропейських країнах [249, с. 104].

Стимулювання активізації інноваційної діяльності підприємств скляної промисловості можна здійснювати за рахунок інструментів фінансової політики, переважно у сфері оподаткування, де діє багато пільг. Це буде економічним стимулом для активізації інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, що поступово приведе до витіснення із внутрішнього ринку іноземних товарів скляної промисловості.

З огляду на розвиток імпортозаміщення на основі застосування власної сировини та збалансування експортно-імпортних товарних потоків, виділено перспективні напрями виробництв. Визначено, що найбільш ефективними напрямами імпортозаміщення є формування виробництв на основі місцевих ресурсів і сировини, що дасть змогу знизити частку імпортних матеріалів, сировини, напівфабрикатів в структурі випуску. До таких товарів, які є виграшними для реалізації стратегії імпортозаміщення, належать: продукція харчової промисловості, в якій виробляються товари на основі вітчизняної сільськогосподарської і харчової продукції; продукція целюлозно-паперової промисловості (картон, газетно-офісний папір); вироби з каменю, цементу, гіпсу, кераміки та скла; товари легкої промисловості, в тому числі з текстилю та шкіри; продукція хімії, зокрема мінеральних добрив, та продукція побутової хімії.

Значний потенціал імпортозаміщення має сектор машинобудування. Посилення дефіциту сальдо зовнішньої торгівлі України спричинено також високою залежністю української економіки від імпорту машин, устаткування, механізмів і транспортних засобів, обсяг якого у структурі товарного імпорту у 2010 р. становив майже 21%, тоді як у структурі експорту – близько 17%.

На сьогодні Україна втратила свої позиції на ринках електричних машин і устаткування (обсяг імпорту досяг у 2010 р. 3,6 млрд дол.), та не здатна протистояти експансії імпорتنих легкових автомобілів [100].

Проведений детальний аналіз зміни сальдо зовнішньої торгівлі за товарною групою 84 «Машини і устаткування» підтверджує наявність значного потенціалу імпортозаміщення у секторі машинобудування. Встановлено, що у 2010 р. збільшилися обсяги імпорту (від 25% до 160% у вартісному виразі до попереднього року) майже третини товарів за товарною групою 84 (код УКТЗЕД), до якої належать реактори ядерні, котли, обладнання і механічні пристрої та їхні частини. Це певною мірою спростовує поширену точку зору щодо стимулювання інвестиційного імпорту. На наш погляд, до інвестиційного імпорту стосовно стимулювання або, навпаки, доцільності імпортозаміщення слід застосовувати селективний підхід. Інвестиційний імпорт доцільно імпортувати, якщо це комплектуючі, високотехнологічні пристрої, які не виробляються в Україні. У разі обладнання, механічних пристроїв, які Україна раніше виробляла і здатна виробляти, імпортозаміщення вважаємо економічно виправданим.

Слід зазначити, що машинобудування є одним із секторів промисловості України, який найбільше зазнав збитків унаслідок світової фінансово-економічної кризи. В період кризових явищ протягом 2007–2009 рр. у машинобудівному комплексі зменшилися обсяги виробництва основних видів продукції, проте в 2010 р. спостерігається зростання виробництва і кількості експортних операцій у всіх підгалузях машинобудування, що удвічі перевищували обсяги 2009 р. [103, с. 95]. Певне відновлення, яке відбулось у 2010 р., не забезпечило досягнення передкризового рівня через залежність машинобудівних підприємств та споживачів їхньої продукції від доступу до кредитних ресурсів, повільне введення в дію основних фондів, низький рівень інвестиційної та інноваційної активності машинобудівних підприємств.

На ринку машинобудування частка вітчизняного виробника скоротилася до 22,4% порівняно з 41,1% у 2005 р. [100]. Крім того, формування внутрішнього ринку в умовах високої відкритості національної економіки зумовило його залежність від світової ринкової кон'юнктури. Особливо відчутним стало зростання імпорту транспортних засобів. Відповідно до цього вважаємо, що ресурси машинобудування потрібно сконцентрувати на виробництві автомобілів, кар'єрної, дорожньої техніки. Для агропромислового комплексу необхідно здійснювати імпортозаміщення з метою забезпечення сільськогосподарською технікою і обладнанням. Спостерігається також стале зростання імпорту легкових автомобілів, що пов'язано з посиленням конкуренції з боку іноземних виробників. Так, зміцнення позицій китайських виробників на вітчизняному ринку зумовлено розширенням асортименту китайських автомобілів, які складають та виробляють в Україні.

За останні роки Україна не лише суттєво скоротила експорт сільськогосподарських машин, а й значно збільшила їхній імпорт. Приватизація в сільському господарстві потребує застосування нової сучасної техніки, яка ще не в достатній кількості виробляється в Україні. Передбачається створення в Україні спільних підприємств з виробництва сільськогосподарської техніки шляхом надання пільгових режимів виробництва з одночасним підвищенням податкового та митного навантаження на імпорт, а також оптимізації використання існуючих потужностей з виробництва тракторної техніки. Обсяги імпорту сільськогосподарських машин перевищують їхнє виробництво. В цих умовах уряд планує здійснювати підтримку вітчизняних сільгоспмашинобудівників: від прямого держзамовлення і здешевлення кредитів до введення обмежень на ввезення вживаної імпортової продукції. Разом із тим, передбачається стимулювання імпорту нових технологій, а також створення іноземними виробниками власного виробництва в Україні. Для цього планується прискорити дозвільні процедури, виділення земельних ділянок та створення

необхідної інфраструктури. Передбачено локалізацію виробництва не менше 80% (виробництво більшості комплектуючих на місцях) [250].

Розвиток імпортозаміщення в машинобудуванні, зокрема електронного та електричного устаткування, інформаційних технологій, буде базою для створення інноваційної конкурентоспроможної продукції і дасть можливість зменшити залежність України від високотехнологічного імпорту. Виробництво високотехнологічної імпортозамінної продукції машинобудування може здійснюватися шляхом участі України у сучасних формах міжнародного співробітництва через діяльність вітчизняних підприємств, таких як стратегічні альянси, транснаціональні мережі.

Для зменшення імпортозалежності від продукції машинобудівного сектору потрібно підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Для подальшого функціонування промисловості та виведення її з кризи необхідно стимулювати інноваційну діяльність машинобудівних підприємств. Імпортозамінне виробництво у машинобудівному комплексі має ґрунтуватися на виробництві інноваційної продукції, яка здатна була б конкурувати з іноземними аналогами. Одним із чинників, що гальмує цей процес, є нестача фінансових ресурсів підприємств. У цьому контексті формування фінансово-промислових груп дає більші можливості щодо імпортозамінного виробництва інноваційної продукції та його фінансування. Необхідно створити також сприятливі умови для виникнення платоспроможного попиту, який можна досягти за рахунок державних замовлень.

Стимулювання розвитку імпортозамінного виробництва машин та обладнання, електронного й електричного устаткування є базою для створення інноваційної, конкурентоспроможної продукції.

У машинобудівному секторі необхідно розширити використання офсетних угод для заміщення імпорту продукції виробничого призначення, що потребує вдосконалення нормативно-правової бази офсетної діяльності у напрямі впровадження ефективного контролю, залучення іноземних

інвестицій і забезпечення цільового використання коштів. Зменшення імпортової залежності від продукції машинобудування можливе за рахунок реструктуризації, організації нових виробництв, які б завершували технологічні цикли, переорієнтації підприємств на випуск нової продукції.

Важливу роль у цьому відіграють конверсія підприємств військово-промислового комплексу та залучення іноземних інвестицій. Інституційною основою вдосконалення виробничої та організаційної структури промисловості можуть стати міжгалузеві кластери за участю наукових виробничих підприємств аграрного та хімічного комплексів. Разом із цим, проблеми розвитку машинобудування властиві також заводам, які виробляють конкурентоспроможну продукцію. Нині лідером важкого машинобудування в СНД є Новокраматорський машинобудівний завод, який модернізував виробництво і впровадив систему стратегічного управління. Прикладом ефективної кооперації є партнерські відносини Краматорського машинобудівного заводу та компанії «Даніель» («Daniele» (Італія)) [100, с. 427].

Зазначимо, що використання особливих економічних зон певною мірою може сприяти розвитку імпортозамінного виробництва. Ці можливості уряд має використовувати у регіональній політиці для забезпечення міжрегіонального вирівнювання, а також у промисловій політиці, зокрема у контексті структурно-технологічної модернізації виробництва, для зосередження в межах зазначених територій промислових потужностей з імпортозаміщення і замикання технологічних ланцюгів.

Нещодавно уряд України підписав договір про зону вільної торгівлі в рамках СНД. Передбачено, що Україна може збільшити зовнішньоторговельний обіг та поліпшити торговельний баланс. За розрахунками Кабінету Міністрів України, країна може одержати додатковий приріст ВВП на рівні 2% [208]. Разом із тим, Росія сьогодні активно здійснює політику імпортозаміщення. Нарощується виробництво також замінників українського імпорту, зокрема металургійних виробів. Тому Україні також

потрібно розвивати імпортозамінне виробництво тієї продукції, яку вона здатна виробляти.

Таким чином, узагальнюючи вищенаведене, можна дійти висновку, що потенціал імпортозаміщення різного ступеня існує в усіх секторах економіки України. Імпортозамінне виробництво в середньостроковому періоді доцільно здійснювати в харчовій, легкій, хімічній промисловості та сільському господарстві. У довгостроковому періоді можливе поступове нарощування імпортозамінного високотехнологічного виробництва, зокрема продукції машинобудування, на основі розвитку сучасних форм міжнародного співробітництва (стратегічні альянси, транснаціональні мережі). Часткова заміна критичного імпорту (енергоносіїв) можлива за рахунок використання альтернативних джерел енергії, диверсифікації їхнього постачання та розширення використання власних паливних ресурсів. Необхідно розширити розробку програм імпортозаміщення на регіональному і галузевому рівнях. При цьому розвиток імпортозаміщення має ґрунтуватися на економічній доцільності, що враховувало б ресурсні і виробничі можливості країни та її національні інтереси.

Висновки до розділу 3

На основі проведених досліджень запропоновано концепцію імпортозаміщення, що складається із концептуальної моделі та напрямів розвитку імпортозамінного виробництва, в результаті чого зроблено такі висновки:

1. В запропонованій концептуальній моделі системно представлено передумови розвитку імпортозаміщення, що потребує створення необхідної виробничої, інноваційної інфраструктури, модернізації та диверсифікації виробництва; покращення інвестиційного клімату; застосування організаційних та регуляторних заходів; нормативно-законодавчого

забезпечення. Запропоновані пропозиції щодо посилення кооперації та розвитку малого і середнього бізнесу, де збільшено сконцентровано виробництво харчової і деревообробної промисловості.

2. Визначено, що для розвитку імпортозамінного виробництва можуть бути залучені фінансові ресурси, до яких належать: кошти підприємств, кредити комерційних банків, кошти спільного інституту фінансування; недержавне фінансування на основі приватно-державного партнерства; пайова участь держави у фінансуванні на етапі запуску значущих імпортозамінних проектів; прямі іноземні інвестиції; міжнародні кредити. В умовах дефіциту фінансових ресурсів підприємств доцільно застосовувати альтернативні механізми залучення ресурсів – первинне розміщення цінних паперів на фондовому ринку, кошти інститутів спільного інвестування.

3. Сформовано механізм імпортозаміщення, до якого зараховано такі інструменти: грошово-кредитної, фіскальної, структурно-промислової, зовнішньоторговельної політики. Удосконалення грошово-кредитного механізму потрібно спрямовувати на зниження ставок при наданні кредитів суб'єктам господарювання, що виробляють замінники імпорту, із застосуванням механізму державних гарантій для страхування банківських ризиків. Удосконалення фіскального механізму має передбачати: запровадження пільгового оподаткування прибутку, що реінвестується в модернізацію основних фондів; інвестиційних податкових кредитів через відтермінуванням сплати податку у проекти імпортозаміщення; тимчасове пільгове оподаткування виробництва інноваційної імпортозамінної продукції. Враховуючи досвід розвинутих країн, доцільно застосовувати тимчасове пільгове оподаткування виробництва інноваційної імпортозамінної продукції. Валютно-курсову політику потрібно спрямовувати на стабільність валютного курсу, що забезпечить запобігання різких коливань споживчих цін. Промислова політика має бути спрямована на стимулювання імпортозамінного виробництва, зокрема створення державного банку промислового розвитку, що дасть змогу фінансувати

підприємства, які виробляють замітники імпорту. В умовах відкритої національної економіки і посилення інтеграційних процесів запропоновано поширення застосування транснаціональних механізмів на основі офшорингу, аутсорсингу.

4. Механізми митно-тарифного регулювання для захисту внутрішнього ринку необхідно здійснювати в межах міжнародних регуляторних вимог, зокрема, застосування ліцензування, сертифікації, технічних, фітосанітарних, екологічних, компенсаційних заходів. Доцільним є запровадження пільг для устаткування для проектів імпортозаміщення щодо сплати ввізного мита на обладнання, яке не виробляється в Україні. Для захисту внутрішнього ринку та неякісного імпорту потрібно використовувати протекціоністські заходи, передбачені нормами СОТ. Для стимулювання використання продукції вітчизняного виробництва доцільним є впровадження економічних та моральних стимулів у вигляді пільгових кредитів на закупівлю продукції вітчизняного виробництва і поширення конусної системи платежів у вигляді додаткової винагороди, що надається постійним покупцям.

5. Визначено напрями розвитку імпортозаміщення за видами економічної діяльності. Встановлено, що у середньостроковому періоді імпортозаміщення необхідно здійснювати в харчовій, легкій, деревообробній, хімічній промисловості та сільському господарстві на основі розширення і ефективного використання власної сировини. В умовах зростаючої транснаціоналізації у виробництві текстилю і готового одягу найбільшого значення набувають не форми, які пов'язані з придбанням іноземних активів, а міжнародні субконтракти і ліцензійні угоди. Напрями імпортозаміщення у хімічній промисловості мають бути спрямовані на поглиблення переробки, виготовлення готових виробів із залученням вітчизняної сировини, повне завантаження виробничих потужностей. Для зменшення імпорту товарів хімічної промисловості потрібно розширити виробництво дефіцитних видів продукції: фармацевтичної, полімерних матеріалів і пластмас, органічних сполук, косметичних препаратів.

6. Значний потенціал імпортозаміщення має сектор машинобудування, що зумовлено високою залежністю української економіки від імпорту машин, устаткування, механізмів і транспортних засобів. Зменшення імпортозалежності від продукції машинобудування можливе за рахунок реструктуризації, організації нових виробництв, які б завершували технологічні цикли, переорієнтації підприємств на випуск нової продукції. Імпортозамінне виробництво у машинобудівному комплексі має ґрунтуватися на виробництві інноваційної продукції, яка б здатна була конкурувати з іноземними аналогами. Поступове нарощування виробництва високотехнологічної імпортозамінної продукції можливо здійснювати на основі участі України у сучасних формах міжнародного співробітництва (стратегічні альянси, транснаціональні мережі). Часткове заміщення імпорту в паливно-енергетичному секторі можливе за рахунок використання альтернативних джерел енергії, диверсифікації їхнього постачання, розширення використання власних паливних ресурсів і застосування енергозберігаючих технологій.

Основні положення розділу 3 висвітлено у [195; 206; 210; 240; 248].

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо розроблення основних положень концепції розвитку імпортозаміщення в контексті подолання структурних дисбалансів у виробництві та зовнішній торгівлі України.

Результати проведеного дослідження дали змогу зробити такі висновки:

1. Категорію імпортозаміщення доцільно розглядати як процес нарощування внутрішнього виробництва конкурентоспроможних замінників імпорту через реалізацію державної політики структурних зрушень, що відповідають потребам національного ринку, та дозволяє збільшувати експорт товарів з високою доданою вартістю і збалансувати торговельний баланс країни. Імпортозаміщення виступає як чинник стійкого економічного зростання, забезпечує усунення загроз фінансових криз та сприяє зменшенню зовнішньої заборгованості країни.

2. На процеси імпортозаміщення у відкритій економіці можуть негативно впливати: лібералізація зовнішньої торгівлі, що пов'язана зі вступом до СОТ країн, які не спроможні протистояти зовнішній конкуренції; відкритість економік з моноекспортною орієнтацією і вразливістю до різких змін кон'юнктури зовнішнього ринку; недосконалість валютної політики, що відзначається обмеженістю руху капіталу в країнах з недостатньою забезпеченістю фінансовими ресурсами. До чинників впливу на процеси імпортозаміщення віднесено: розвиток національного виробництва і внутрішнього ринку, платоспроможний попит, залучення інвестицій, формування інноваційної економіки.

3. На основі теорій міжнародної торгівлі обґрунтовано взаємозв'язок між імпортозаміщенням і структурою виробництва та зовнішньою торгівлею. Поглиблено методологічні підходи до процесів імпортозаміщення, що ґрунтуються на причинно-наслідкових зв'язках: між імпортозаміщенням і

імпортозалежністю країни, зовнішньоекономічною політикою, зокрема зовнішньоторговельною, платіжним балансом, валютним контролем, грошово-кредитною, фіскальною та структурно-промисловою політикою, структурою виробництва та зовнішньою торгівлею. Зв'язок імпортозаміщення із структурою зовнішньоторговельних товарних потоків обґрунтовує вплив заміщення імпорту на сальдо зовнішньої торгівлі країни.

4. Встановлено, що на протязі останніх десяти років не відбулося позитивних зрушень у структурі виробництва та зовнішній торгівлі України. Дві третини виробництва припадає на сектори промисловості, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси. В імпорті домінують товари з високою доданою вартістю, а в експорті – переважає сировинна продукція низького рівня переробки. Визначено структурні диспропорції у зовнішній торгівлі продукцією хімічної, харчової, деревообробної, шкіряної промисловості та сільського господарства, зокрема – значне перевищення обсягів експорту сировини над обсягами імпорту готової продукції, що свідчить про технологічну відсталість переробних підприємств.

5. В Україні процеси імпортозаміщення відбуваються повільно, відсутні ефективні механізми стимулювання імпортозамінного виробництва, що спонукало зростання дефіциту торговельного балансу та імпортозалежності країни. Визначено, що найвищим рівнем імпортозалежності країни (за видами економічної діяльності) відзначаються: паливно-енергетична та легка промисловість і сектор машинобудування. Висока залежність країни від імпорту спостерігається у споживанні м'яса свинини, плодів та ягід. При цьому інструменти торговельної політики, передбачені СОТ, застосовуються неефективно, про що свідчить проникнення на внутрішній ринок неякісної харчової продукції. Інструменти грошово-кредитної політики не стимулюють виробництво імпортозамінної продукції; не здійснюється державна підтримка інноваційної імпортозамінної продукції, як це практикується в інших країнах світу. Результати

дисперсійного аналізу засвідчили про відсутність суттєвого впливу обмінного курсу на зовнішньоторговельні потоки.

6. Світовий досвід застосування політики імпортозаміщення має як позитивні, так і негативні приклади. Більшість країн Латинської Америки, стратегія імпортозаміщення яких орієнтувалася на виробництво продукції для насичення внутрішнього ринку, не отримали очікуваного результату. Для країн Далекого Сходу (Корея, Тайвань) стратегія імпортозаміщення, що була спрямована не лише на потреби внутрішнього ринку, дала можливість значно зменшити імпорту залежність країни і здійснювати експорт замінників імпорту. Оцінюючи можливості застосування досвіду імпортозаміщення країн із трансформаційними економіками, доцільно: розширити використання нетарифних методів; стимулювати імпортозамінне виробництво; поєднати стратегії позичання і нарощування; впроваджувати державні, регіональні, галузеві програми імпортозаміщення.

7. Запропонована концептуальна модель імпортозаміщення, що передбачає створення сприятливих передумов для розвитку імпортозамінного виробництва, виробниче та фінансове забезпечення, застосування інструментів економічної політики, посилення коопераційних зв'язків та розширення сучасних форм міжнародного співробітництва. Реалізація даної моделі дасть можливість оптимізувати структуру виробництва в напрямі нарощування виробництва високотехнологічної продукції та продукції соціального спрямування. Скорочення імпорту продукції з високою доданою вартістю та товарів кінцевого споживання за рахунок власного виробництва сприятиме зменшенню дефіциту зовнішньої торгівлі товарами.

8. Для реалізації концепції імпортозаміщення необхідно поглибити механізми стимулювання імпортозамінного виробництва, що включають інструменти грошово-кредитної, фіскальної, валютно-курсової та зовнішньоторговельної політики. Регулятивний вплив держави на розвиток імпортозаміщення слід вбачати в зниженні ставок при наданні кредитів

господарським суб'єктам, що виробляють імпортозамінну продукцію. Застосування фіскального механізму для стимулювання імпортозамінного виробництва має передбачати запровадження: пільгового оподаткування прибутку, що реінвестується в модернізацію основних фондів; інвестиційних податкових кредитів через відтермінування сплати податку у проекти імпортозаміщення; тимчасового пільгового оподаткування виробництва інноваційної імпортозамінної продукції. Інструменти торговельної політики повинні передбачати розширення застосування нетарифних методів регулювання, дозволених СОТ, зокрема ліцензування, сертифікації, технічних регламентів, фітосанітарних норм, екологічних заходів. Валютно-курсову політику потрібно спрямовувати на стабільність валютного курсу, що забезпечить запобігання різких коливань споживчих цін. Промислова політика має бути спрямована на структурні зрушення в напрямі зростання виробництва інноваційної імпортозамінної продукції.

9. Визначено напрями розвитку імпортозамінного виробництва, яке в середньостроковому періоді доцільно здійснювати у харчовій, легкій, хімічній, целюлозно-паперовій промисловості та сільському господарстві. У секторі машинобудування імпортозаміщення можливе на основі міжнародного кооперування. Формування ефективної структури виробництва сприяє збалансуванню експортно-імпортних товарних потоків. Раціональну структуру імпорту можна вбачати в напрямі зменшення частки товарів соціального спрямування, зокрема легкої та харчової промисловості, а в структурі експорту – зростання частки товарів з високою доданою вартістю. Це дасть змогу зменшити надмірний дефіцит балансу зовнішньої торгівлі товарами і імпортозалежність економіки та перейти до сталого економічного розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gunnar Myrdal. Asian Drama / Gunnar Myrdal. – Pantheon, 1972. – P. 464.
2. Santos T. The Crisis of Development Theory and the Problem of Dependence in Latin America / T. Santos // Siglo. – 1969. – Vol. 21; Cit. in: Dube S. C. Modernization and Development. – P. 42-43.
3. Савчук В. Глобалізація та проблеми інтеграції у цей процес постсоціалістичних країн / В. Савчук // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – № 5–1. – С. 22–27.
4. Baran P. The Political Economy of Growth / P. Baran. – New York, Monthly Review. – 1957. – P. 175.
5. So A. Y. Social change and development - modernization, dependency and world-system theories / A. Y. So. – London : Sage Publications. – 1990. – P. 138.
6. Пазізна С. М. Гносеологія імпортозалежності країн у процесі індустріалізації / С. М. Пазізна // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – Вип. 5–1. – С. 207–214.
7. Алхименков М. Александр Гамильтон: враг свободы или архитектор могущества? [Електронний ресурс] / М. Алхименков. – Режим доступу : <http://www.ushistory.ru/esse/80-aleksandr-gamilton-vrag-svobody-ili-arhitektor-moguschestva.html>.
8. Chenery H. B. Foreign Assistance and Economic Development / H. B. Chenery, A. M. Strout. // American Economic Review. – Vol. 56. – № 4. – Part 1. – September 1966.
9. Amin S. L'accumulation a l'echelte mondiale: critique de la theorie du sous-developpement / S. Amin. – Dakar, 1971. – P. 103.
10. Emmanuel A. L'echange inegal. Essai sur les antagonismes dans les rapports economiques internationaux / A. Emmanuel. – Paris, 1969. – P. 38.
11. Нуреев Р. Теория развития: институциональные позиции становления рыночной экономики / Р. Нуреев // Вопросы экономики. – 2000. – № 6. – С. 126–145.

12. Greenaway D. True Protection – Concepts and Their Role in Evaluating Trade Policies in LDCs / D. Greenaway, C. R. Milner // *Journal of Development Studies*. – 1987. – № 23 (2). – P. 200–219.

13. Grabowski R. Import Substitution, Export Promotion, and the State in Economic Development / R. Grabowski // *The Journal of Developing Areas*. – 1994. – № 28 (4). P. 535–554.

14. Lang N. Beyond import substitution and export promotion: A new typology of trade strategies / N.Lang // *Journal of Development Studies*. – 1992. – Vol. 28. – P. 447–472.

15. Співак Р. В. Модель імпортозаміщення та стимулювання експорту: ефект синергії / Р. В. Співак // *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. – 2010. – № 2. – С. 82–86.

16. Кадочников П. Анализ импортозамещения в России после кризиса 1998 года / П. Кадочников // *Научные труды*. – 2006. – № 95. – 148 с.

17. Зайцев А. А. Попала ли Россия в критическую зависимость от импорта? // *Россия в окружающем мире : Аналит. ежегодник* / отв. ред. Н. Н. Морфенин / под общей ред. Н. Н. Моисеева, С. А. Степанова. – М. : Изд-во МНЭПУ, 1999. – 324 с.

18. Назарчук Е. Н. Импортозамещение как резерв повышения эффективности деятельности промышленного предприятия и источник устойчивого развития отраслей экономики / Е. Н. Назарчук, Е. В. Волкодавова // *Вестник Самарского государственного экономического университета*. – 2007. – № 5 (31). – С. 49–51.

19. Жаліло Я. А. Проблеми формування сучасних засад політики імпортозаміщення в Україні [Електронний ресурс] / Я. А. Жаліло, В. М. Гацько // *Економічна політика* – Режим доступу : http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=epol2&issue=2006_1.

20. Carsten Weerth. Lehrbeauftragter für Zölle und Europarecht an der Hochschule für Öffentliche Verwaltung Bremen im Internationalen Studiengang

Steuer- und Wirtschaftsrecht [Електронний ресурс] / Carsten Weerth. – Режим доступу : <http://wirtschaftslexikon.gabler.de/Definition/imports substitution.html>.

21. Jacobs J. *Cities and the Wealth of Nations* / J. Jacobs. — New York : Vintage Books, 1985.

22. An Chen. *Zum Problem der Imports substitution und der Exportdiversifikation* / An Chen – Diss. Münster, 1969. – S. 49.

23. Назарчук Е. Н. Модификации стратегий импортозамещения / Е. Н. Назарчук // Региональное развитие в России: перспективы, конкурентоспособность, политика : материалы Междунар. науч. форума. – Самара : Изд-во Самар. гос. экон. акад., 2005. – Ч.1. – С. 314–317.

24. Krugman P. R. *Increasing returns, monopolistic competition, and international trade* / P. R. Krugman // *Journal of International Economics*. – 1979. – Vol. 9. – №. 4. – November. – P. 469–476.

25. Федеральний дослідницький відділ Бібліотеки Конгресу (США) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : countrystudies.us/south-africa/91.htm.

26. Інститут досліджень торгівлі та комерційної дипломатії (США) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.itcdonline.com/introduction/glossary2_i-p.html.

27. Joseph Stiglitz. *Volkswirtschaftslehre* / Joseph Stiglitz. – 2. Auflage. – Oldenbourg, 1999. – S. 1125–1126.

28. Lachmann W. *Entwicklungspolitik, Band 1: Grundlagen* / W. Lachmann. – 2. Auflage. – Oldenbourg. – S. 173.

29. Lutz Hoffmann. *Imports substitution und wirtschaftliches Wachstum in Entwicklungsländern* / Lutz Hoffmann, J.C.B Mohr (Paul Siebeck). – Tübingen, 1970. – S. 41.

30. Пазізіна С. М. Концептуальні засади політики імпортозаміщення / С. М. Пазізіна // Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету «Наука молода». – 2011. – № 15–16. – С. 122–125.

31. Пазізіна С. М. Формування ефективної відкритості економіки України / С. М. Пазізіна // Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів «Україна в системі міжнародної економіки». – Тернопіль. – 2010. – С. 75–78.
32. Фигурнова Н. П. Международная экономика / Н. П. Фигурнова. – М. : Омега-Л, 2005. – 512 с.
33. Rivera-Batiz F. L. The economics of technological progress and endogenous growth in open economies / F. L. Rivera-Batiz // Koopman G., Scharrer. The Economics of High-technology Competition and Cooperation / Koopman G., Scharrer. – Hamburg : Nomos Verl., 1996. – P. 31–63.
34. Baldwin R. E. On growth effects of import competition / R. E. Baldwin // NBER Working Paper. – 1992. – № 4045; Baldwin R. E. Measurable dynamic gains from trade / R. E. Baldwin // Journal of Political Economy. – 1992. – Vol. 100 (1). – February. – P. 162–174.
35. Foster N. International trade and economic growth in developing countries [Електронний ресурс] / N. Foster. – Режим доступу : <http://www.nottingham.ac.uk/economics/iea/foster.pdf>.
36. Остапенко Т. Вплив експортоорієнтованих та імпортозаміщуючих галузей на зростання економіки України / Т. Остапенко // Економіка, фінанси, право. – 2009. – №10. – С. 11–16.
37. Філіпенко А. С. Економіка зарубіжних країн : Підручник / А. С. Філіпенко, В. А. Вергун, І. В. Бураковський. – [2-ге вид.]. – К., 1998. – С. 10.
38. Рейті О. Головні ризики для України зі вступом до СОТ / О. Рейті // Збірник тез доповідей міжнародної наукової конференція молодих вчених «Формування нового світового економічного порядку». – Тернопіль, 2009. – С. 93.
39. Осташко Т. Обґрунтування позицій України щодо сільського господарства у переговорах Дохійського раунду СОТ / Т. Осташко // Економіст. – 2008. – № 8. – С. 39–42.

40. Linder S. B. *An Essay on Trade and Transformation* / S. B. Linder. – New-York : John Wiley and Sons, 1961. – P. 67–69.
41. Шинкоренко Т. П. Макроекономічні шоки: теоретичні та емпіричні аспекти / Т. П. Шинкоренко // *Економіка і прогнозування*. – 2010. – №2. – С. 44–60.
42. Сиденко В. Р. Глобалізація – європейська інтеграція – економічне розвиток: українська модель / В. Р. Сиденко. – К. : Фенікс, 2008. – Т. 1 : Глобалізація і економічне розвиток. – 374 с.
43. Prebisch R. *Change and Development: Latin America's Great Task* / R. Prebisch. – Washington, D. C. : The Inter-American Development Bank, 1970.
44. Геець В. М. Інноваційні перспективи України: монографія / В. М. Геець, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
45. Baldwin R. The case against infant-industry protection / R. Baldwin // *Journal of Political Economy*. – 1969. – Vol. 77. – May–June. – P. 295–305.
46. Lerner A. The symmetry between import and export taxes / A. Lerner // *Economica*. – 1936. – № 3. – August. – P. 306–313.
47. Смалъ В. В. Географічна економіка чи «Нова економічна географія» Пола Кругмана: рецепція основних ідей / В. В. Смалъ // *Український географічний журнал*. – 2009. – №4. – С.18–25.
48. Krugman P. Economic integration in Europe: Some conceptual issues / P. Krugman // *The European internal market – trade and competition*. – Oxford : Oxford University Press, 1989. – P. 357–380.
49. Brander J. A. International R&D rivalry and industrial strategy / J. A. Brander, B. J. Spencer // *Review of Economic Studies*. – 1983. – № 50. – P. 707–722.
50. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін / Ю. М. Бажал. – К. : Заповіт, 1996. – 240 с.
51. Про затвердження державної програми розвитку внутрішнього виробництва : Постанова Кабінету Міністрів України № 1130 від 12 вересня

2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/prozatverdzhennja-derzhavnoyi-programi-rozvitku-vnutrishnog-doc74910.html>.

52. Перспективы либерализации счета финансовых операций в Украине. Міжнародна експертна група. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.case-ukraine.com.ua/u/publications/159da35138125b16a84ab764f2662348.pdf>.

53. Kuznets S. Economic growth of nations: total outputs and productions structure / S. Kuznets. – Cambridge, MA : Harvard Univesiti Prees, 1971.

54. Кузубов М. Б. Оцінка структурних зрушень в економіці України та їх оптимізація / М. Б. Кузубов, Н. Л. Овандер // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 66–75.

55. Киреев А. Международная экономика. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства / А. Киреев. – М. : Междунар. отнош., 1998. – Ч. 1. – 170 с.

56. Коломицева О. В. Економічний зміст структурних зрушень та їх вплив на стабільність розвитку економіки / О. В. Коломицева // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси : ЧДТУ, 2009. – Вип. 22. – С. 160–164.

57. Школа І. М. Трансформаційні процеси економіки України в регіональному вимірі: монографія / І. М. Школа. – Чернівці : Кн. – XXI, 2004. – 360 с.

58. Горська О. Структура економіки України як фактор економічної безпеки / О. Горська // Регіональна економіка. – 2002. – № 3. – С. 61–68.

59. Скірка Н. Я. Структура економіка: сутність, основні завдання та типи / Н. Я. Скірка // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.5. – С. 205–216.

60. Мельник А. Ф. Удосконалення функціональної діяльності державної служби в контексті глобальних змін та забезпечення структурної корекції економіки / А. Мельник // Удосконалення функціональної діяльності

державної служби як складової структурних трансформацій в суспільстві : зб. матеріалів наук.-практ. семінару. – Тернопіль, 2010. – С. 9–18.

61. Кваснюк Б. Є. Структурні зрушення в промисловості України / Б.Є. Кваснюк // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 1. – С. 67–69.

62. Статівка Н. В. Гармонізація інтересів суб'єктів економічного простору в процесі державного регулювання економіки / Н. В. Статівка // Державне будівництво. – 2008. – № 1. – С. 1–14.

63. Меньшиков С. М. Длинные волны в экономику / С. М. Меньшиков, Л. А. Кліменко. – М. : Междунар. отнош., 1989. – 212 с.

64. Амоша О. І. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України : монографія / О. І. Амоша, С. С. Аптекарь, М. Г. Білопольський, С. І. Юрій та ін. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 848 с.

65. Онищенко В. П. Оцінка потенціалу країни до галузевих структурних зрушень в контексті світових тенденцій / В. П. Онищенко, С. О. Пашков // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2010. – № 1. – С. 36–43.

66. Жваво Є. І. Інвестиційна політика структурної перебудови регіональної економіки (Проблеми регіональної політики) / Є. І. Жваво, Б. О. Долішня. – Львів. – 1995. – С. 25–33.

67. Пухінов І. Макроструктурні пріоритети / І. Пухінов // Економіка України. – 1996. – № 6. – С. 14–30.

68. Нуреев Р. Теория развития: кейнсианские модели становления рыночной экономики / Р. Нуреев // Вопросы экономики. – 2000. – № 4. – С. 137–153.

69. Форрестер Д. Мировая динамика / Д. Форрестер– М. : ООО «АСТ» ; СПб. : Fantastica, 2003. – 379 с.

70. Бажал Ю. М. Актуальність ідей М. І. Туган-Барановського для теорії економічного розвитку [Електронний ресурс] / Ю. М. Бажал. – Режим доступу у: <http://ice.org.ua>.

71. Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі / І. Бураковський. – К. : Основи, 2000. – 240 с.
72. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон, В. Нордхаус, Д. Вильям. – М. : Вильямс, 2007. – 1360 с.
73. Портер М. Міжнародна конкуренція / М. Портер ; под ред. и с предисл. В. Д. Щетинина. – М. : Междунар. отнош., 1993. – С. 101–103.
74. Евстигнеева Л. П. Экономический рост: либеральная альтернатива / Л. П. Евстигнеева, Р. Н. Евстегнеев. – М. : Наука РАН, 2008. – 519 с.
75. Arrow K. The economic implications of learning by doing / K. Arrow // Review of Economic Studies. – 1962. – Vol. 29. – P. 155–173.
76. Циганкова Т. М. Міжнародна торгівля : навч. посіб. / Т. М. Циганкова, Л. П. Петрашко, Т. В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2001. – 54 с.
77. Коваленко Н. В. Проблеми формування конкурентоспроможної національної економіки / Н. В. Коваленко // Збірник наукових праць Донецького університету. – Донецьк, 2007. – С. 614–620.
78. Wust D. Imports substitution und wirtschaftliches Wachstum in Entwicklungsländern / D. Wust. – Tübingen, 2003. – S. 41.
79. Іващук І. О. Митні ініціативи в глобальному просторі : монографія / І. О. Іващук. – Тернопіль: Підруч. і посіб., 2007. – 304 с.
80. Balassa V. Comparative Advantage, Trade Policy and Economic Development / V. Balassa. – Harvester Wheatsheaf, New York, 1989. – P. 63.
81. Пузанов І. І. Теоретико-методологічні підходи до зіставлень у зовнішній торгівлі / І. І. Пузанов // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2009. – С. 281–285.
82. Аранчій В. І. Зовнішньоекономічна безпека України в контексті міжнародної інтеграції / В. І. Аранчій // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 2. – С. 150–161.
83. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 48–59.

84. Езерская С. Г. Сущность и методы оценки экономической безопасности [Электронный ресурс] / С. Г. Езерская. – Режим доступа : <http://www.masters.donntu.edu.ua/2004/fem/ryabkina>.
85. Мазаракі А. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів : моногр. / А. Мазаракі, О. Корольчук, Т. Мельник. – К. : НІСД, 2010. – 717 с.
86. Ситай В. Машинобудування України: потенціал імпортозаміщення / В. Ситай, О. Данільченко, І. Завсєгдашня // Маркетинг в Україні. – 2005. – № 4. – С. 8–10.
87. Василенко Ю. Моделювання імпорту в Україну товарів з країн-торговельних партнерів (крім країн СНД та Балтії) / Ю. Василенко // Вісник НБУ. – 2008. – № 6. – С. 34–38.
88. Холопов А. Глобализация и макроэкономическое равновесие / А. Холопов // МЄиМО. – 2005. – № 2. – С.15–23.
89. The 2008 Index of Economic Freedom [Электронный ресурс] // Heritage Foundation. – Режим доступа : <http://www.Heritage.org>.
90. Мельник Ю. Відкритість ринків послуг України / Ю. Мельник // Вісник КНЕУ. – 2007. – № 3. – С. 86–93.
91. Сухоруков А. І. Вплив відкритості економіки на економічну безпеку України / А. І. Сухоруков, Л. Г. Шемаєва // Стратегічна панорама. – 2009. – № 1. – С. 44–55.
92. Бакък Г. Световен речник по икономикс / Г. Бакък, Р. Банкстър, Е. Дейвис. – Бургас, 1992. – Т. 2. – С. 68–75.
93. Авдокушин Е. Ф. Международные экономические отношения : учеб. / Е. Ф. Авдокушин. – Мюристь, 2002. – 366 с.
94. Смагач О. Відкритість транзитивних економік: теоретико методологічний аспект / О. Смагач // Журнал європейської економіки. – 2003. – Т. 3 (1). – С. 60–86.

95. Барановська В. М. Аналіз сучасних тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі України / В. М. Барановська // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 3 (26). – С. 36–44.
96. Маслак О. І. Стратегія диверсифікації інноваційного розвитку промисловості України / О. І. Маслак, О. І. Шевчук // Сталий розвиток економіки. – 2012. – Вип. 3 (13). – С. 8–12.
97. Проект Концепції загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України на період до 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=57967&cat_id=57966.
98. Федулова Л. І. Технологічна структура економіки України / Л. І. Федулова // Економіст. – 2008. – № 5. – С. 28–34.
99. Жалило Я. А. Структурные трансформации промышленности Украины в период финансово-экономического кризиса / Я. А. Жалило, Д. С. Покрышка // Вісник Інституту економіки і прогнозування. – 2010. – С. 29–33.
100. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>.
101. Мазаракі А. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі / А. Мазаракі, Т. Мельник // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 2. – С. 5–16.
102. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_nauk_an_rozrobku/postkryz_moder_new.pdf.
103. Дергачова В. Глобалізація та інтернаціоналізація світогосподарських зв'язків: основні виклики і перспективи розвитку / В. Дергачова // Економіка України. – 2010. – № 3 (580). – С. 91–95. – С. 94.
104. Зубець М. В. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / М. В. Зубець, І. В. Гусева // Аграрна наука. – К. : Наука, 2005. – 176 с.
105. Пазізіна С. М. Імпортозаміщення споживчих товарів в контексті забезпечення економічної безпеки України / С. М. Пазізіна // Збірник тез

доповідей міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Глобальна економіка в посткризовий період та Україна». – Тернопіль, 2011. – С. 66–69.

106. Енергоефективність та енергетична безпека : матеріали міжнар. кругл. столу. – К. : Міжнар. ін-т менеджменту, 2007.

107. Статистичний щорічник / Державний комітет статистики України / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Консультант, 2011. – 664 с.

108. Федулова Л. Тенденції розвитку високотехнологічного сектору економіки України / Л. Федулова // Економіст. – 2009. – № 1. – С. 32–36.

109. Кривенко Л. Нові загрози та можливості розвитку машинобудівного комплексу України в умовах інтеграції в європейський економічний простір / Л. Кривенко, І. Діденко // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 5–1. – С. 420–428.

110. Якубовський М. М. Реструктуризація промисловості як засіб подолання імпортової залежності економіки України [Електронний ресурс] / М. М. Якубовський. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/NacGosp/2011/Yakubovskiy.pdf>.

111. Пазізіна С. М. Посилення імпортозалежності економіки України та перспективи розвитку імпортозаміщення в посткризовий період / С. М. Пазізіна // Вісник ТНЕУ. – 2011. – Вип. 5–2 – С. 412–421.

112. Pazizina S. Entwicklung von Prioritätsbranchen der Importsubstitution in der Ukraine / S. Pazizina // Globale und länderspezifische sozio-ökonomische Effekte. – Berlin, 2012. – S. 267–276.

113. Всесвітній економічний форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/>.

114. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/>.

115. Булана О. Державна підтримка підприємств реального сектора економіки в Україні в умовах інтеграції її у СОТ і ЄС / О. Булана // Економіка України. – 2011. – № 2. – С. 68–78.

116. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі : Закон України № 250-VI від 10 квітня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/250-17>.

117. Пузанов І. І. Фактори впливу на зовнішньоторговельну політику країн в умовах лібералізації і глобалізації світової економіки / І. І. Пузанов // Проблемы и перспективы сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. – Донецьк : Донец. нац. ун-т, 2011. – Ч. II. – С. 607–615.

118. Осташко Т. О. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ / Т. О. Осташко, Л. Ю. Волощенко, Г. В. Ленінова. – К., 2010. – 208 с.

119. Могильний О. М. Зона вільної торгівлі України з ЄС: нові випробування та можливості для розвитку праці і зайнятості в аграрній сфері [Електронний ресурс] / О. М. Могильний. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pav/2011_20/20-04.pdf.

120. Школенко О. Б. Інструменти державної політики захисту економічних інтересів вітчизняних товаровиробників у зарубіжних країнах / О. Б. Школенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 1 (9) – С. 13–17.

121. Осташко Т. Ризики для сільського господарства від встановлення зони вільної торгівлі з ЄС / Т. Осташко // Економіка України. – 2011. – № 3. – С. 57–69.

122. Урядовий портал Мінекономіки: Підтримка вітчизняного сільськогосподарського виробника в умовах членства України в СОТ є пріоритетом Уряду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=187865859&cat_id=35884.

123. Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів

України : Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/639-17>.

124. Фролов А. Державне регулювання зовнішньої торгівлі як фактор забезпечення продовольством населення України [Електронний ресурс] / А. Фролов. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2012_2/12faurnu.pdf.

125. Шубравська О.В. Ризики розвитку аграрного сектора економіки України в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі / О. В. Шумбравська // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 2. – С. 88–99.

126. П'ятницький В. Валерій П'ятницькій: дуже хочеться, щоб ця угода відбулась [Електронний ресурс] / В. П'ятницький // Дзеркало тижня. – 2011. – 28 жовтня – Режим доступу : http://dt.ua/POLITICS/valeriy_pyatnitskiy_duzhe_hochetsya,_schob_tsy_a_ugoda_vidbulasya-90518.html.

127. Non-Tariff Measures: Evidence from Selected Developing Countries and Future Research Agenda / Trade Analysis Branch DITC, UNCTAD, December 1, 2010, UNCTAD/DITC/ TAB/2009/3 – P. 166.

128. Держспоживстандарт України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dssu.gov.ua>.

129. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3164-15>.

130. Про затвердження Державної програми розвитку еталонної бази на 2006–2010 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 228 від 1 березня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/basett/ua-dmetlt.htm>.

131. Закон про Стандартизацію і сертифікацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/46-93>.

132. Про внесення змін до Митного тарифу України : Закон України № 2470–1V від 13. 03. 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4234-17>.

133. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : Моногр. / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 336 с.
134. Шохина Е. Двойная игра / Е. Шохина // Эксперт. – 2002. – № 5. – 227 с.
135. Сайт українських новин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://un.ua/>.
136. Олефіренко В. В. Нетарифні методи міжнародної торгівлі: сутність та класифікація / В. В. Олефіренко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – Вип. 5 (46). – С. 16–22.
137. Бюлетень Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127.
138. Юрчик І. Б. Кредитування сільськогосподарських виробників [Електронний ресурс] / І. Б. Юрчик, Є. І. Ільницька. – Режим доступу : <http://intkonf.org/yurchik-ib-ilnitska-ei-kredituvannya-silskogospodarskih-tovarovirobnikiv>.
139. Висновок щодо виконання Державного бюджету України за 2010 року підготовлено департаментом з питань бюджетної політики і затверджено постановою Колегії Рахункової палати [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – 2010. – Режим доступу : <http://www.as-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16728721>.
140. Іващук О. Т. Методи економетричного аналізу даних у системі STADIA / О. Т. Іващук, О. П. Кулаїчев. – Тернопіль, 2001. – 151 с.
141. Тесля С. Організаційно-економічний механізм залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України / С. Тесля // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С.454–459.
142. Рудь Л. П. Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні / Л. П. Рудь // Науково-технічний збірник. – 2010. – № 96. – С.143-148.

143. Пазізіна С. Досвід подолання імпортозалежності в країнах, що розвиваються: ретроспективний аспект / С. М. Пазізіна // Глобалізаційні світоцивілізаційні процеси та економічна політика європейських країн, що розвиваються : зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль, 2010. – С. 130–133.

144. Плющик І. А. Аналіз ефективності застосування політики імпортозаміщення у світі / І. А. Плющик, Р. П. Огородник // Економічні інновації. – 2011. – Вип. 43. – С. 272–278.

145. Давиденко С. Актуальні проблеми та перспективи оптимізації імпортозалежності України / С. Давиденко // Стратегічна панорама. – 2009. – № 1. – С. 109–116.

146. Жаліло Я. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : моногр. / Я. Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 368 с.

147. Румянцев А. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації // Я. А. Жаліло, Я. Б. Базиліук, Я. В. Белінська та ін. ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2005. – 388 с.

148. WTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wto.org/>.

149. Євростат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.

150. Солодковський Ю. Нетарифний протекціонізм на сучасному етапі розвитку міжнародної торгівлі [Електронний ресурс] / Ю. Солодковський, В. Олефіренко // Економічні науки. – 2011. – Вип. 8 (29). – Ч. 4. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_8_4/25.pdf.

151. Дайнеко А. Экспортная ориентация экономики как фактор импортозамещения / А. Дайнеко, Д. Береснев // Банківський вісник. – 2011. – Лист. – С. 24–30.

152. Импортозамещение должно быть разумным [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.respublika.info/5405/official/article51690/>.

153. Положення про порядок зарахування, напрямки та цілі використання коштів інноваційних фондів : Постанова Ради Міністрів

Республіки Білорусь № 493 від 14.05.2005 р. // Національний реєстр правових актів Республіки Білорусь. – 2005. – № 5/15965.

154. В Беларуси утверждена государственная программа импортозамещения на 2006–2010 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://naviny.by/rubrics/economic/2006/03/28/ic_news_113_233140/.

155. Дунаєв І. В. Імпортозаміщення в контексті вибору механізмів державної зовнішньоторговельної політики України [Електронний ресурс] / І. В. Дунаєв, В. Ю. Бабаєв. – Режим доступа : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/2/03.pdf>.

156. Федеральная служба государственной статистики Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.gks.ru.

157. Импортозамещение [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tyumen-region.ru/investments/imports/>.

158. Кирилов Д. «Газпром» осуществляет широкую программу импортозамещения [Электронный ресурс] / Д. Кирилов // Нефть России. – 2011. – № 1. – Режим доступа : <http://nazenergy.ru/?p=1408>.

159. Шохина Е. Импортозамещение в цифрах [Электронный ресурс] / Е. Шохина. – Режим доступа : <http://expert.ru/2012/03/13/importozameschenie-v-tsifrah/>.

160. Осадча Н. В. Вплив Митного Союзу Росії, Білорусі та Казахстану на зовнішньоекономічну діяльність України / Н. В. Осадча // Економічні інновації. – 2012. – Вип. 47. – С. 178–196.

161. Жаліло Я. А. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2011. – 66 с.

162. Кенжегалиева Г. Импортозамещение по-казахстански [Электронный ресурс] / Г. Кенжегалиева. – Режим доступа : <http://war.gazeta.kz/article/17728/>.

163. Комилов А. Ф. Внешняя экономическая деятельность и возможные направления импортозамещения в Республике Таджикистан / А. Ф. Комилов // Вестник Российско-Таджикского университета. – 2010. – № 4 (39). – С. 110–117.

164. Україна-2015: Національна стратегія розвитку [Електронний ресурс]. – К, 2008. – С. 1–73. – Режим доступу : http://www.uf.org.ua/additional/7984602_Ukraine-2015big.pdf.
165. Європейський вибір, Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки : Послання Президента України Верховної Ради України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02>.
166. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом Європейської інтеграції» на 2004–2015 роки : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/493/2004>.
167. Жилиєва Н. М. Перспективи підвищення конкурентоспроможності економіки України: галузеві і регіональні пріоритети / Н. М. Жилиєва // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4 (106). – С. 51–59.
168. Key World Energy Statistics 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iea.org/publications>.
169. Сотник І. Про макроекономічні наслідки ресурсозбереження / І. Сотник // Економіка України. – 2009. – Вип. 10. – С. 27–35.
170. Ермілов С. Ф. Державна політика енергоефективності в українському та європейському контексті / С. Ф. Ермілов // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 2. – С. 27–42.
171. Про ефективне використання паливно-енергетичних ресурсів : Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1148.2433.0>.
172. Про енергетичний аудит : Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=30734.
173. Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/327/95-%D0%B2%D1%80>.

174. Собкевич О. В. Розвиток промислового потенціалу України в процесі після кризового відновлення / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, В. Г. Савенко [та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 48 с.
175. Бех Н. Особливості розвитку та функціонування малого і середнього бізнесу в Україні / Н. Бех // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1 (26). – С.16–18.
176. Бортник Е. Роль малого бізнесу в національній і мировій економіці / Е. Бортник // Вісник Тернопільського державного економічного Університету. – 2006. – Вип. 5–2. – С. 20–28.
177. Про державну підтримку малого підприємництва : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2063-14>.
178. Кривоус В. Світовий досвід державної підтримки підприємництва в умовах кризи / В. Кривоус // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 5–1. – С. 113–120.
179. Гринько Т. В. Формування інноваційної інфраструктури України як основа активізації інноваційної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / Т. В. Гринько. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ekonomika/2008_628/69.pdf.
180. Федулова Л. І. Корпоративні структури в стратегії соціально-економічного розвитку регіонів / Л. І. Федулова // Регіональна економіка. – 2007. – № 3. – С. 7–17.
181. Про промислово-фінансові групи в Україні : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/437/95-%D0%B2%D1%80>.
182. Савельєва Т. Проблеми великих корпоративних структур в економіці України / Т. Савельєва // Персонал. – 2007. – №9. – С. 12–16.
183. Горбаль В. Інноваційні основи імпортозаміщення [Електронний ресурс] / В. Горбаль. – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/gorbal/4e772b8516220/>.

184. Державна митна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.customs.gov.ua.
185. Кіндзерський Ю. Цілі і завдання розвитку промисловості України на середньострокову перспективу / Ю. Кіндзерський // Економіст – 2010. – № 6. – С. 15–17.
186. Коняхина Н. Агрохолдинги Украины: тенденции сегодняшнего дня [Електронний ресурс] / Н. Коняхина. – Режим доступу: <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/114460#.T04OqodmLNU>.
187. Барінов В. В. Агрохолдинги – сучасна форма організації агропромислового виробництва в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Барінов, Г. І. Скорик. – Режим доступу : <http://ru.www.ru.investcentre.net/investuvanya/konferentsiji/problemy-formuvanya-ta-rozvytku-inovatsijnoji-infrastruktury/ahroholdynhy-suchasna-forma-orhanizatsiji-ahropromyslovoho-vyrobnytstva-v-ukrajini.html>.
188. Загірняк Д. М. Проблеми іноземного інвестування в економіку України [Електронний ресурс] / Д. М. Загірняк, Є. К. Рубанова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_7_2/Zagirnjak.pdf.
189. Савельєв Є. Вибір національної економічної моделі України / Є. Савельєв // Журнал європейської економіки. – 2007. – № 4. – С. 369–371.
190. Про інвестиційну діяльність : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
191. Про режим іноземного інвестування : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80/print>.
192. Про захист іноземних інвестицій на Україні : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12>.
193. Movchan V., Giucci R. Quantitative Assesment of Ukraine's Regional Integration Options: DCFTA with European Union vs. Customs Union with Russia, Belarus and Kazakhstan. – Policy Paper Series PP/05/2011. – German

Advisory Group Institute for Economic Research and Policy Consulting – Berlin, November 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2011/PP_05_2011_eng.pdf.

194. Кончин В. І. «Глибока і всеохоплююча зона вільної торгівлі» між ЄС та Україною: якісна оцінка ефективності її положень та кількісний аналіз впливу митних тарифів на двосторонню торгівлю товарами / В. І. Кончин, О. О. Совер // Стратегія розвитку України. Науковий журнал. – 2011. – № 4. – Т. 2. – С. 101–113.

195. Пазізіна С. М. Подолання імпортозалежності України при переході до ендогенно орієнтованої стратегії розвитку / С. М. Пазізіна // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Вип. 27. – Черкаси : ЧДТУ, 2011. – С. 114–118.

196. Мельник А. Структурна корекція національної економіки на засадах полікритеріальності як необхідність і складова її системного реформування / А. Мельник // Вісник КНЕУ. – 2/2011. – № 5. – С. 192–201.

197. Асоціація українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aub.org.ua/>.

198. Сохацька О. М. Біржова справа : підруч. / О. М. Сохацька. – [2-ге вид. змін. й доп.]. – Тернопіль : Карт-бланш; К. : Кондор, 2008. – 632 с.

199. Кучер А. Специфіка конкуренції в контексті розвитку агрохолдингів [Електронний ресурс] / А. Кучер. – Режим доступу : http://conftiapv.at.ua/publ/konf_24_25_cherven_2010/10_specifika_konkurenciji_v_konteksti_rozvitku_agroholdingiv/2-1-0-79.

200. Белінська Я. Щодо пріоритетів грошово-кредитної політики в післякризовий період : Аналіт. записка [Електронний ресурс] / Я. Белінська. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/469/>.

201. Dunning J. H. Multinational Enterprises and the Global Economy, op. Cit. – P. 250.

202. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
203. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : bank.gov.ua.
204. Зянько В. В. Інвестиційна складова розвитку інноваційного підприємництва [Електронний ресурс] / В. В. Зянько. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2008-4/Zyanko_408.htm.
205. Дзюблюк О. В. Грошово-кредитний механізм регулятивного впливу національного банку України на динаміку економічного розвитку / О. В. Дзюблюк // Журнал європейської економіки. – 2007. – № 3. – С. 294–311.
206. Пазізіна С. М. Перспективи розвитку імпортозаміщення в Україні / С. М. Пазізіна // Бізнес та умови його розвитку: національний та міжнародний дискурси : матеріали Першої міжнар. наук.-практ. конф. – Донецьк–Познань, 2010. – С. 211–213.
207. Рудый К. Финансовое регулирование импортозамещения / К. Рудый // Финансы, учет, аудит. – 2006. – № 8. – С. 15–16.
208. Сухоруков А. І. Перспективні напрями та інструменти політики імпортозаміщення у промисловості України : Аналіт. записка [Електронний ресурс] / А. І. Сухоруков, Т. П. Крупельницька. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/885/>.
209. Собкевич О. Щодо фінансових механізмів структурних змін у промисловому секторі : Аналіт. записка [Електронний ресурс] / О. Собкевич, А. Шевченко. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/460/>.
210. Пазізіна С. М. Імпортозаміщення в Україні при переході до сталого економічного зростання / С. М. Пазізіна // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2010. – Вип. 14–15. – С. 180–186.
211. Шпенюк О. Валютні інтервенції як інструмент валютно-курсової політики / О. Шпенюк // Економіст. – 2011. – № 1. – С. 66–69.

212. Про інноваційну діяльність : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
213. Пророк Р. В. Податкова реформа в умовах становлення інноваційної економіки / Р. В. Пророк // Проблеми науки. – 2006. – № 11. – С. 12–17.
214. Про Національний банк України : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
215. Петрик О. Деякі основні аспекти щодо забезпечення цінової стабільності в Україні / О. Петрик, К. Мельник // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 5–2. – С. 432!439.
216. Полякова Ю. Компаративний аналіз інноваційної діяльності пострадянських країн / Ю. Полякова // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. – 2012. – Т. 1. – С. 355–364.
217. Альмераї А. Проблеми венчурного інвестування в Україні / А. Альмераї // Вісник КНЕУ. – 2009. – № 3. – С. 11–15.
218. Українська асоціація інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uaib.com.ua.
219. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minagro.gov.ua.
220. Павленко О. М. Перспективи агропродовольчого виробництва в умовах формування зони вільної торгівлі Україна-ЄС / О. М. Павленко // Вісник аграрної науки. – 2009. – №4. – С. 71–73.
221. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.
222. Федірko О. Щодо першочергових заходів зовнішньоторговельної політики в контексті структурних трансформацій зовнішньої торгівлі України після вступу до СОТ : Аналіт. записка [Електронний ресурс] / О. Федірko, І. Клименко, І. Ус. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/622/>.

223. Полякова Ю., Кузик М. Проблеми адаптації митно-тарифного регулювання в Україні до європейських вимог / Ю. Полякова, М. Кузик // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Вип. 266 : в 4 т. – Т. I. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – С. 239–249.

224. Дунаев І. В. Імпортозаміщення: державна політика і процес вибору для України на етапі подолання наслідків економічної кризи [Електронний ресурс] / І. В. Дунаев, В. Ю. Бабаєв // Збірник наукових праць Інституту економіки промисловості НАН України. – 2012. – № 2. – Ч. 2. – Режим доступу : http://bexpertconsult.com/sites/default/files/articles/dunayev_babayev_ukraines_importsubstitution_policy_2011.pdf.

225. Дунаев. И. В. Разработка программ импортозамещения на этапе структурной модернизации экономики приграничной украинской области / И. В. Дунаев, А. М. Кирюхин // Забезпечення сталого розвитку економіки на макро- та макрорівнях. – Одеса : Центр екон. дослід. і розв., 2011. – С.14–16.

226. Данилов-Данильян А. Импортозамещение: процесс и политика / А. Данилов-Данильян / Импортозамещающая политика и увеличение конкурентоспособности экономики России (материалы круглого стола) ООО «Деловая Росия», Комиссия по поддержке и развитию отечественного производителя, 12 мая 2004 г. – М. : ООО «Деловая Росия», 2004. – С. 27–31.

227. Берестенко В. Оптимізація інвестиційної політики як основа забезпечення стійкого економічного зростання в Україні. – [Електронний ресурс] / В. Берестенко, С. Якубовський // Демократичне врядування. – 2009. – Вип. 3. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_3/fail/+Berestenko.pdf.

228. Собкевич О. В. Реструктуризація промисловості України в процесі посткризового відновлення / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, В. Г. Савенко, С. Л. Воробйов [та ін.] ; за аг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 112 с.

229. Волощенко Л. Ю. Зовнішній сектор економіки України: уроки для посткризового періоду / Л. Ю. Волощенко // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 2. – С. 61–73.

230. Базилюк Я. Б. Конкуентоспроможність національної економіки: монографія / Я. Б. Базилюк. – К. : НІСД, 2002. – 130 с.
231. Геєць В. М. Проблемність структурних трансформацій економіки країн з ринками, що розвиваються / В. М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2009. – №1. – С. 54–69.
232. Ключев: Імпортозаміщення до 2015 року може дати позитивне торговельне сальдо в 1,5–2 млрд дол. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/klyuev-importozameshchenie-do-2015-goda-mozhet-dat-pozitivnoe-12092011171900>.
233. Мартьянов М. П. Орієнтири та наявні ризики посткризової динаміки української економіки / М. П. Мартьянов, Л. С. Філатова, О. Ю. Царук // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1 (4). – С. 254–260.
234. Олексієнко Н. Інноваційні підходи до управління виробничо-господарськими системами в умовах глобалізації / Н. Олексієнко, А. Малтих // Вісник ТНЕУ. – 2011. – №5–1. – С. 208–220.
235. Юрій С. Національні економічні інтереси України: методологічні аспекти та рішення для регіону Чорноморського басейну / С. І. Юрій, Є. В. Савельєв // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 5–2. – С. 13–31.
236. Україна отримає найсучасніші технології з розробки сланцевого газу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244082208.
237. Проект оновленої енергетичної стратегії України до 2030 року. Коментарі та пропозиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua-energy.org/upload/files/NECU_Comments%20to%20Energy%20Strategy.pdf.
238. Домашевська Т. О. Структурні зрушення та фінансова підтримка агропромислового сектору України / Т. О. Домашевська // МАГІСТЕРІУМ, Економічні студії. – 2011. – Вип. 44. – С. 24–29.

239. Осташко Т. Можливості та обмеження застосування захисних заходів для сільськогосподарської продукції в рамках СОТ / Т. Осташко // Економіст. – 2010. – № 9. – С. 4–6.

240. Пазізіна С. М. Імпортозаміщення як чинник зрушень структури виробництва і зовнішньої торгівлі України / С. М. Пазізіна // Журнал європейської економіки. – 2012. – Т. 11 (№2). – С. 199–214.

241. Про затвердження Технічного регламенту модулів оцінки відповідності – Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1585-2003-%D0%BF>.

242. Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zps.com.ua/page.php?idp=10>.

243. Куценко А. О. Формування державного продовольчого резерву як один із господарсько-правових засобів забезпечення продовольчої безпеки на ринку м'ясо-молочної продукції України [Електронний ресурс] / А. О. Куценко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_1/PB-1/PB-1_58.pdf.

244. Сафонов Ю.М. До концепції державного регулювання розвитку текстильної промисловості України і напрямів її реалізації [Електронний ресурс] / Ю. М. Сафонов. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_3/Safonov_310.htm.

245. Якимчук Т. В. Оцінка можливостей інтеграції підприємств текстильної промисловості України до світового рівня виробників текстилю / Т. В. Якимчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №4. – Т. 1. – С. 138–140.

246. Попадинець Н. М. Ринок целюлозно-друкарських паперової промисловості: тенденції, проблеми та напрямки розвитку / Н. М. Попадинець // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.8. – С. 278–284.

247. Шубін А. Факторы успеха маркетинговых стратегий международных химических объединений / А. Шубін // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 5–1. – С. 312–316.

248. Пазізіна С. М. Реструктуризація промисловості в процесі розвитку імпортозаміщення в Україні / С. М. Пазізіна // Посткризовий розвиток світової економіки та Україна : зб. тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молодих вчених. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – С. 442–446.

249. Бак Г. Актуальні питання інноваційного розвитку підприємств – виробників скляної продукції / Г. Бак // Вісник ТНЕУ. – 2010. – № 2. – С. 102–108.

250. Андреев К. Імпортозаміщення – альтернативи немає... [Електронний ресурс] / К. Андреев // УНІАН «Економіка». – 2011. – Режим доступу : <http://economics.unian.net/ukr/detail/103212>.

ДОДАТКИ

**Динаміка відкритості зовнішньої торгівлі України
за період 1994–2010 рр., %***

Роки	Експортна квота, %	Імпортна квота, %	Зовнішньоторговельна квота, %
1994	30,6	29,1	59,7
1995	42,6	45,1	87,7
1996	43,0	42,2	85,2
1997	37,8	36,9	74,7
1998	39,3	38,5	77,8
1999	48,1	41,0	89,1
2000	57,8	48,3	106,1
2001	52,1	44,5	96,6
2002	52,0	42,9	94,9
2003	54,5	48,8	103,3
2004	58,5	47,9	106,4
2005	51,4	50,6	102
2006	46,6	49,5	96,1
2007	44,8	50,6	95,4
2008	47,1	55,1	102,2
2009	42,1	43,0	85,1
2010	45,8	48,0	93,8

*Розраховано автором на основі даних НБУ

Додаток Б

Структура промисловості за видами реалізованої продукції, %*

	У % до підсумку									
	Роки									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Промисловість	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Добувна промисловість	9,7	8,5	7,7	7,3	8,3	8,2	7,9	9,3	8,3	10,0
добування паливно-енергетичних корисних копалин	6,5	5,4	4,7	4,3	4,6	4,9	4,2	4,6	4,5	4,9
добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	3,2	3,1	3,0	3,0	3,7	3,3	3,7	4,7	3,8	5,1
Переробна промисловість, з неї:	65,5	67,7	71,9	76,4	75,8	73,5	73,9	72,9	69,4	68,6
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	16,6	17,1	17,0	15,8	16,3	15,5	15,3	15,2	19,8	18,0
легка промисловість	1,4	1,4	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	0,9	0,9	0,8
текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	1,0	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6
виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	0,7	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	0,7
целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	2,2	2,7	2,4
виробництво коксу, продуктів перероблення	4,9	6,8	7,4	9,1	9,4	8,0	7,3	7,2	6,7	6,9
хімічна та нафтохімічна промисловість	6,0	5,8	6,4	6,2	6,4	6,4	6,1	6,1	6,0	5,9
хімічне виробництво	4,7	4,4	5,0	4,7	4,7	4,5	4,3	4,4	4,1	4,2
виробництво гумових та пластмасових виробів	1,3	1,4	1,4	1,5	1,7	1,9	1,8	1,7	1,9	1,7
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	2,7	2,7	2,6	2,6	2,9	3,3	3,8	3,8	3,0	2,6
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	18,0	18,2	20,0	23,3	22,1	21,9	22,0	22,0	17,6	18,8
машинобудування	10,2	10,7	12,2	13,4	12,7	12,5	13,7	13,3	10,6	10,9
виробництво машин та устаткування	4,8	4,5	4,5	4,3	4,4	4,1	4,2	4,1	4,2	3,7
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	2,7	2,7	2,9	4,1	2,9	2,8	3,0	2,8	3,0	2,6
виробництво транспортних засобів та устаткування	2,7	3,5	4,8	5,0	5,4	5,6	6,5	6,4	3,4	4,6
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	24,8	23,8	20,4	16,3	15,9	18,3	18,2	17,8	22,3	21,4

Складено автором на основі даних Державної служби статистики України

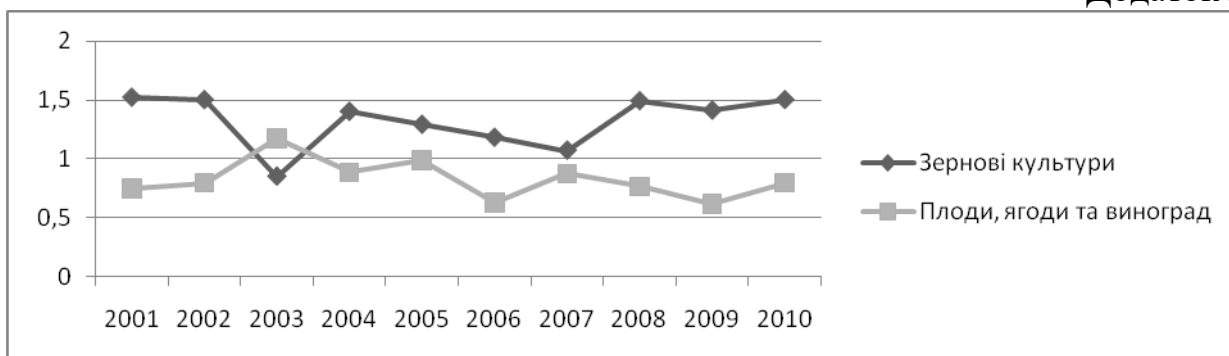

Рис. 1. Індекс структурних зрушень (базисний – 2000 р.), виробництво *

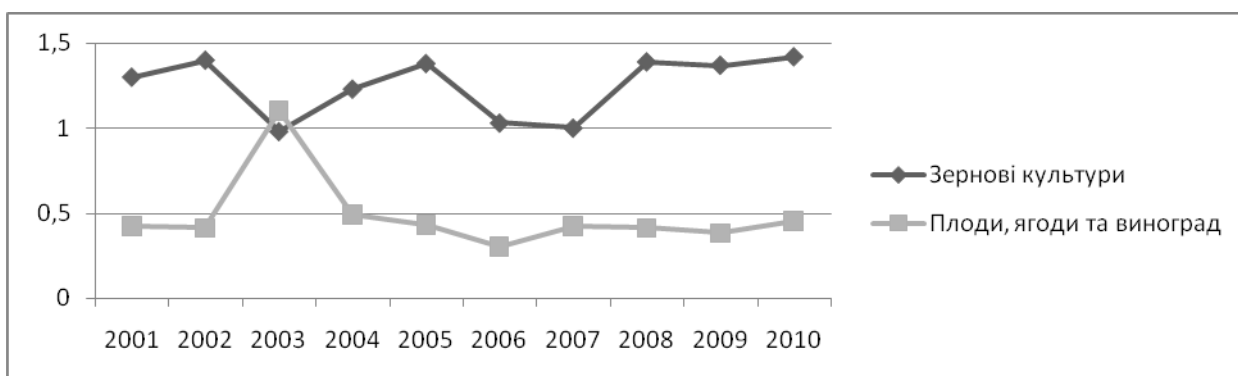

Рис. 2. Індекс структурних зрушень (базисний – 2000 р.), реалізація *

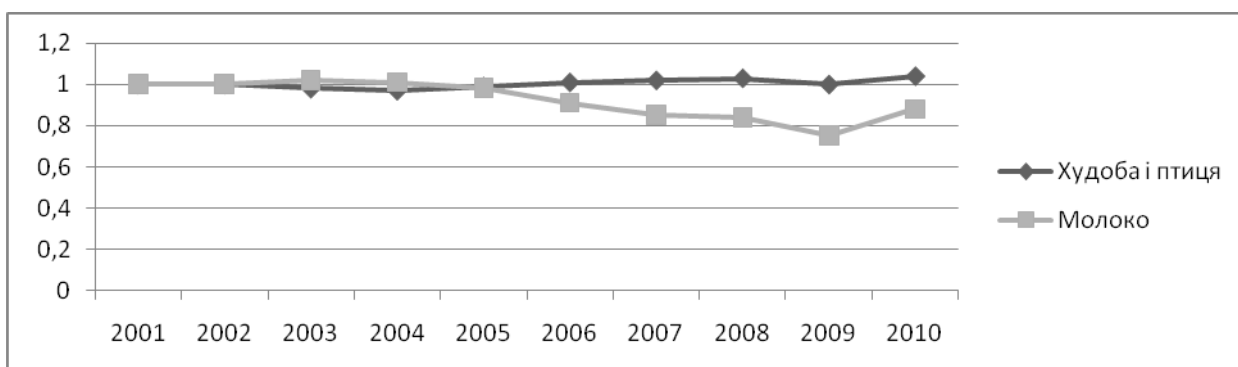

Рис. 3. Індекс структурних зрушень (базисний – 2000 р.), виробництво *

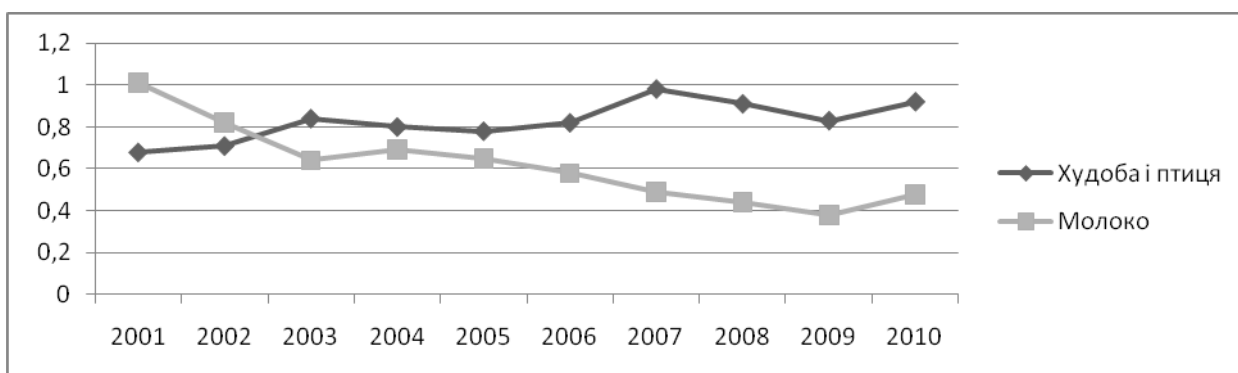

Рис. 4. Індекс структурних зрушень (базисний – 2000 р.), реалізація *

*Побудовано автором

Основні країни-партнери України в імпорті товарів*

2008 р.

		тис. дол. США	%
1	Російська Федерація	19414212,5	22,7
2	Німеччина	7165287,8	8,4
3	Туркменістан	5631673,5	6,6
4	Китай	5601545,8	6,5
5	Польща	4280309,2	5,0
6	Казахстан	3118852,3	3,6
7	Білорусь	2809645,7	3,3
8	Сполучені Штати Америки	2808229,0	3,3
9	Японія	2795769,5	3,3
10	Італія	2432064,4	2,8

2009 р.

		тис. дол. США	%
1	Російська Федерація	13235774,4	29,1
2	Німеччина	3852129,1	8,5
3	Китай	2734257,1	6,0
4	Польща	2170311,2	4,8
5	Казахстан	2033942,1	4,5
6	Білорусь	1692833,9	3,7
7	Узбекистан	1640771,1	3,6
8	Сполучені Штати Америки	1286300,7	2,8
9	Італія	1139755,2	2,5
10	Франція	971500,6	2,1

2010 р.

		тис. дол. США	%
1	Російська Федерація	22198005,8	36,5
2	Китай	4700393,5	7,7
3	Німеччина	4603082,0	7,6
4	Польща	2788809,6	4,6
5	Білорусь	2567588,7	4,2
6	США	1766757,5	2,9
7	Італія	1390271,6	2,3
8	Туреччина	1298282,2	2,1
9	Угорщина	1214630,6	2,0
10	Франція	1106658,0	1,8

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Додаток Д
Таблиця Д. 1

Структура товарного імпорту України, 2009 р.
(у % до загального обсягу)*

1. Російська Федерація (29,1%)	
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	61,9
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	6,1
72 чорні метали	3,5
2. Німеччина (8,5%)	
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	20,0
30 фармацевтична продукція	10,2
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	8,3
39 полімерні матеріали, пластмаси	7,9
85 електричні машини і устаткування	7,8
38 інші продукти хімічної промисловості	4,0
48 папір та картон	3,3
21 різні харчові продукти	3,2
3. Китай (6,0%)	
85 електричні машини і устаткування	14,5
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	10,3
39 полімерні матеріали, пластмаси	8,5
64 взуття	7,2
73 вироби з чорних металів	4,5
62 одяг текстильний	4,3
61 одяг трикотажний	4,1
94 меблі	3,5
29 органічні хімічні сполуки	3,2
95 іграшки, ігри	3,2
4. Польща (4,8%)	
48 папір та картон	11,0
39 полімерні матеріали, пластмаси	10,5
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	6,2
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	5,8
85 електричні машини і устаткування	5,2
02 м'ясо та харчові субпродукти	4,8
72 чорні метали	4,5
08 їстівні плоди та горіхи; цитрусові	4,1
33 ефірні олії, косметичні препарати	3,9
44 деревина і вироби з деревини	3,8
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	3,2
5. Казахстан (4,5%)	
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	92,9
72 чорні метали	3,0
6. Білорусь (3,7%)	
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	59,8
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	5,6
39 полімерні матеріали, пластмаси	5,0

Продовження додатка Д. 1

87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	4,4
04 молоко та молочні продукти, яйця; мед	3,1
7. Узбекистан (3,6%)	
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	96,9
8. Сполучені Штати Америки (2,8%)	
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	15,2
02 м'ясо та харчові субпродукти	13,0
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	10,7
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	8,5
90 прилади і апарати	8,0
30 фармацевтична продукція	4,8
85 електричні машини і устаткування	3,2
33 ефірні олії, косметичні препарати	3,1
9. Італія (2,5%)	
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	26,4
39 полімерні матеріали, пластмаси	10,4
30 фармацевтична продукція	6,9
85 електричні машини і устаткування	4,3
73 вироби з чорних металів	4,2
10. Франція (2,1%)	
30 фармацевтична продукція	21,8
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	11,8
33 ефірні олії, косметичні препарати	9,9
38 інші продукти хімічної промисловості	7,8
85 електричні машини і устаткування	5,6
21 різні харчові продукти	4,5
39 полімерні матеріали, пластмаси	3,4
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	3,3

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Структура товарного імпорту України, 2010 р.

(у % до загального обсягу)*

1. Російська Федерація (36,5%)	
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	66,7
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	5,1
72 чорні метали	4,6
2. Китай (7,7%)	
85 електричні машини і устаткування	17,1
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	10,6
64 взуття	7,8
39 полімерні матеріали, пластмаси	7,4
61 одяг трикотажний	5,2
62 одяг текстильний	3,9
73 вироби з чорних металів	3,4
95 іграшки, ігри	3,3
94 меблі	3,0
3. Німеччина (7,6%)	
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	15,7
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	13,6
30 фармацевтична продукція	8,9
39 полімерні матеріали, пластмаси	8,4
85 електричні машини і устаткування	7,8
38 інші продукти хімічної промисловості	5,0
48 папір та картон	3,3
4. Польща (4,6%)	
39 полімерні матеріали, пластмаси	11,0
48 папір та картон	9,5
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	6,5
85 електричні машини і устаткування	6,2
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	6,1
33 ефірні олії, косметичні препарати	4,8
72 чорні метали	3,9
02 м'ясо та харчові субпродукти	3,3
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	3,3
44 деревина і вироби з деревини	3,2
5. Білорусь (4,2%)	
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	60,0
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	7,0
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	5,5
39 полімерні матеріали, пластмаси	3,9
31 добрива	3,0
6. США (2,9%)	
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	23,8
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	13,2
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	12,3

Продовження додатка Д. 2

02 м'ясо та харчові субпродукти	6,8
90 прилади і апарати	5,2
39 полімерні матеріали, пластмаси	4,9
30 фармацевтична продукція	3,6
7. Італія (2,3%)	
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	21,9
39 полімерні матеріали, пластмаси	11,7
30 фармацевтична продукція	6,7
85 електричні машини і устаткування	4,3
73 вироби з чорних металів	4,0
94 меблі	3,0
8. Туреччина (2,1%)	
08 їстівні плоди і горіхи; цитрусові	12,9
39 полімерні матеріали, пластмаси	6,5
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	6,2
73 вироби з чорних металів	5,3
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	4,8
61 одяг трикотажний	4,8
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	4,8
48 папір та картон	3,2
07 овочі, коренеплоди	3,0
9. Угорщина (2,0%)	
85 електричні машини і устаткування	38,3
39 полімерні матеріали, пластмаси	9,6
30 фармацевтична продукція	8,9
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	5,9
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	4,7
48 папір та картон	4,3
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	3,3
23 залишки і відходи харчової промисловості	3,0
10. Франція (1,8%)	
30 фармацевтична продукція	20,2
33 ефірні олії, косметичні препарати	11,6
38 інші продукти хімічної промисловості	11,1
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	8,3
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	6,7
85 електричні машини і устаткування	5,3
39 полімерні матеріали, пластмаси	4,0

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Додаток Е

**Динаміка від'ємного та позитивного зовнішньоторговельного сальдо за основними товарними групами
у 2004–2010 рр., тис. дол. США***

Товарна група	Від'ємне сальдо							Позитивне сальдо						
	Роки							Роки						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Усього	-	-1854346,7	-6666786,7	-11421859,4	-18580926,6	-5732675,9	-9309447,7	3676287,51	-	-	-	-	-	-
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	-	-	-252574,8	-24254,4	-918611,9	-671590,3	-470303,9	333495,63	232584,29	-	-	-	-	-
II. Продукти рослинного походження	-	-	-	-	-	-	-	697951,04	1170360,12	1279460,1	865859,7	4114900,3	3774945,6	2412615,1
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	-	-	-	-	-	-	-	396849,33	383195,3	780312,5	1329805,1	1332876,8	1421758	2165765
IV. Готові харчові продукти	-	-163216,7	-260293,6	-34698,2	-161019,8	-	-	136157,61	-	-	-	-	53773,9	66140,2
V. Мінеральні продукти	-6521674,71	-6859848,33	-9634467,9	-13005154,1	-18395183,3	-11794994,1	-14396587,9	-	-	-	-	-	-	-
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	-	-107670,88	-501330,2	-1269235,3	-1913790	-2804117,7	-2962490,6	533607,53	-	-	-	-	-	-
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та каучук	-967369,44	-1362897,41	-1724366,6	-2425711,9	-3478944,6	-2100510,8	-2976163,7	-	-	-	-	-	-	-
VIII. Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	-	-	-	-	-	-	-3463,1	134259,5	99905,95	170283,7	234614,1	127063,5	53896,6	-
IX. Деревина і вироби з деревини	-	-	-	-	-	-	-	360205,03	334041,07	338065,7	452630,4	255404,2	388741,3	486673,5
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	-392414,22	-549782,74	-577139,2	-755278,4	-960846,9	-566359,9	-717789,2	-	-	-	-	-	-	-
XI. Текстиль та вироби з текстилю	-109608,4	-492156,4	-450188,2	-496732,1	-1114657,4	-703974,3	-1238973,3	-	-	-	-	-	-	-

Продовження додатка Е

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
XII. Взуття, головні убори, парасольки	-	-171527,36	-139160,5	-69283,1	-353013,9	-141974,3	-315541,5	78364,84	-	-	-	-	-	-
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла	-110233,26	-297512,94	-482585,4	-632914	-821655,6	-349993,4	-490193,1	-	-	-	-	-	-	-
XIV. Дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них	-	-124900,38	-49512,5	-121730,5	-885155,5	-75552,4	-228463,1	-	-	-	-	-	-	-
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	-	-	-	-	-	-	-	11297884,15	11578430,47	13092801,1	16044566,4	21203899,2	10140199,3	13204579,7
XVI. Механічне обладнання; машини та механізми, електрообладнання та їх частини; пристрої для записування або відтворення зображення і звуку	-1709692,27	-3500470,66	-4542944,1	-5595138,9	-7038699,7	-1242724,7	-2496558,6	-	-	-	-	-	-	-
XVII. Транспортні засоби та шляхове обладнання	-456296,27	-1563836,74	-3065986,7	-4911884,2	-7770073,8	-567396,8	-401845,1	-	-	-	-	-	-	-
XVIII. Прилади і апарати оптичні, для фотографування або кінематографії; апарати медико-хірургічні; годинники; музичні інструменти	-	-365491,1	-543759,6	-806148,8	-979880,7	-392063,6	-634066,2	32734,16	-	-	-	-	-	-
XIX. Різні товари і вироби	-70944,76	-104712,21	-167385,9	-234421,4	-572091,8	-189503,1	-265355,8	-	-	-	-	-	-	-
XXI. Вироби мистецтва	-778,41	-545,34	-2791,5	-1422,9	-3382,5	-305,3	-1838,4	-	-	-	-	-	-	-

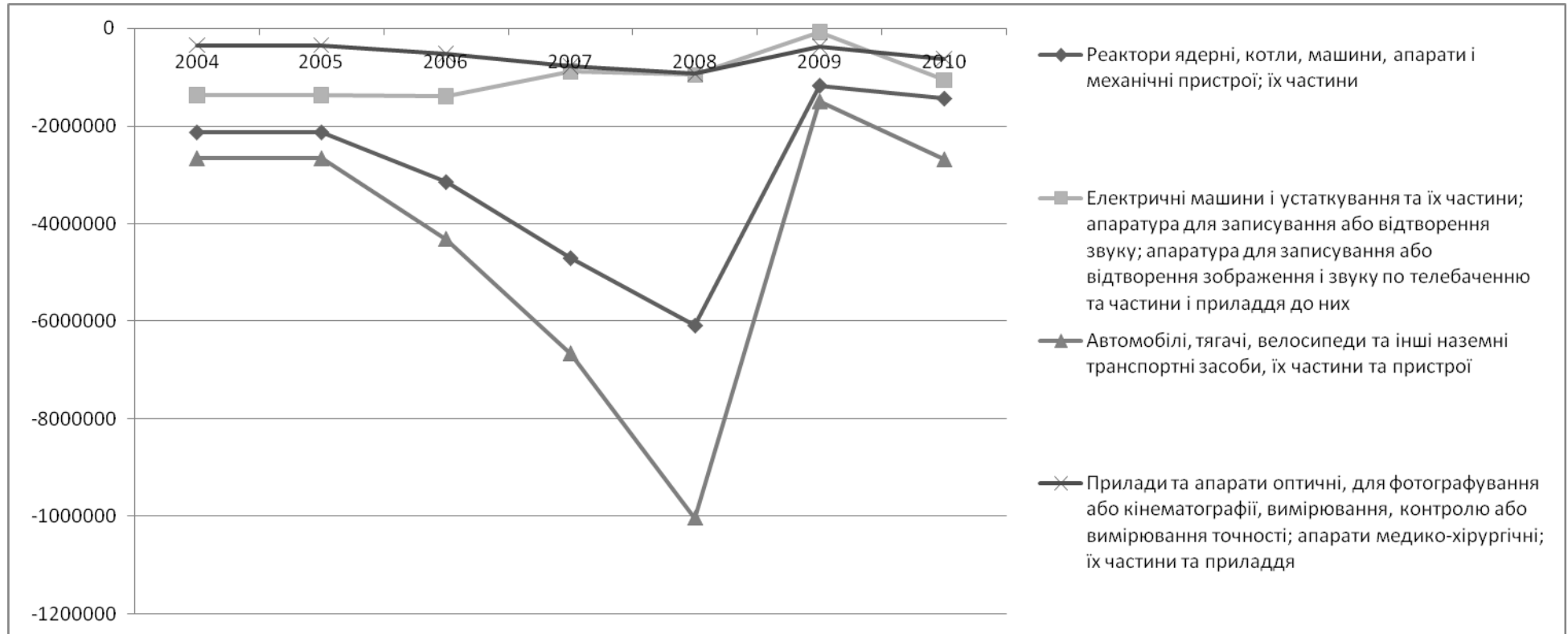
*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Структура експорту-імпорту продукції машинобудування, %*

Показник	2000	2002	2004	2006	2007	2009	2010
Питома вага експорту машинобудівної продукції у загальному обсязі імпорту товарів, %	14,1	14,6	17,3	14,5	17,2	17,3	17,8
У тому числі:							
– механічне обладнання; машини та механізми, електрообладнання та їх частини	10,4	9,8	9,3	8,7	10,1	12,6	11,0
– транспортні засоби та шляхове обладнання	3,3	3,8	6,2	5,4	6,7	4,0	6,3
– прилади і апарати оптичні та медико-хірургічні	0,4	1,0	1,8	0,4	0,4	0,7	0,5
Питома вага імпорту машинобудівної продукції у загальному обсязі імпорту товарів, %	21	22,3	26,9	30,4	32,6	20,1	20,9
У тому числі:							
– механічне обладнання; машини та механізми, електрообладнання та їх частини	14,8	14,7	16,4	17,5	17,4	13,8	13,4
– транспортні засоби та шляхове обладнання	4,7	6,0	8,6	11,4	13,5	4,8	6,0
– прилади і апарати оптичні та медико-хірургічні	1,5	1,6	1,9	1,5	1,7	1,5	1,5

* Складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Додаток 3

Рис. 1. Динаміка імпорту окремих товарних груп сектору машинобудування*

*Побудовано автором на основі даних Державної митної служби України

Додаток И

Динаміка експорту-імпорту та сальдо торгівлі за товарними групами за 2006–2010 рр.*

Товарні групи	Роки								
	2006			2007			2008		
	експорт, %	імпорт, %	сальдо, тис. дол. США	експорт, %	імпорт, %	сальдо, тис. дол. США	експорт, %	імпорт, %	сальдо, тис. дол. США
Товари широкого використання	8,4	14,5	-3217699,8	8,6	13,5	-3831158,3	7,4	12,6	-5818325,9
Товари тривалого використання	1,2	2,6	-676736,6	1,3	2,8	-1025499,3	1,1	3,3	-2156997,5
Сировинна продукція	57,1	43,3	2365656	55,1	42,5	1474538,4	54,7	42,9	12053,1
Інвестиційна продукція	9	18,2	-4730230,9	10,4	18,1	-5863591,1	9,7	16,3	-7442032,5

Товарні групи	Роки					
	2009			2010		
	експорт, %	імпорт, %	сальдо, тис. дол. США	експорт, %	імпорт, %	сальдо, тис. дол. США
Товари широкого використання	10,5	18	-4100038,1	9,4	16,8	-5245036,9
Товари тривалого використання	1,5	2,6	-569531,3	1,2	2,7	-962433,2
Сировинна продукція	45,2	46,8	-3201842,5	49,6	48,1	-3530041,9
Інвестиційна продукція	12,9	14,5	-1429588,4	11,3	14,1	-2768143,2

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Додаток К

Структура імпорту за товарними групами за 2001–2010 рр., у % до загального обсягу*

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Частка імпорту, у % до загального обсягу									
	Роки									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1,2	0,8	0,8	1,1	1,4	1,4	1,3	2,0	2,8	2,0
01 живі тварини	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
02 м'ясо та харчові субпродукти	0,5	0,2	0,2	0,6	0,5	0,4	0,3	1,0	1,3	0,8
03 риба і ракоподібні	0,5	0,4	0,4	0,4	0,6	0,8	0,7	0,7	1,0	0,9
04 молоко та молочні продукти, яйця; мед	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
05 інші продукти тваринного походження	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
II. Продукти рослинного походження	1,7	1,3	3,4	1,5	1,5	1,5	1,4	1,7	2,8	2,6
06 живі рослини та продукти квітництва	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
07 овочі, коренеплоди	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,2	0,2
08 їстівні плоди і горіхи; цитрусові	0,4	0,4	0,3	0,3	0,5	0,6	0,5	0,7	1,4	1,2
09 кава, чай, прянощі	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
10 зернові культури	0,3	0,1	2,3	0,6	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
12 насіння і плоди олійних рослин	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
13 камеді, смоли	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
14 інші продукти рослинного походження	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,6	0,7	0,5	0,5	0,6	0,4	0,6	0,7	0,8	0,7
IV. Готові харчові продукти	3,7	3,8	4,8	3,5	4,0	3,7	3,4	3,1	4,5	4,1
16 продукти з м'яса, риби	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	0,8	0,6	1,5	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,4
18 какао та продукти з нього	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,4	0,4	0,7	0,7
19 продукти із зернових культур	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
20 продукти переробки овочів, плодів	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
21 різні харчові продукти	0,5	0,5	0,6	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,9	0,8
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	0,2	0,3	0,5	0,2	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4
23 залишки і відходи харчової промисловості	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,5	0,3
24 тютюн	1,0	1,1	1,0	1,0	1,0	0,7	0,7	0,5	1,0	0,8
V. Мінеральні продукти	42,6	41,5	36,8	37,4	32,0	30,0	28,5	29,7	34,5	34,8
25 сіль, сірка, штукатурні матеріали, цемент	0,9	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,7
26 руди, шлаки та зола	2,1	1,7	2,1	1,7	1,9	1,2	1,6	2,4	1,7	1,8
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки, з них:	39,6	39,2	34,1	35,0	29,5	28,2	26,3	26,7	32,2	32,3
кам'яне вугілля	1,8	1,2	2,0	3,1	2,0	1,7	2,1	2,5	1,7	2,9
нафта сира (включаючи газовий конденсат)	13,4	14,3	16,0	16,7	12,7	9,8	7,5	5,3	6,6	6,9
газ природний	20,8	20,7	13,9	12,4	10,9	10,6	10,8	11,0	17,6	15,5
електроенергія	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-	-	-
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	7,1	8,1	7,7	7,8	8,6	8,6	8,8	8,1	11,7	10,6

Продовження додатка К

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
28 продукти неорганічної хімії	0,6	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,4
29 органічні хімічні сполуки	1,2	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,1	0,9	1,2	1,1
30 фармацевтична продукція	2,2	2,5	2,6	2,6	2,9	3,1	3,2	2,8	4,7	4,0
31 добрива	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3	0,5	0,5	0,7	0,6	0,7
32 екстракти дубильні, барвники	0,6	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	0,7	0,6
33 ефірні олії, косметичні препарати	0,6	0,9	0,9	1,0	1,1	1,1	1,1	1,0	1,5	1,3
34 мило, мийні засоби	0,3	0,4	0,35	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,8	0,7
35 білкові речовини	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
36 порох і вибухові речовини	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
37 фото- або кінематографічні товари	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
38 інші продукти хімічної промисловості	1,2	1,6	1,0	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0	1,3	1,5
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та каучук	4,4	4,3	4,5	4,9	5,4	5,6	5,6	5,2	5,9	6,0
39 полімерні матеріали, пластмаси	2,9	3,3	3,4	3,7	4,1	4,4	4,4	4,1	4,7	4,7
40 каучук, гума	1,5	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	1,3
VIII. Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
41 шкіри та шкіра необроблені	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
42 вироби із шкіри	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
43 хутряна сировина	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
IX. Деревина і вироби з деревини	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
44 деревина і вироби з деревини	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
45 пробка та вироби з неї	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
46 вироби із соломи	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	3,4	4,0	3,6	2,7	2,8	2,6	2,5	2,1	3,0	2,7
47 маса з деревини	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2
48 папір та картон	2,8	3,5	3,1	2,3	2,4	2,3	2,2	1,9	2,6	2,4
49 друкована продукція	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
XI. Текстиль та вироби з текстилю	4,1	4,0	3,7	3,4	3,9	3,0	2,5	2,5	3,1	3,3
50 шовк	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
51 вовна	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
52 бавовна (тканини)	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3
53 інші рослинні волокна	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
54 нитки синтетичні або штучні	0,7	0,6	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3
55 хімічні штапельні волокна	0,8	0,7	0,6	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4
56 вата	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
57 килими	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
58 спеціальні тканини	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
59 текстильні матеріали	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2
60 трикотажні полотна	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
61 одяг трикотажний	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6
62 одяг текстильний	0,2	0,3	0,3	0,2	0,6	0,4	0,3	0,5	0,5	0,5
63 інші готові текстильні вироби	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
XII. Взуття, головні убори, парасольки	0,3	0,3	0,4	0,2	0,8	0,6	0,4	0,6	0,6	0,8

Продовження додатка К

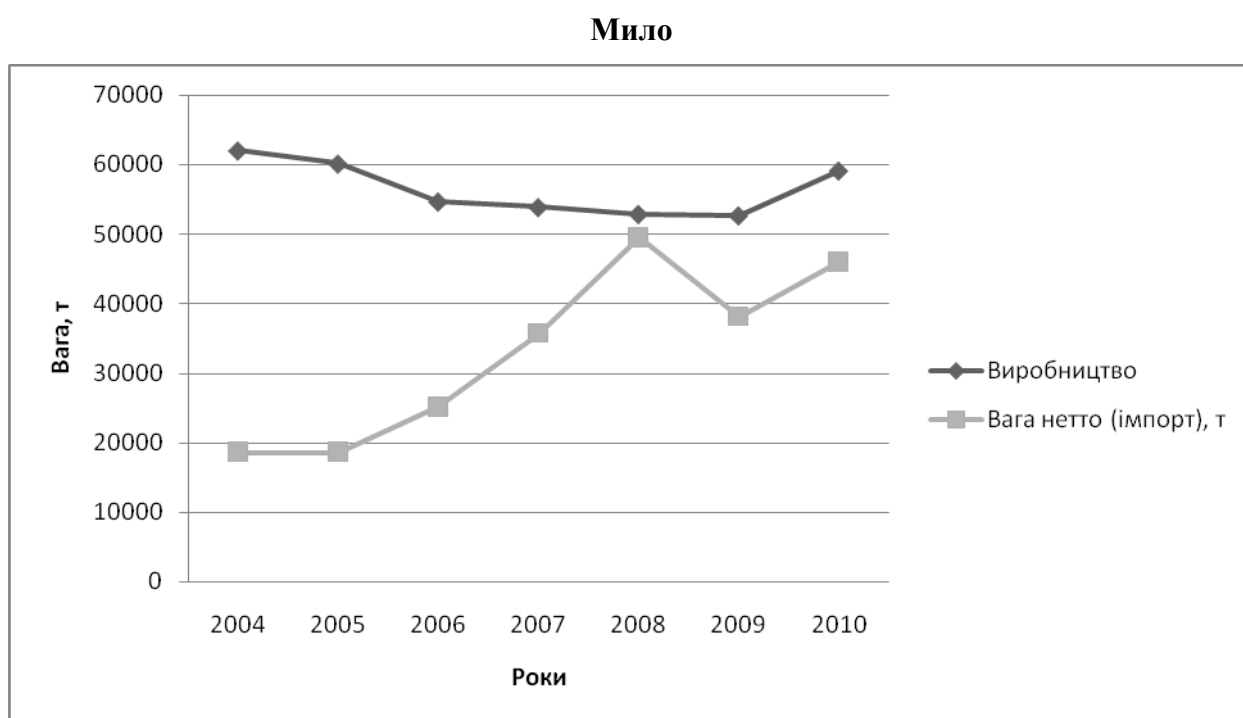
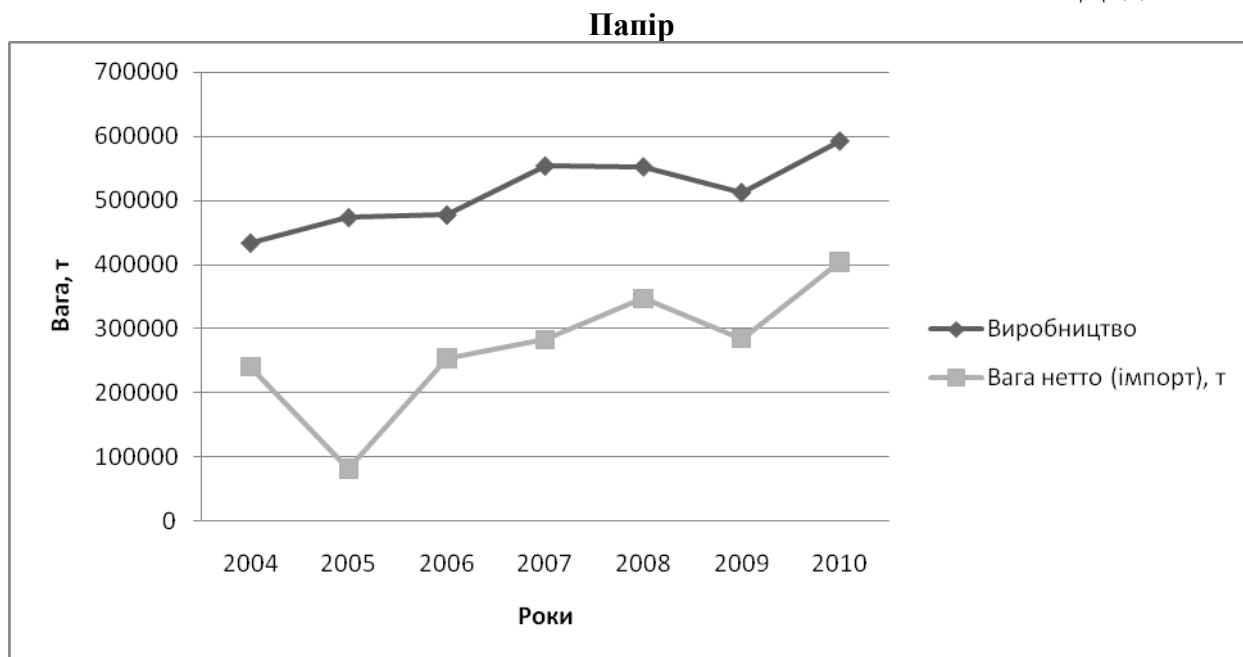
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
64 взуття	0,3	0,3	0,3	0,1	0,8	0,6	0,3	0,6	0,6	0,8
65 головні убори	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
66 парасольки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
67 оброблені перо та пух	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла	1,2	1,2	1,2	1,4	1,4	1,6	1,6	1,5	1,4	1,5
68 вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4
69 керамічні вироби	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5
70 скло та вироби із скла	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5
XIV. 71 Дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них	–	–	–	–	0,6	0,4	0,4	1,2	0,4	0,5
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	5,2	4,8	5,2	6,1	6,8	7,4	7,8	7,5	5,9	6,8
72 чорні метали	1,8	1,7	2,2	2,8	3,2	3,3	3,7	3,9	2,5	3,2
73 вироби з чорних металів	1,2	1,1	1,1	1,2	1,5	1,7	1,7	1,7	1,4	1,5
74 мідь і вироби з міді	0,5	0,3	0,3	0,3	0,4	0,6	0,5	0,3	0,2	0,3
75 нікель і вироби з нікелю	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3
76 алюміній і вироби з алюмінію	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
78 свинець і вироби із свинцю	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
79 цинк і вироби із цинку	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
80 олово та вироби з олова	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
81 інші недорогоцінні метали	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1
82 інструменти, ножові вироби	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
83 інші вироби з недорогоцінних металів	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
XVI. Механічне обладнання; машини та механізми, електрообладнання та їх частини; пристрої для записування або відтворення зображення і звуку	15,1	14,7	15,1	16,4	17,6	17,5	17,4	15,6	13,8	13,4
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	10,5	10,7	10,7	11,1	11,2	11,5	12,3	11,2	8,7	7,5
85 електричні машини і устаткування	4,6	4,0	4,4	5,3	6,3	6,0	5,2	4,5	5,1	5,9
XVII. Транспортні засоби та шляхове обладнання	4,7	6,0	8,1	8,6	8,9	11,4	13,5	14,1	4,8	6,0
86 залізничні або трамвайні локомотиви, шляхове обладнання	0,4	0,4	0,6	0,7	0,4	0,4	0,6	0,7	0,2	0,5
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	4,0	5,5	7,4	7,8	8,4	10,9	12,8	13,3	4,3	5,5
88 аеронавігаційні або космічні апарати	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
89 плавучі засоби морські або річкові	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
XVIII. Прилади і апарати оптичні, для фотографування або кінематографії; апарати медико-хірургічні; годинники; музичні інструменти	1,7	1,6	1,6	1,9	1,4	1,5	1,7	1,4	1,5	1,5
90 прилади і апарати	1,6	1,5	1,6	1,9	1,4	1,5	1,6	1,4	1,4	1,4
91 годинники	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
92 музичні інструменти	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
XX. Різні товари і вироби	0,7	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	1,0	1,2	1,1	1,1
94 меблі	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6
95 іграшки, ігри	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
96 різні готові вироби	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2
XXI. 97 Вироби мистецтва	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
98 Товари, придбані в портах	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,6	0,4	0,4
99 Різне	0,9	0,7	0,6	0,8	0,1	0,1	0,1	0,0	0,2	0,2

*Складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Динаміка імпорту окремих споживчих товарів за період 2004–2010 рр.*

	У % до попереднього року						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
02 м'ясо та харчові субпродукти	у 3 р.б.	105,1	96,9	101,6	514,6	67,4	80,6
03 риба і ракоподібні	116,8	у 2,1 р.б.	163,0	123,0	138,8	76,4	120,7
IV. Готові харчові продукти	91,44	144,8	113,7	126,4	128,1	75,9	123,1
XI. Текстиль та вироби з текстилю	116,5	141,7	97,1	108,9	141,2	67,5	139,4
XII. Взуття, головні убори, парасольки	52,9	у 6,4 р.б.	96,4	80,8	243,8	53,9	171,1

*Складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Рис. 1. Динаміка обсягів виробництва та імпорту окремих споживчих товарів*

*Розроблено автором на основі даних Державної служби статистики України і Державної митної служби України

Додаток Н

Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі товарами за період 2004–2010 рр., тис. дол. США*

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6	7	8
01 живі тварини	-9205,33	-40011,04	-33658,2	-47801,5	-77630,1	-64727,9	-63881,6
02 м'ясо та харчові субпродукти	19160,34	-12016,77	-128178,6	-58760	-768750,1	-489381,9	-367809,4
03 риба і ракоподібні	-94510,16	-212000,76	-355457,8	-438773,9	-613292,8	-446020,1	-547554,2
04 молоко та молочні продукти, яйця; мед	408148,98	492332,45	264334,4	522904,9	548753,4	335934,5	513347,8
05 інші продукти тваринного походження	9901,8	4280,41	385,3	-1824,1	-7692,3	-7395	-4406,6
06 живі рослини та продукти квітництва	-18235,87	-33462,3	-47663,6	-62183,3	-98309,8	-60440,5	-72093,5
07 овочі, коренеплоди	28142,42	27521,23	60284,1	42961,9	-9203,5	81585,3	-10735
08 їстівні плоди і горіхи; цитрусові	-21775,56	-91523,97	-116380,1	-152278,9	-409902,3	-455364,2	-524497,9
09 кава, чай, прянощі	-78424,66	-106824,87	-119640,7	-153673,2	-207573,1	-186958,3	-224216
10 зернові культури	677272,18	1326556,09	1294763,3	677144,7	3557270,3	3457659,1	2321505,9
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	2812,95	4212,71	5165	2670,2	131434,8	69491,1	53486
12 насіння і плоди олійних рослин	120072,21	61604,22	221636,4	534033,8	1192254,1	904767,3	906741,3
13 камеді, смоли	-13059,68	-19897,06	-21116,3	-24616,3	-43407,1	-38273,2	-38374
14 інші продукти рослинного походження	1147,05	2174,07	2412,1	1800,7	2337	2478,7	798,4
15 жири та олії тваринного або рослинного походження	396849,33	383195,3	780312,5	1329805,1	1332876,8	1421758	2165765
16 продукти з м'яса, риби	-12861,73	-74902,8	-95744,7	-88200,6	-129338,5	-40730,7	-51592,3
17 цукор і кондвироби з цукру	16155,11	31217,54	83442,9	122945,9	97143,7	77633,5	-24853
18 какао та продукти з нього	57491,1	12626,17	36988,7	83194,8	144104	146220,8	184278,2
19 продукти із зернових культур	42077,41	44993,58	39930,7	56948,7	92179,3	108804,8	128532,5
20 продукти переробки овочів, плодів	35114,86	8594,09	-58177,1	784,1	-119782,9	-48138,5	-12917,1
21 різні харчові продукти	-90034,99	-250153,21	-286633,7	-356647,4	-476309,7	-333462,4	-343538,7
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	202491,5	303813,66	227786,1	238821,9	224333,4	269565,4	173146,7
23 залишки і відходи харчової промисловості	91277,85	28072,63	14577,3	160999,2	241665,4	115481,5	270631,8
24 тютюн	-205553,5	-267478,36	-222463,8	-253545,2	-235014,4	-241600,5	-257548,1

Продовження додатка Н

1	2	3	4	5	6	7	8
25 сіль, сірка, штукатурні матеріали, цемент	77394,18	91777,54	149976,5	216194,6	237548,2	135721,5	73237,7
26 руди, шлаки та зола	175082,88	365376,37	373650	132693,9	89990,5	577228,4	1471474,6
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки, з них:	-6774151,77	-7317002,24	-10158094,3	-13354042,8	-18722722	-12507944	-15941300
28 продукти неорганічної хімії	662303,23	752176,85	878966	879804,2	1250805,8	441500,1	859274
29 органічні хімічні сполуки	160081,4	68844,59	110933,6	75559,4	-294667,7	-392014,3	-204997,7
30 фармацевтична продукція	-679222,08	-961683,49	-1292389,6	-1801869,3	-2282231,9	-1980285,1	-2247316,5
31 добрива	679494,11	853873,74	791675,5	1003589,2	1392748,4	600501,9	522917,9
32 екстракти дубильні, барвники	-31668,64	-42297,75	-73662,8	-105266	-212504,5	-119811,1	-125562,1
33 ефірні олії, косметичні препарати	-88069,32	-359383,64	-423357,4	-543997,6	-719773,5	-548969,2	-609020,3
34 мило, мийні засоби	-48821,32	-117773,76	-139117,99	-224158,1	-330301	-288287,4	-299201,2
35 білкові речовини	51019,67	28144,43	-17148,4	-30337,6	-57913,8	-68943,9	-87935,7
36 порох і вибухові речовини	-9008,95	-12031,04	-8965,8	-16547,6	-12376,1	-3899,9	-7868,4
37 фото- або кінематографічні товари	-21439,72	-25198,6	-26634,7	-29119,7	-38535,7	-37164,3	-42563,9
38 інші продукти хімічної промисловості	-141060,85	-292342,21	-301628,8	-476892,3	-609040,2	-406744,5	-720216,6
39 полімерні матеріали, пластмаси	-763456,11	-1113139,63	-1424197,3	-1989335,1	-2838892,7	-1745282	-2355121,2
40 каучук, гума	-203913,33	-249757,78	-300169,3	-436376,8	-640051,8	-355228,8	-621042,4
41 шкури та шкіра необроблені	130470,38	117332,59	188870,8	252309,8	215888,6	90698,8	50137,9
42 вироби із шкіри	3689,17	-13055,33	-18874	-14210,9	-74073,1	-36528,6	-53516,1
43 хутряна сировина	99,95	-4371,31	286,9	-3484,7	-14751,8	-273,6	-84,9
44 деревина і вироби з деревини	364394,58	339857,05	345618,2	463997,4	270193	398056,6	503899,2
45 пробка та вироби з неї	-3546,94	-5176,54	-6207,2	-9277,1	-10536,2	-6593	-11541,6
46 вироби із соломи	-642,61	-639,44	-1345,2	-2089,9	-4252,6	-2722,3	-5684,1
47 маса з деревини	-61928,64	-62733,41	-63946,7	-94858,6	-103518,6	-76038,3	-116664,9
48 папір та картон	-319699,9	-456150,3	-498223,2	-622206,5	-800417,9	-503148,7	-615843,9
49 друкована продукція	-10785,68	-30899,03	-14969,3	-38213,4	-56910,5	12827	14719,6
50 шовк	-1433,93	-1776,38	-1326,9	-1434,1	-1920,3	-2010,9	-2511,2
51 вовна	-75429,71	-85708,34	-77794,6	-69426,1	-70500,6	-55277,6	-50666,7
52 бавовна (тканини)	-163916,76	-176865,25	-176486,2	-188029,4	-184117	-142951,4	-169322,7

Продовження додатка Н

1	2	3	4	5	6	7	8
53 інші рослинні волокна	-6309,43	-6275,76	-11126,4	-14895,2	-19072	-10975,7	-12267,1
54 нитки синтетичні або штучні	-56950,25	-95478,84	-107974,2	-121939,3	-154740,8	-119245,2	-158480,8
55 хімічні штапельні волокна	-171252,06	-170786,56	-160409,1	-186021,5	-203094,2	-172516,3	-242368,4
56 вата	-24686,71	-48792,67	-66509,3	-77359	-93976,8	-69040,4	-98442,9
57 килими	-8939,9	-14575,85	-15458,6	-12781,8	-21277,6	-8917,1	-26181,6
58 спеціальні тканини	-39904,21	-54998,14	-53305,4	-50855,1	-67462,5	-54680,7	-66723,3
59 текстильні матеріали	-49344,6	-59960,73	-48000,3	-65142,4	-60878,3	-63567,9	-86768,6
60 трикотажні полотна	-53945,3	-51344,72	-49707,6	-53566,4	-59807,2	-55912,4	-76746,7
61 одяг трикотажний	57451,96	-56844,15	-45794,4	-33621,3	-215310	-110665,7	-262876,4
62 одяг текстильний	486318,61	361316,56	394078,3	390394,2	114107,4	203108,8	124831,2
63 інші готові текстильні вироби	-1266,11	-30065,57	-30373,6	-12054,9	-76607,9	-41321,9	-110448,1
64 взуття	79301,28	-167631,15	-130451	-59012,1	-326783,5	-127470,4	-298444,3
65 головні убори	506,69	-206,19	-3482,7	-3987,1	-8003,2	-4213,5	-3656
66 парасольки	35,87	-1481,4	-1705,3	-1386,5	-5752	-3231,8	-3450,9
67 оброблені перо та пух	-1479	-2208,62	-3521,5	-4897,3	-12475,2	-7058,6	-9990,4
68 вироби з каменю, гіпсу, цементу	-52247,92	-62493,29	-111600,3	-173309,4	-219825,2	-107058,5	-144198,1
69 керамічні вироби	-87996,3	-140573,09	-179468,6	-264203	-330317,1	-98491,5	-147014
70 скло та вироби із скла	30010,96	-94446,56	-191516,4	-195401,5	-271513,3	-144443,3	-198981,1
71 дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них	0	-124900,38	-49512,5	-121730,5	-885155,5	-75552,4	-228463,1
72 чорні метали	9953539,75	10334723,75	11582333,1	14503677,5	19655243,5	9134986,5	12705239
73 вироби з чорних металів	1105796,53	1322662,39	1613242,3	1895757,9	2099939,5	1327109,6	1109145,1
74 мідь і вироби з міді	101677,23	23331,27	49653	59495,8	49422	73952,1	114975,8
75 нікель і вироби з нікелю	-68407,67	-69623,66	-85333,8	-163569,2	-111080,1	-90814,9	-156913,7
76 алюміній і вироби з алюмінію	324786,66	94453,44	131086	70672,5	-23803,2	-75879,3	-203978,1
78 свинець і вироби із свинцю	8997,37	598,06	2587,8	4538,6	-22177,1	835	-40885,3
79 цинк і вироби із цинку	-38589,3	-44509,94	-105486,3	-98672,6	-61959,9	-33225,9	-53399,6
80 олово та вироби з олова	-8548,34	-4707,65	-5634,6	-13479,7	4892,3	-5550,1	-8971,8
81 інші недорогоцінні метали	17573,47	54042,59	97640,3	54597,7	16754,9	-4350,2	10952,6

Продовження додатка Н

1	2	3	4	5	6	7	8
82 інструменти, ножові вироби	-52958	-60358,58	-92319,8	-135747,8	-187172	-116794,1	-160983,1
83 інші вироби з недорогоцінних металів	-45983,55	-72181,2	-94967	-132704,4	-216160,8	-70069,6	-110601,5
84 котли, машини, апарати і механічні пристрої	-1412340,07	-2127228,53	-3139895,2	-4698265,6	-6073696,4	-1160799,9	-1428484,1
85 електричні машини і устаткування	-297352,2	-1373242,13	-1403048,9	-896873,3	-965003,3	-81924,8	-1068074,5
86 залізничні або трамвайні локомотиви, шляхове обладнання	1304189,82	819268,95	883499,8	1506160,5	2020649,6	684406,5	2124637,4
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	-1990407,36	-2654837,57	-4311148,6	-6771846,3	-10126476	-1581802,2	-2780040,5
88 аеронавігаційні або космічні апарати	87381,49	107678,21	189321,3	165779,6	179610,4	140892,4	91763,6
89 плавучі засоби морські або річкові	142539,78	164053,67	172340,9	188022	156142,3	189106,5	161794,4
90 прилади і апарати	41656,63	-348797,09	-525092,6	-779766,3	-936688,9	-374369,4	-608152,7
91 годинники	-7110,49	-13267,93	-14300,8	-20460,9	-30010,1	-11159,5	-16572,2
92 музичні інструменти	-1811,98	-3426,08	-4366,2	-5921,6	-13181,6	-6534,7	-9341,2
94 меблі	-14582,25	-18144,95	-56829,8	-68500,3	-253425,6	-64751	-57340
95 іграшки, ігри	-224,63	-26770,02	-44839,3	-81357,1	-208465,1	-45063,5	-94179,2
96 різні готові вироби	-56137,88	-59797,24	-65716,7	-84564,1	-110201,1	-79688,7	-113836,7
97 вироби мистецтва	-778,41	-545,34	-2791,5	-1422,9	-3382,5	-305,3	-1838,4

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

**Рівень імпортозалежності України за видами економічної діяльності
за 2001–2010 рр., %***

2001 р.

	Імпорт, млн грн.	Реалізовано продукції власного виробництва, млн грн.	Рівень імпортозалежності, %
Промисловість			
Добувна промисловість	36114,9	20549	63,74
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	33581,2	13674,6	71,06
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	2533,7	6874,4	26,93
Переробна промисловість			
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	3170,5	34905,4	8,33
Легка промисловість	3829,6	3049,1	55,67
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	3553,3	2076,2	63,12
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	276,2	972,9	22,11
Виробництво виробів з деревини, крім меблів	393	1426	21,61
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	2889,4	5025,5	36,51
Хімічна та нафтохімічна промисловість	9795,1	12598,9	43,74
Хімічне виробництво	6051,1	9782,4	38,22
Виробництво гумових та пластмасових виробів	3744	2816,5	57,07
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	991,7	5710,3	14,80
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	4409	38045,7	10,39
Машинобудування	18143	21523,1	45,74
Виробництво машин та устаткування	8918,1	10222,6	46,59
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	5218,2	5647,9	48,02
Виробництво транспортних засобів та устаткування	4006,7	5652,6	41,48

Продовження додатка П

2002 р.

	Імпорт, млн грн.	Реалізовано продукції власного виробництва, млн грн.	Рівень імпортозалежності, %
Промисловість			
Добувна промисловість	37562	19642,2	65,66
Добування паливно- енергетичних корисних копалин	35460,7	12489,8	73,95
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	2101,3	7152,4	22,71
Переробна промисловість			
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	3414,5	39160,3	8,02
Легка промисловість	3899,3	3208,2	54,86
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	3654,2	2213,6	62,28
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	245	994,6	19,76
Виробництво виробів з деревини, крім меблів	453	1713,8	20,91
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	3635,1	5713	38,89
Хімічна та нафтохімічна промисловість	11252,9	13297,6	45,84
Хімічне виробництво	7328,8	10061,8	42,14
Виробництво гумових та пластмасових виробів	3924,1	3235,8	54,81
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	1078,6	6198,5	14,82
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	4322,2	41859,5	9,36
Машинобудування	20171,7	24492,2	45,16
Виробництво машин та устаткування	9687,5	10292,2	48,49
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	5039,5	6189,7	44,88
Виробництво транспортних засобів та устаткування	5444,7	8010,3	40,47

Продовження додатка П

2003 р.

	Імпорт, млн грн.	Реалізовано продукції власного виробництва, млн грн.	Рівень імпортозалежності, %
Промисловість			
Добувна промисловість	45193,9	22127,4	67,13
Добування паливно- енергетичних корисних копалин	41877,2	13525,9	75,59
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	3316,7	8601,5	27,83
Переробна промисловість			
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	5856,8	49234,6	10,63
Легка промисловість	4898	3803,2	56,29
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	4603,9	2685,1	63,16
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	294,1	1118,1	20,83
Виробництво виробів з деревини, крім меблів	664,3	2264,1	22,68
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	4395	7210,2	37,87
Хімічна та нафтохімічна промисловість	14957,5	18519,7	44,68
Хімічне виробництво	9442,8	14433,6	39,55
Виробництво гумових та пластмасових виробів	5514,6	4086,1	57,44
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	1497,1	7653,1	16,36
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	6379,1	57871,1	9,93
Машинобудування	30464,6	35133,1	46,44
Виробництво машин та устаткування	13156,7	13070,7	50,16
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	7318,1	8352,2	46,70
Виробництво транспортних засобів та устаткування	9989,8	13710,2	42,15

Продовження додатка П

2004 р.

	Імпорт, млн грн.	Реалізовано продукції власного виробництва, млн грн.	Рівень імпортозалежності, %
Промисловість			
Добувна промисловість	57697,5	29059	66,51
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	54055,8	17096,9	75,97
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	3641,7	11962,1	23,34
Переробна промисловість			
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	5344,3	63387,4	7,78
Легка промисловість	5666,6	4668,4	54,83
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	5327,2	3305,7	61,71
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	339,4	1362,7	19,94
Виробництво виробів з деревини, крім меблів	831,6	2998	21,72
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	4177,5	9888	29,70
Хімічна та нафтохімічна промисловість	19444,8	24948,7	43,80
Хімічне виробництво	11961,6	18909,9	38,75
Виробництво гумових та пластмасових виробів	7483,2	6038,8	55,34
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	2080,9	10498	16,54
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	9325,4	93410,7	9,08
Машинобудування	41412,6	53569,3	43,60
Виробництво машин та устаткування	17099,9	16988,5	50,16
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	11046,6	16437,2	40,19
Виробництво транспортних засобів та устаткування	13266,1	20143,6	39,71

Продовження додатка П

2005 р.

	Імпорт, млн грн.	Реалізовано продукції власного виробництва, млн грн.	Рівень імпортозалежності, %
Промисловість			
Добувна промисловість	59227,3	38867,1	60,38
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	54589	21369,5	71,87
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	4638,3	17497,6	20,95
Переробна промисловість			
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	7449,1	76329,1	8,89
Легка промисловість	7768,9	5014,2	60,77
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	7267,1	3633,9	66,66
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	501,8	1380,3	26,66
Виробництво виробів з деревини, крім меблів	1023,4	3719,4	21,58
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	5141,1	11617,2	30,68
Хімічна та нафтохімічна промисловість	25784,6	30161,6	46,09
Хімічне виробництво	15861,3	22045,3	41,84
Виробництво гумових та пластмасових виробів	9923,3	8116,3	55,01
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	2642,9	13530,1	16,34
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	12640,3	103331,4	10,90
Машинобудування	51466	59668,1	46,31
Виробництво машин та устаткування	20745,1	20762,3	49,98
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	14236	13530,5	51,27
Виробництво транспортних засобів та устаткування	16484,9	25375,3	39,38

Продовження додатка П

2006 р.

	Імпорт, млн грн.	Реалізовано продукції власного виробництва, млн грн.	Рівень імпортозалежності, %
Промисловість			
Добувна промисловість	68206,5	45077,4	60,21
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	64193,7	26832,1	70,52
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	4012,8	18245,3	18,03
Переробна промисловість			
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	8356	85822	8,87
Легка промисловість	7584,4	6127,7	55,31
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	6961,3	4190,4	62,42
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	623,1	1937,3	24,34
Виробництво виробів з деревини, крім меблів	1338,2	4454,6	23,10
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	5925,3	13490,6	30,52
Хімічна та нафтохімічна промисловість	32402,4	35249,7	47,90
Хімічне виробництво	19637,4	25042,4	43,95
Виробництво гумових та пластмасових виробів	12765,1	10207,3	55,57
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	3727,2	18351,5	16,88
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	16802,8	120660,5	12,22
Машинобудування	69170,8	68730,6	50,16
Виробництво машин та устаткування	26216,6	22423,2	53,90
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	16961,5	15510,3	52,23
Виробництво транспортних засобів та устаткування	25992,8	30797,1	45,77

Продовження додатка П

2007 р.

	Імпорт, млн грн.	Реалізовано продукції власного виробництва, млн грн.	Рівень імпортозалежності, %
Промисловість			
Добувна промисловість	87265,9	56348,6	60,76
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	80720,1	29628,3	73,15
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	6545,8	26720,3	19,68
Переробна промисловість			
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	10559,2	109959,9	8,76
Легка промисловість	8314,6	7034,1	54,17
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	7587,5	4940,5	60,56
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	727,1	2093,6	25,78
Виробництво виробів з деревини, крім меблів	1891,4	5796,4	24,60
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	7691,3	16788	31,42
Хімічна та нафтохімічна промисловість	44083	43911,4	50,10
Хімічне виробництво	26848,1	31020	46,40
Виробництво гумових та пластмасових виробів	17234,9	12891,4	57,21
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	5007,7	27464,5	15,42
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	23950,8	157450,5	13,20
Машинобудування	99834	98339,9	50,38
Виробництво машин та устаткування	37554,8	30100,4	55,51
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	20785,6	21216,5	49,49
Виробництво транспортних засобів та устаткування	41493,6	47023	46,88

Продовження додатка П

2008 р.

	Імпорт, млн грн.	Реалізовано продукції власного виробництва, млн грн.	Рівень імпортозалежності, %
Промисловість			
Добувна промисловість	134075,5	85755,4	60,99
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	120324,4	42777,8	73,77
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	13751,1	42977,6	24,24
Переробна промисловість			
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	14119,3	139892,4	9,17
Легка промисловість	12288,1	8201,5	59,97
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	11210,5	5655,7	66,47
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	1077,5	2545,8	29,74
Виробництво виробів з деревини, крім меблів	2876,1	6786,6	29,76
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	9671,8	20539,3	32,01
Хімічна та нафтохімічна промисловість	60266,3	55576,4	52,02
Хімічне виробництво	36674,6	40323	47,63
Виробництво гумових та пластмасових виробів	23591,7	15253,4	60,73
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	6727	34314,6	16,39
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	33675,7	202034,6	14,29
Машинобудування	140440,2	121780,4	53,56
Виробництво машин та устаткування	50441,7	37271,5	57,51
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	26276,8	25580,5	50,67
Виробництво транспортних засобів та устаткування	63721,7	58928,4	51,95

Продовження додатка П

2009 р.

	Імпорт, млн грн.	Реалізовано продукції власного виробництва, млн грн.	Рівень імпортозалежності, %
Промисловість			
Добувна промисловість	122264,7	67242,6	64,52
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	114035,7	36389,9	75,81
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	8229	30852,7	21,06
Переробна промисловість			
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	15847	159550,1	9,03
Легка промисловість	12005,3	7511,9	61,51
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	11098,3	5297,3	67,69
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	907	2214,6	29,06
Виробництво виробів з деревини, крім меблів	2190,7	6357,3	25,63
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	10698,3	22126,3	32,59
Хімічна та нафтохімічна промисловість	62188,3	48473,6	56,20
Хімічне виробництво	41437,1	33318	55,43
Виробництво гумових та пластмасових виробів	20751,2	15155,6	57,79
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	4948,4	23987,4	17,10
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	20850,4	141498	12,84
Машинобудування	70674	85833	45,16
Виробництво машин та устаткування	30753	34245,7	47,31
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	23064,7	24504,7	48,49
Виробництво транспортних засобів та устаткування	16856,2	27082,6	38,36

Продовження додатка П

2010 р.

	Імпорт, млн грн.	Реалізовано продукції власного виробництва, млн грн.	Рівень імпортозалежності, %
Промисловість			
Добувна промисловість	167755,7	106933,7	61,07
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	155645,6	52651,9	74,72
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	12110	54281,8	18,24
Переробна промисловість			
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	19889,1	192154,1	9,38
Легка промисловість	17087,7	8529,7	66,70
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	15737,2	6039,1	72,27
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	1350,5	2490,6	35,16
Виробництво виробів з деревини, крім меблів	2711,8	7384,8	26,86
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	13167	26004	33,61
Хімічна та нафтохімічна промисловість	80218,6	62303,9	56,28
Хімічне виробництво	51146,8	44133	53,68
Виробництво гумових та пластмасових виробів	29071,8	18170,9	61,54
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	7064	27967,3	20,16
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	32776,1	199901,3	14,09
Машинобудування	100752,1	116348,5	46,41
Виробництво машин та устаткування	36236,6	39778,4	47,67
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	35421	27708,9	56,11
Виробництво транспортних засобів та устаткування	29094,4	48861,2	37,32

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Додаток Р

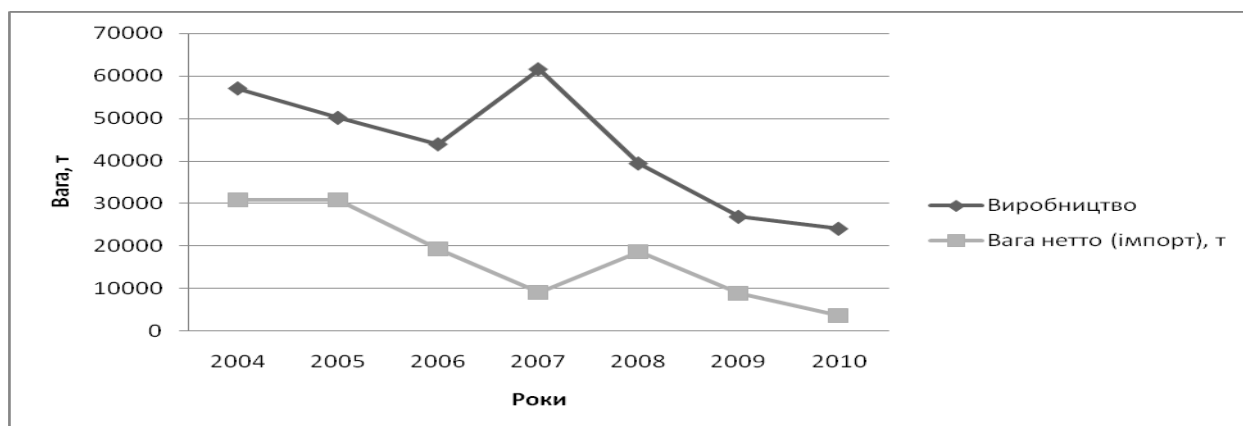

Рис. 1. Динаміка виробництва та імпорту м'яса великої рогатої худоби*

Додаток С

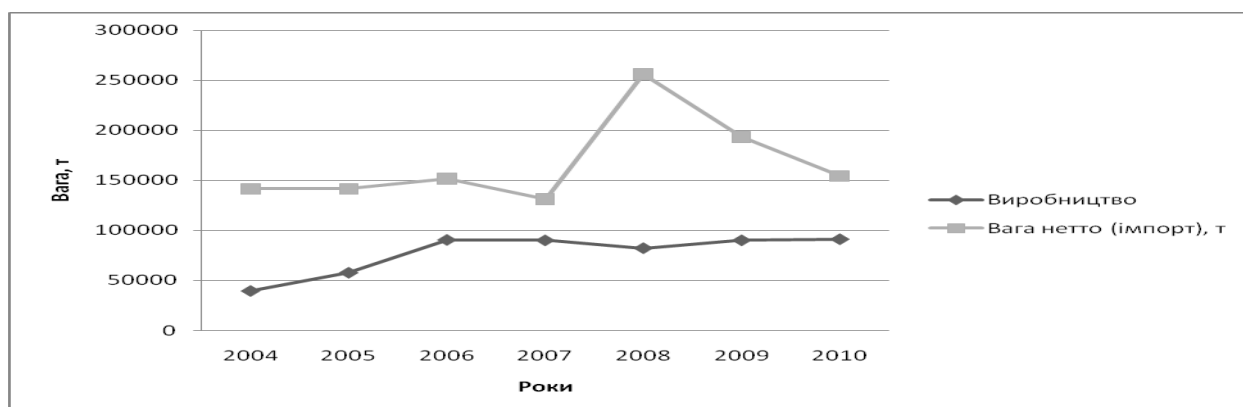

Рис. 1 Динаміка виробництва та імпорту м'яса субпродуктів харчової свійської птиці*

Додаток Т

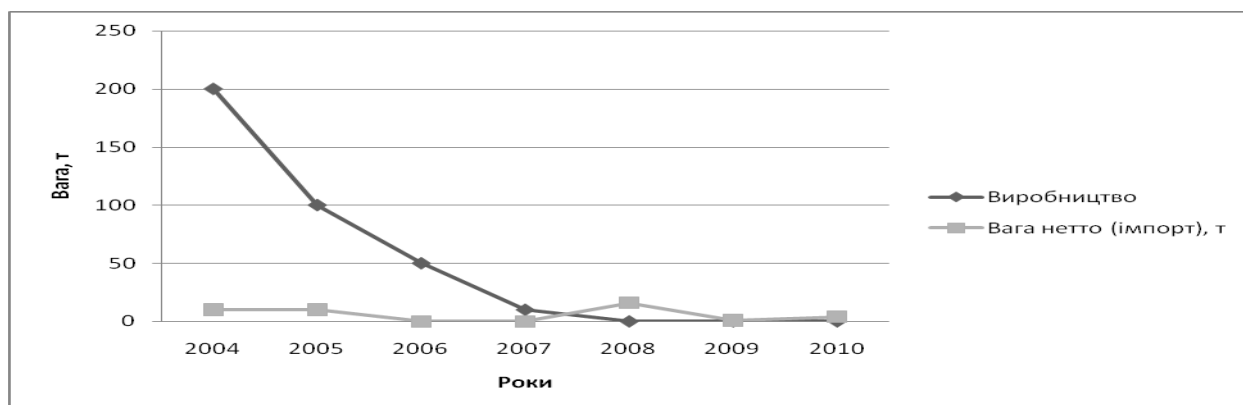

Рис. 1 Динаміка виробництва та імпорту м'яса баранини*

*Розроблено автором на основі даних Державної служби статистики України і Державної митної служби України

Додаток У

Відсутність виявлених порівняльних переваг за товарними групами*

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Роки					
	2004		2009		2010	
	RCA	Частка імпорту в загальному імпорті, %	RCA	Частка імпорту в загальному імпорті, %	RCA	Частка імпорту в загальному імпорті, %
02 м'ясо та харчові субпродукти	-0,01	0,55	-5,24	1,25	-2,87	0,75
03 риба і ракоподібні	-1,64	0,36	-4,85	1,04	-4,45	0,94
08 їстівні плоди і горіхи; цитрусові	-0,49	0,28	-4,71	1,39	-3,98	1,21
16 продукти з м'яса, риби	-0,27	0,13	-0,39	0,17	-0,35	0,17
24 тютюн	-3,67	0,95	-2,31	1,00	-1,79	0,78
27 енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	-122,94	35,04	-133,65	32,22	-124,90	32,27
30 фармацевтична продукція	-11,80	2,57	-21,46	4,69	-18,08	4,03
87 наземні транспортні засоби, крім залізничних	-34,69	7,75	-16,72	4,32	-21,93	5,47

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Додаток Ф

**Динаміка коефіцієнта відкритості основних секторів економіки за видами економічної діяльності,
2000–2008 рр.***

Основні сектори економіки	Роки								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Сільське господарство, мисливство	0,12	0,11	0,14	0,15	0,16	0,16	0,17	0,15	0,30
Лісове господарство	0,21	0,22	0,29	0,33	0,32	0,30	0,28	0,28	0,25
Рибне господарство	1,55	2,03	2,63	2,97	3,49	3,39	4,40	4,76	5,24
Видобування вугілля і торфу	0,41	0,37	0,21	0,36	0,69	0,33	0,27	0,33	0,33
Видобування вуглеводнів	4,31	4,30	4,77	6,52	7,40	6,98	4,70	4,70	5,39
Видобування неенергетичних матеріалів	1,59	1,69	0,95	1,05	0,91	0,81	0,60	0,50	0,50
Харчова промисловість	0,86	0,76	0,71	0,77	0,90	0,63	0,55	0,69	0,69
Текстильна та шкіряна промисловість	3,61	3,15	2,73	2,31	2,55	2,72	1,78	1,64	2,15
Деревообробна і целюлозно-паперова промисловість, видавнича справа	1,82	1,54	1,39	1,60	1,30	1,04	1,01	1,23	1,02
Виробництво коксопродуктів	-1,04	2,03	1,69	1,83	3,31	0,56	0,40	0,41	0,49
Хімічне виробництво, гумові та пластмасові вироби	3,04	3,31	3,04	3,14	3,17	2,55	2,50	3,20	3,22
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	0,83	0,59	0,60	0,74	0,74	0,55	0,51	0,46	0,47
Металургія та оброблення металу	1,92	2,58	2,48	2,45	2,38	2,02	1,66	1,65	2,08
Виробництво машин та устаткування	2,10	2,03	1,94	2,61	2,69	2,82	2,92	2,55	3,54

* Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Економіко-математичні моделі (виробничі функції)*

Вид продукції	Економіко-математична модель і її статистичні оцінки, y – ВНД, млн грн., x_1 – обсяги імпорту, млн грн.; x_2 – обсяги реалізованої вітчизняної продукції, млн грн., R – коефіцієнт кореляційного зв'язку
1. Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	$y = 0,5153 \cdot x_1^{-0,07638} \cdot x_2^{1,231}$, $R = 0,9837$
2. Легка промисловість	$y = 0,13574 \cdot x_1^{0,3454} \cdot x_2^{1,338}$, $R = 0,987$
3. Текстильне виробництво;	$y = 0,24635 \cdot x_1^{0,3153} \cdot x_2^{1,359}$, $R = 0,9837$
4. Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	$y = 18,4488 \cdot x_1^{0,6815} \cdot x_2^{0,728}$, $R = 0,9912$
5. Обробка деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	$y = 169,5249 \cdot x_1^{0,6805} \cdot x_2^{0,3212}$, $R = 0,9842$
6. Целюлозно-паперове виробництво;видавнича діяльність	$y = 3,2609 \cdot x_1^{0,4184} \cdot x_2^{0,825}$, $R = 0,9861$
7. Хімічна та нафтохімічна промисловість	$y = 44,9702 \cdot x_1^{1,122} \cdot x_2^{-0,266}$, $R = 0,9922$
8. Хімічне виробництво	$y = 35,5166 \cdot x_1^{0,9022} \cdot x_2^{0,0173}$, $R = 0,9901$
9. Виробництво гумових та пластмасових виробів	$y = 53,5706 \cdot x_1^{0,7873} \cdot x_2^{0,1439}$, $R = 0,9899$
10. Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	$y = 135,3684 \cdot x_1^{0,8284} \cdot x_2^{0,1115}$, $R = 0,9838$
11. Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	$y = 4827,094 \cdot x_1^{1,644} \cdot x_2^{-0,9966}$, $R = 0,9817$
12. Машинобудування	$y = 2,5411 \cdot x_1^{0,00765} \cdot x_2^{1,053}$, $R = 0,9533$
13. Виробництво машин та устаткування	$y = 0,4928 \cdot x_1^{-0,1193} \cdot x_2^{1,454}$, $R = 0,9871$
14. Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	$y = 39,4487 \cdot x_1^{1,254} \cdot x_2^{-0,3179}$, $R = 0,9758$
15. Виробництво транспортних засобів	$y = 48,5212 \cdot x_1^{-0,5064} \cdot x_2^{1,357}$, $R = 0,9147$
16. Добувна промисловість	$y = 2,3004 \cdot x_1^{-0,07572} \cdot x_2^{1,183}$, $R = 0,9828$
17. Добування паливно-енергетичних корисних копалин	$y = 0,4311 \cdot x_1^{0,1275} \cdot x_2^{1,192}$, $R = 0,982$
18. Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	$y = 39,9648 \cdot x_1^{-0,3283} \cdot x_2^{1,194}$, $R = 0,9837$

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України та власних отриманих розрахунків